

Fattigdommens kompleksitet

En kvalitativ studie av fattigdommens økonomiske, sosiale og helsemessige konsekvenser.

ELIN KARLSEN

VEILEDERE

Sivert Skålvoll Urstad
Ove Skarpenes

Universitetet i Agder, 2023

Fakultet for samfunnsvitenskap
Institutt for sosiologi og sosialt arbeid

Master

Sammendrag

Det siste året har vært preget av økonomisk usikkerhet og økte levekostnader, der især prisene på strøm, mat og drivstoff har steget. Som konsekvens har flere personer som lever i fattigdom stått ut i media for å snakke om situasjonen sin. Imidlertid er, og har disse stemmene nesten vært fraværende i nyere forskning. Oppgavens siktemål er å gi en stemme til de som blir berørt av fattigdom, og den overordnede problemstillingen er derfor: «*Hvordan opplever individer å leve i fattigdom og hvilke konsekvenser medfører dette for deres livsførsel?*»

Oppgaven baserer seg på kvalitative intervjuer med ni personer som definerer seg som subjektivt fattige, og funnene blir analysert etter retningslinjene for refleksiv tematisk analyse. Studien er inspirert av et hermeneutisk fenomenologisk ståsted, der jeg tar utgangspunkt i at virkeligheten er slik informantene beskriver at den er. Informantene forteller at de mangler ulike forbruksvarer, at de konstant kjemper for å få pengene til å strekke til, at de bekymrer seg mye over økonomien sin og at det krever mye mental energi. De snakker også om ulike sosiale konsekvenser de opplever, slik som at de får et redusert sosialt liv som følge av å ha dårlig råd. For noen handler dette om å ikke kunne delta på sosiale aktiviteter, mens for andre fører det til isolasjon eller ensomhet. I tillegg skildrer informantene ulike fortellinger om skam og stigma. Til slutt trekker de frem at å leve i fattigdom har ført til ulike helsemessige konsekvenser, slik som nedsatt fysisk og psykisk helse. For noen fører prisgaloppen også til en økende tendens av matfattigdom. De ulike økonomiske, sosiale og helsemessige konsekvensene kunne derfor ha vært tre ulike uavhengige variabler, men viser seg heller som gjensidig forsterkende effekter. Ambisjonen i oppgaven er å vise til hvor altoppslukende fattigdom kan være og dermed fange opp *fattigdommens kompleksitet*.

Funnene blir videre diskutert ved å anvende forbrukersosiologi, gjennom Zygmunt Bauman sin teoretisering rundt konsumerisme og forbruk. Et annet viktig bidrag er Steinar Stjernø sitt begrep om knapphetens tyranni. For å utvikle denne analysen av fattigdommens individuelle og sosiale konsekvenser i forbrukersamfunnet, anvender jeg Erving Goffman sitt begrep om stigma, Anders Vassenden og Terje Lie sitt hierarki av stigma og Ivar Frønes sitt syn på skam og skyld i moderne tid. Jeg argumenterer for at det er nettopp i et kapitalistisk samfunn preget av konsumerisme, at stigma knyttet til fattigdom oppstår.

Forord

Tiden kommer og går, og plutselig er oppgaven klar for å leveres. Ut i det fjerne for å treffe sin mottaker. Budskapet er samlet inn, skrevet ned og pusset på. Et budskap som på samme tid er nedslående og håpefullt. Et budskap som skildrer kampen for tilværelsen, og som avslutter med et ønske om forandring. Og i andre enden sitter jeg, avsenderen. Vemodig over at det er over, og spent på om budskapet kommer frem.

Muligheten til å kunne få lov til å fordype meg i et tema jeg synes er interessant har vært en spennende reise. Reisen har vært preget av oppdagelser, inspirasjon og glede, men også ulike humper på veien. Resultatet er likevel et produkt av interessant karakter. På reisen har jeg møtt mange ulike personer, og jeg vil derfor benytte muligheten til å takke dem.

Først og fremst vil jeg takke informantene i prosjektet, både for at dere deltok og for tilliten dere har vist meg underveis. Historiene deres har gjort sterkt inntrykk på meg, og jeg håper at denne oppgaven kan være med på å belyse noen av konsekvensene dere opplever. Jeg ønsker dessuten å takke de frivillige organisasjonene som hjalp meg med rekruttering av informanter og som lot meg delta på matutdeling.

Jeg har også mye å takke veilederne mine for. Først vil jeg rette en stor takk til hovedveilederen min, Sivert Skålvoll Urstad, for konstruktive tilbakemeldinger og for tilgjengeligheten og engasjementet ditt fra dag en. Veiledningstimene med deg har alltid ført til mye inspirasjon – tusen takk! Jeg vil selvfølgelig også takke biveilederen min, Ove Skarpenes, for faglige innspill og oppløftende kommentarer. Og til slutt ønsker jeg å takke dere begge to for den akademiske kreativiteten dere alltid viser.

Jeg ønsker også å takke vennene mine. Først vil jeg takke Lina, Carmen, Erika, Ida og Kari for fine minner og latter på veien. I tillegg vil jeg rette en stor takk til Ianne for at du alltid tror på meg og for at du leste gjennom oppgaven og ga meg dine verdifulle innspill. Du er god, du. Jeg vil også takke Ingrid for lufteturene, at du sprer glede rundt deg og for at du alltid er der.

Til slutt vil jeg takke mamma, pappa og Eirik for all støtten dere har gitt.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	i
Forord	ii
Tabell og figuroversikt	v
1. Innledning	1
Økende mediedekning av fattigdomsproblematikken	1
1.1. Subjektive opplevelser av fattigdom – et kunnskapshull	2
1.2. Bakgrunn	4
Den moderne fattigdommen og knapphetstyranniet det medfører	4
Fattigdomsbegrepet	4
Omfang og beskrivelse av målgruppen	6
Økonomisk usikkerhet, dyrtid og matfattigdom	7
1.3. Relevans	9
1.4. Problemstilling og forskningsspørsmål	11
1.5. Avgrensninger	12
1.6. Gangen i oppgaven	13
2. Fattigdommens konsekvenser – nyere forskning	15
2.1. Levekår	15
2.2. Fattigdommens psykologi	16
2.3. Skam og stigma	17
3. Forbruk, skam og stigma i samtiden	18
3.1. Forbrukersosiologi	18
3.1.2. Forbrukersamfunnet og dets konsekvenser for de uten midler	18
3.2. Skam og stigma	22
3.2.1. Stigma	22
Stigmaets sosiale konsekvenser	24
Gruppetilhørighet	25
Strategier på stigmatisering	25
3.2.2. Hierarki av stigma og dets konsekvenser for informasjonskontroll	26
3.2.3. Skam	27
3.3. Diskusjon og kritikk av teoriene	28
4. Metode	30
4.1. Forskningsdesign og metode	30
4.1.1. Hermeneutisk fenomenologi	31
4.2. Intervjuguide	32
4.3. Utvalg og rekruttering	33
4.3.1. Jakten etter informantene	35
4.3.2. Utvalget	37
4.4. Intervjuene	39

4.4.1. Sosialarbeider eller forsker?	41
4.5. Transkribering	42
4.6. Reliabilitet, validitet og overførbarhet	43
4.7. Refleksiv tematisk analyse	44
5. Økonomiske konsekvenser	47
Jeg føler det har blitt så dyrt	47
Å ha så lav uføreutbetaling som jeg har, er langt ifra verdig	49
Fattigdom er en fulltidsjobb	50
Den konstante bekymringen	52
Sånn skal jeg faktisk ha det resten av livet mitt	55
En uføretrygd er jo forutsigbar	56
De brysomme, velmenende rådene.....	57
5.1. Forbrukernes økonomiske forvitring – en diskusjon.....	61
5.1.1. Verdighet, skam og stigma i forbrukersamfunnet	63
6. Sosiale konsekvenser.....	67
Sosiale mangler	67
Sosiale aktiviteter	68
Jeg har ikke noe sosialt liv. [...] det er ingen som regner med meg lenger.....	69
Det har jo blitt mer og mer isolasjon	70
Det er lettere å skylde på at «i dag er jeg ikke i form»	71
Solidaritet	73
6.1. Forbrukernes sosiale forvitring – en diskusjon	77
6.1.1. Skam og stigma i forbrukersamfunnets sosiale arenaer	78
6.1.2. Solidaritet i møte med stigmatisering	80
7. Helsemessige konsekvenser	81
Helsen min generelt blir jo dårligere av å ha en dårlig økonomi.....	81
Matfattigdom	82
Ta imot almisser	85
7.1. Forbrukernes helsemessige forvitring – en diskusjon	87
7.1.1. Skyld, skam og stigma i dyrtid	87
8. Fattigdommens kompleksitet – en avsluttende drøfting.....	90
8.1. Skam og stigma	91
8.1.1. Forbrukerstigmaets typologi.....	93
8.2. Den vedvarende og sosialt aksepterte skyggen – en konklusjon.....	94
Referanser.....	95
Vedlegg 1. Intervjuguide.....	103
Vedlegg 2. Informasjonsskriv, norsk.....	105
Vedlegg 3. Informasjonsskriv, engelsk	108
Vedlegg 4. Godkjenning fra Sikt.....	110

Tabell og figuroversikt

Tabell 1. Lavinntekstgrenser i 2021, etter EU-skalaen (SSB, 2022a).....	6
Tabell 2. Liste over informanter.....	37
Figur 1. Oversikt over temaer og undertemaer i analysen	46
Figur 2. Fattigdommens selvforsterkende prosesser	90

1. Innledning

Jeg lever ikke livet mitt, jeg bare overlever det. [...] Å aldri kunne sørge for seg selv er svært belastende. Det går ut over søvnen og helsen på alle mulige måter. Å hele tiden måtte tenke økonomi og finne løsninger. Det er 24-timers jobb å finne løsninger. Det er fullstendig panikk når en vaskemaskin ryker eller en tann gjør vondt, fordi jeg vet at jeg ikke får ordnet det. Det er også mange andre titalls ting som kverner. [...] Jeg tror på ingen måte at penger er veien til lykke, men penger løser mange floker. Og når man går år etter år med hundrevis av floker, som blir vanskeligere å løsne opp, så lever man ikke til slutt. Man bare venner seg til tilstanden og står i det. (Maria, 30-årene).

Sitatet kommer fra en informant i studien min og belyser hvor altopplukende fattigdom kan være. Selv om historien er sterk, er den dessverre ikke unik; sammenhengen mellom fattigdom og livskvalitet blir også fremhevet i nyere forskning. Det er nettopp dette jeg forsker på i denne oppgaven; hvordan det oppleves å leve i fattigdom i Norge. Jeg skal undersøke hvilke konsekvenser fattigdom medfører for informantene, med et spesielt fokus på hvordan det påvirker materielle og sosiale forhold. I tillegg skal jeg belyse forholdet mellom helse og økonomisk deprivasjon, ved å beskrive hvordan informantene setter fattigdom og helse i sammenheng. Oppgaven har et eksplorerende preg, hvor jeg har gjennomført ni kvalitative intervjuer av personer som definerer seg som subjektivt fattige. Jeg har analysert funnene gjennom Braun og Clarke (2022) sine retningslinjer for refleksiv tematisk analyse.

Økende mediedekning av fattigdomsproblematikken

Fattigdom har i større grad blitt satt på dagsorden det siste året. Og i en avisartikkel fra klassekampen kommer det frem at mediebildet især blir styrt av personer med høy inntekt, samt at språkbruken viser tendenser til manglende forståelse om hva det betyr å leve i fattigdom (Aas, 2023). Dette blir ytterligere fremhevet i en kronikk skrevet av Toni Benterud (2023). Hun skriver om hvordan begrepet «navere» er en sentral del av diskursen både i dagligtalen og i velferdspolitikken, og at det kan skape et bilde av fattige som snyltere. Mediene har dermed stor makt til å belyse fattigdom som fenomen, og hvordan fattige blir portrettert kan medføre store konsekvenser for målgruppen.

Slike skildringer og antakelser av fattige, som kommer fra utenforstående, står i sterk kontrast til historiene fra de som *faktisk* blir berørt av tematikken. De ulike fortellingene om fattigdomsrelatert tematikk kommer frem gjennom aviser (Holmes, 2022), dokumentarserier (Hasselgård, 2023) og i debattprogrammer (Solvang, 2022). Et gjennomgående tema i disse historiene er at fattigdom påvirker deres sosiale liv og psykiske helse, samt at flere skammer seg over situasjonen sin (Solvang, 2022; Hasselgård, 2023). Videre føler flere av dem som blir portrettert, på en type håpløshet og avmakt som ligner på beskrivelsen til informanten i åpningssitatet. De beskriver en tilværelse der de må bruke så mye ressurser på å overleve, at de hverken har energi eller muligheten til å faktisk leve (Hasselgård, 2023). Disse psykososiale konsekvensene viser til hvordan fattigdom ikke kun er et økonomisk problem, men også noe som har kumulative konsekvenser som gjennomsyrer andre arenaer i livet. I tillegg fortelles historier om personer som må gå til frivillige eller ideelle organisasjoner for å få mat, til tross for at de får hjelp av velferdsstatens sikkerhetsnett (Holmes, 2022; Solvang, 2022). Når de som er fattige får en plattform til å snakke om situasjonen sin, kommer det derfor frem sterke historier som fremstår noe paradoksalt i forhold til inntrykket som blir gitt i media og diskursen ellers.

1.1. Subjektive opplevelser av fattigdom – et kunnskapshull

Nyere forskning har særlig fokusert på hvordan fattigdom kan defineres og operasjonaliseres (Aaberge et al. 2010; Claussen, 2014; Pedersen, 2004; Statistisk sentralbyrå, 2019), samt ulike årsaksforklaringer bak fattigdom (Bak & Larsen, 2015; Bhuller & Brandsås. 2014). Flere har også forsket på spesifikke lavinntektsgrupper, slik som innvandrere (Bhuller & Aaberge, 2011; Bhuller & Brandsås. 2014; Blume et al., 2007) og eldre (Gunnarsson, 2002; Smeeding & Sandstrom, 2005). I tillegg blir økonomiske vanskeligheter i større grad tematisert i forskning vedrørende pasienter med lidelser innenfor rus og psykiatri (Karlsson, & Borg, 2017; Sælør et al., 2019). Spesielt mange har forsket på barn i lavinntektsfamilier (Fløtten & Nielsen, 2020; Kristofersen, 2019; Normann & Epland, 2023). I forlengelsen av dette blir måten sosialarbeidere jobber med lavinntektsfamilier, mer og mer adressert (Bergheim & Rugkåsa, 2022; Mølland et al., 2021).

De ytre faktorene som påvirker fattigdom og sosialpolitikk blir også løftet frem i nyere forskning. Internasjonalt har flere skrevet om hvordan trygder og stønader kan utarbeides for å sikre borgernes inntekt, finansiere velferdsstaten og motvirke fattigdom (Esping-Andersen,

1990; Korpi & Palme, 1998). I en norsk kontekst blir dette eksemplifisert gjennom arbeidslinja og dens betydning for velferdspolitikken (Øverbye & Stjernø, 2012). Arbeidslinja ble introdusert i atføringsmeldingen tidlig på 1990-tallet (Meld. St. 39 (1991- 1992), s. 8). Atføringsmeldingen skulle vise til et skifte der statens virkemidler skulle stimulerer til at flere *velger* arbeid fremfor økonomiske ytelser, også kalt arbeidslinja. I etterkant har diskursen om arbeidslinja stått sterkt i den norske sosialpolitikken (Øverbye & Stjernø, 2012, s. 19) og blitt kritisert siden (Wahl, 2009).

Ulike forskningsbidrag har også løftet frem de helsemessige konsekvensene ved å leve i fattigdom. Forskere har funnet en kausal sammenheng mellom dårlig helse og lav inntekt (Benzeval & Judge, 2001), mens andre ser en sammenheng mellom økonomisk omfordeling og dårligere helse (Pickett & Wilkinson, 2015). I tillegg viser Cummins (2000) at inntekt har sammenheng med subjektiv velvære. I nyere tid har flere særlig vektlagt at fattigdom kan påvirke dødelighet. Wilkinson & Pickett (2012, s. 107) skriver om en sammenheng mellom dødelighet og grad av inntektsulikhet, mens andre studier finner at høy formue fører til lavere dødelighet (Pollack et al., 2007). Imidlertid viser en norsk studie av Jørgensen og Lyngstad (2022) motstridende resultater, og ser ingen sammenheng mellom dødelighet og inntekts- eller formueulikhet i en norsk kontekst.

Ulike forskere setter også fattigdom i sammenheng med psykososiale konsekvenser (Jo, 2013; Underlid, 2005). Hvorimot andre skriver om hvordan økonomisk ulikhet kan føre til flere sosiale problemer i befolkningen som helhet (Wilkinson & Pickett, 2012). Flere forskere løfter også frem at fattigdom kan medføre en følelse av skam (Tyler, 2020; Gubrium & Lødemel, 2014, 2015; Underlid, 2005). På en slik måte kan de psykososiale konsekvensene få både individuelle og samfunnsmessige konsekvenser.

Bortsett fra studier av skam og stigma, har jeg ikke funnet noen sosiologiske studier som tar for seg hvordan det oppleves å leve i fattigdom. Likevel kommer det frem at især to anerkjente studier har forsket på subjektive opplevelser av fattigdom, nemlig Kjell Underlid (2005) og Steinar Stjernø (1985). Dog er studien til Underlid psykologisk, mens Stjernø har bakgrunn i sosialpolitikk og sosialt arbeid. Dette viser behovet for å belyse tematikken fra de berørtes standpunkt, især med sosiologiske perspektiver.

1.2. Bakgrunn

Den moderne fattigdommen og knapphetstyranniet det medfører

I 1985 ga forskeren Steinar Stjernø ut en bok om den *moderne* fattigdommen i Norge (Stjernø, 1985), og selv om den ble utgitt for snart 40 år siden er den fortsatt relevant og anvendes i nyere forskning (Andenæs, 2004; Underlid, 2005). Forskningsarbeidet hadde kvalitative intervjuer og registerdata som datagrunnlag. Han skriver at den moderne fattigdom er skjult, nesten usynlig (Stjernø, 1985, s. 109). Med dette mener han at før var fattigdom i større grad ute i offentligheten, men nå skjuler materielle goder som klær og bolig realiteten som vises bak lukkede dører. Videre er han spesielt kjent for begrepet *knapphetens tyranni*, som fører med seg konsekvenser som vi har vanskelig for å ta innover oss, og som skaper tvang i hverdagen (Stjernø, 1985, s. 109). Han skriver at:

Den moderne fattigdommen innebærer derimot knapphetens tyranni: kamp for å få pengene til å strekke til; press for å greie å ta del i det som de fleste andre ser som noe selvfølgelig, og som normale goder og aktiviteter; psykiske belastninger når det ikke er penger til å betale regningene, til å kjøpe klær til ungene for eller til å reise på ferie. (Stjernø, 1985, s. 159).

Begrepet får frem hvor prekært det kan være å mangle det som blir ansett som normalt i samtiden. Slike mangler kan medføre store konsekvenser til tross for at den enkelte ikke opplever absolutt fattigdom og matmangel. Videre får begrepet frem hvordan økonomi ikke kan sees isolert fra sosiale plager, psykiske belastninger og en konstant opplevelse av å ikke strekke til.

Fattigdomsbegrepet

Det finnes både normative og analytiske tilnærminger til fattigdomsbegrepet, og det er derfor mye uenighet rundt hvordan det skal defineres. Fattigdom kan måles relativt (Hattrem, 2022), objektivt (FN-sambandet, 2022a) eller subjektivt (Underlid, 2005 s. 58; Sletten, 2010).

Objektiv fattigdom beregnes ofte ut ifra en minimumsgrense basert på muligheten til å kunne dekke sine fysiologiske behov. Ifølge FN, setter de grensen på absolutt fattigdom til 19 kroner om dagen (FN-sambandet, 2022a). Ved å tjene mindre enn dette, vil den økonomiske knappheten gå så mye ut over den enkeltes fysiologiske behov, at en ofte ikke har råd til et sted å bo eller mat på bordet (FN-sambandet, 2022a). I en norsk kontekst er det veldig få som

regnes som absolutt fattige ut ifra FNs definisjon, og derfor opererer forskere ofte ut ifra en *relativ* definisjon på fattigdom (Claussen, 2014; Hattrem, 2022). Relativ fattigdom kan måles på flere ulike måter, slik som ut ifra inntekt (Hattrem, 2022), formue (Omholt, 2020) eller å være *relativt deprivert* (Townsend, 1979). Sosiologen Peter Townsend var en av de første til å løfte frem en relativ definisjon av fattigdom, og kobler det til relativ deprivasjon, slik som å ikke kunne delta på de samme samfunnsarenaene som andre (Townsend, 1979, s. 31). Han skrev at dersom økonomien går ut over den enkeltes muligheter til å ha de samme levekårene som resten av samfunnet, regnes de som fattige. Den enkelte blir derfor ekskludert fra samfunnets skikker, aktiviteter og levemønstre (Townsend, 1979, s. 31). På en slik måte kan relativ fattigdom omhandle en opplevelse av å være fattig i forhold til det landet eller samfunnet en lever i. Videre har andre målt fattigdom ut ifra en subjektiv opplevelse av å være fattig, enten alene eller i kombinasjon med noen av de andre målemetodene (Underlid, 2005 s. 58; Sletten, 2010). Hvordan en definerer og operasjonaliserer fattigdomsbegrepet kan dermed påvirke antall personer som havner under fattigdomsgrensen.

Den vanligste måten å beregne relativ fattigdom på i Norge, er å gå ut å gå ut ifra samlet inntekt etter skatt, som sammenliknes med medianinntekten til befolkningen i sin helhet (Hattrem, 2022). Dersom inntekten til borgerne blir satt i numerisk rekkefølge, vil medianen være det punktet som ligger i midten (Ringdal, 2018, s. 297). Med inntekt menes blant annet arbeidsinntekt, stønader, trygder, pensjon, aksjer og renteinntekter (Hattrem, 2022). En slik definisjon vil dermed ikke ta hensyn til formue eller gjeld. Videre blir den enkelte regnet som relativt fattig hvis inntekten ligger under en viss prosentandel av medianen (Hattrem, 2022). Norge anvender ofte det som blir kalt for EU-skalaen, som setter fattigdomsgrensen ved en inntekt på 60% av medianinntekten eller mindre (Hattrem, 2022). Videre tar beregningen hensyn til familiesituasjonen en har ved å gå ut ifra en beregning av nødvendig inntekt basert på familiens sammensetning (Hattrem, 2022). Dersom det ikke er snakk om enkeltindivider, deles samlet inntekt på en forbruksvekt basert på hvor mange familiemedlemmer en har og alderen deres (Claussen, 2014, s. 28). Forbruksvekten går ut ifra en antagelse om hvor mye penger en slik familie vanligvis trenger, og tar utgangspunkt i at de bruker mindre penger ved å bo sammen. Et eksempel kan være at en familie bestående av en voksen og ett barn har en forbruksvekt på 1,3 etter EU-skalaen (SSB, 2022a). Dette betyr at dersom de har mindre enn 1,3 ganger fattigdomsgrensen, regnes de som relativt fattige (SSB, 2022a). I 2021 ble den relative lavinntektsgrensen, etter EU-skalaen, satt til 251 600 kr for en enslig person (SSB, 2022a).

	EU-skala, 60% (kr), 2021
Enslig	251 600
Enslig forsørger med ett barn	327 100
Enslig forsørger med to barn	402 600
Enslig forsørger med tre barn	478 000
Par uten barn	377 400
Par med ett barn	452 900
Par med to barn	528 400
Par med tre barn	603 800
Par med fire barn	679 300

Tabell 1. Lavinntekstgrenser i 2021, etter EU-skalaen (SSB, 2022a)

Likevel tar ikke disse målene hensyn til hvor lenge personen eller familien har vært fattig. Statistisk sentralbyrå bruker betegnelsen vedvarende lavinntekt for å fange opp nettopp dette tidsaspektet. Ut ifra denne definisjonen beregnes relativ fattigdom ut ifra personer som er relativt fattige over tre år, beregnet etter EU- skalaen (SSB, 2019; Hattrem, 2022). Denne definisjonen kan videre fange opp personer som lever under lavinntekstgrensen over lengere tid, fremfor personer som har en periode med lav inntekt. Imidlertid er disse definisjonene kun noen fremgangsmåter for å beregne fattigdom. Personer kan være over fattigdomsgrensen og oppleve seg som fattig, eller være under fattigdomsgrensen og ikke føle seg fattig. Dette kan avhenge av hvor man bor, hvor stort nettverk en har, om en har sparepenger, eier bolig og mye mer. Derfor går noen ut ifra en subjektiv opplevelse av fattigdom for å fange opp disse dimensjonene. Likevel kan slike inntekstgrenser gi et anslag av omfanget som lever under den relative fattigdomsgrensen.

Omfang og beskrivelse av målgruppen

De siste årene har den økonomiske ulikheten økt. Ifølge Statistisk sentralbyrå (2022b) sine nettsider ble 10,7% av Norges befolkning regnet som relativt fattige i 2021, og dette har vært en økende tendens siden 2009. SSB sine beregninger tar utgangspunkt i en grense der de som tjener mindre enn 60% av medianinntekten i befolkningen, blir kategorisert som relativt fattige, og dette inkluderer alle i befolkningen – bortsett fra studenter. Ut ifra definisjonen deres av vedvarende lavinntekt derimot, levde 10,1% av befolkningen i vedvarende lavinntekt

fra 2018- 2020 (Epland, et al., 2022, s. 43). I tillegg kommer det også frem at inntektsforskjellen mellom de aller rikeste og de aller fattigste i samfunnet har økt de siste årene (Epland & Hetland, 2022). Formuesulikheten har også steget, især fordi formuen til de rikeste øker (Aaberge og Stubhaug, 2018; Omholt, 2020). Økningen i formuesulikhet, inntektsforskjeller og andelen under fattigdomsgrensen, viser tydelige tendenser til et samfunn preget av økende økonomisk ulikhet, der særlig de med lavest inntekt blir ekstra utsatt.

Særlig noen grupper i befolkningen er ekstra utsatt for å leve i fattigdom. Det er blant annet en høyere forekomst av fattigdom blant enslige forsørgere og personer som bor alene, enn blant befolkningen som helhet (SSBb, 2022). I tillegg lever svært mange innvandrere i vedvarende lavinntekt, da spesielt flyktninger fra Afrika og Asia (SSB, 2022b). Statistikktabellen til SSB (2022b) viser dessuten at trygde- og stønadsmottakere, langtidsarbeidsledige, personer med nedsatt arbeidsevne og aleneboende minstepensjonister er overrepresentert blant personer som lever med lavinntekt. I tillegg løfter Normann (2022) frem at stadig flere uføre befinner seg i lavinntekt, blant annet på grunn av den svake inntektsutviklingen blant uføre (Normann, 2022). I perioden 2015- 2020 økte andelen uføre med lavinntekt fra 10,4 til 14,9 % (Normann, 2022). Ikke bare øker andelen som lever i lavinntekt generelt, men spesielt noen grupper blir dermed enda mer utsatt.

Økonomisk usikkerhet, dyrtid og matfattigdom

Ulike kilder viser hvordan fattige personer har blitt ekstra sårbare det siste året. I en artikkel fra SSB skriver Økland (2023) at fra januar 2022 til januar 2023 steg konsumprisindeksen med 7%. Videre kommer det frem at konsumprisindeksen hadde ligget på 8,1 % dersom regjeringen ikke hadde innført strømstøtten. Imidlertid påpeker Bente Halvorsen (2022), i sin artikkel, at de rikeste i samfunnet får mer støtte enn de fattigste på grunn av måten støtten er strukturert på. Halvorsen skriver at strømutfgiftene utgjør en større andel av budsjettet til de med lavest inntekt, noe som gjør at de opplever prisstigningen som mer belastende. I vinteren 2020-2021 utgjorde utfgiftene til kraft 3,2% av budsjettet deres, mens senere har det økt til 11% (Halvorsen, 2022). Prosentandelen synker til 7,7% dersom vi regner med strømstøtte (Halvorsen, 2022). Utgiftsposten har dermed mer enn doblet seg, til tross for at statlig støtte bedrer situasjonen noe. I tillegg kommer det frem at strømstøtten har en lav omfordelende effekt, fordi støtten er strukturert slik at staten utbetaler mest penger til de med høyest strømforbruk, som ofte er de med høyest inntekt (Halvorsen, 2022). Hvis en

følger Halvorsen sitt resonnement, kan det derfor tenkes at økonomisk ulikhet blir forsterket, snarere enn forminsket av støtteordningene¹.

For å kontekstualisere de ulike konsekvensene forårsaket av de økte levekostnadene, har forskerne Christian Poppe og Elaine Kempson (2022) skrevet en rapport om *dyrtiden* vi er inne i. De argumenterer for at Norge kan sies å befinne seg i en ny dyrtid på grunn av prisgaloppen vi har sett i det siste. Dyrtidsbegrepet ble først anvendt i forbindelse med første verdenskrig, og viser til hvor kritisk den økonomiske situasjonen til det norske folk var under krigsårene (Poppe & Kempson, 2022, s. 7). De mener imidlertid at begrepet kan appliseres til samtiden, på grunn av prisøkningen og den økonomiske usikkerheten som har skjedd i nyere tid. Poppe og Kempson forteller at andelen som sliter økonomisk eller befinner seg i alvorlige økonomiske vanskeligheter har doblet seg det siste året (Poppe & Kempson, 2022, s. 5). I tillegg fremhever de at særlig de som lever med lav inntekt blir ekstra sårbare under dyrtid. De skriver nemlig at det har skjedd en stor prisøkning på drivstoff, strøm og mat (2022, s. 13-16). Videre skriver de at de ser en økende tendens til matfattigdom i Norge, noe som defineres ut ifra hvor mange som må kontakte NAV eller matstasjoner for å få mat, eller ser seg nødt til å stå over måltider på grunn av økonomien sin (Poppe og Kempson, 2022, s. 17). Samtidig har deler av befolkningen fått høyere skatter og boligrenten har økt (Poppe & Kempson, 2022, s. 7). Disse endringene kan ha forverret situasjonen til mange – både de som allerede hadde dårlig råd, og de som før klarte å få pengene til å strekke til.

Matfattigdom og dens konsekvenser blir videre tematisert i en Fafo-rapport skrevet av Tone Fløtten, Gunhild Frisell og Inger Lise Skog Hansen (2023). De forsket på Frelsesarmeen sin matutdeling i tre ulike byer – i kjølvannet av dyrtid. Datagrunnlaget består av intervjuer med de som hentet mat, frivillige arbeidere og registreringsskjemaene fra sentralene. Forfatterne fremhever at især stønads- og trygdemottakere er overrepresentert, og utgjør 84% av gjestene, der hovedvekten mottar sosialhjelp eller uføretrygd (Fløtten et al., 2023, s. 32). I tillegg har det skjedd en økning i antallet som oppsøker matutdelingene, både under pandemien og det siste året (Fløtten et al., 2023, s. 6). Funnene deres viser dermed at frivillig sektor tar på seg en betydelig andel av velferdsstatens ansvar, og at til og med offentlige instanser som barnevernet og NAV henviser brukere til frelsesarmeen, til tross for at det er kommunens ansvar å sikre borgernes rett til livsopphold (Fløtten et al., 2023, s. 41). Forfatterne forteller

---

¹ Det kan tenkes at regjeringen endrer strømstønadene før oppgaven blir publisert, men slik var ordningen da intervjuene mine tok sted.

også at flere av gjestene føler på skam når de oppsøker matutdelingene, mens andre opplever det som lite utfordrende (Fløtten et al., 2023, s. 49). I tillegg tilsier funnene til Fløtten et al. at å hente mat på matutdelinger er forbundet med stigma. Likevel kommer det også frem at å søke om supplerende stønad fra NAV, oppleves som mer utfordrende enn å oppsøke matutdelinger (Fløtten et al, 2023. s. 46). Funnene tyder dermed på at flere oppsøker matutdelingene og at flere forbinder det med stigma eller skam.

1.3. Relevans

Norge er kjent for høy levestandard og en befolkning med generelt høy livskvalitet, noe som kommer frem i artikkelen til Eilertsen og Nes (2021). Seniorforskerne ved FHI, skrev en artikkel angående FNs lykkerapport, der de forteller at Norge i flere år på rad har blitt kåret til et av de lykkeligste landene å bo i. Det blir derfor nærliggende å anta at Norge er et land der befolkningen generelt er lykkelig, dersom en tar hensyn til et internasjonalt perspektiv.

I tillegg blir den nordiske velferdsmodellen ofte løftet frem som et ideal innenfor komparativ velferdsforskning (Pedersen & Kuhnle, 2017). Det å kategorisere land inn i ulike velferdstypologier fører ofte med seg en diskusjon vedrørende hvilken velferdspolitik som fungerer best. To av de som har foretatt en slik oppdeling er sosiologen Esping-Andersen (1990) og samfunnsforskeren Titmuss (1974). Denne oppdelingen blir gjort basert på hvordan landene regulerer forholdet mellom familien, markedet og staten. Her havner gjerne land som Norge inn i den sosialdemokratiske idealtypen, da spesielt på grunn av Norges fokus på universale ytelser. Sosiologen Lister (2009) skriver også om den nordiske velferdsstaten, men hun vektlegger dens fordeler og ulemper når det kommer til likestilling og mangfold. Hun fremhever at den nordiske velferdsmodellen ofte blir rost for sine verdier som universalisme og solidaritet. Både livskvaliteten og velferdspolitikken til Norge kommer dermed positivt ut sammenliknet med andre land i verden. Mye av det som blir skrevet om den nordiske velferdsstaten (Esping-Andersen, 1990; Titmuss, 1974) tyder også på at Norge er et land som aktivt arbeider med å utjevne økonomiske forskjeller.

Imidlertid har norsk velferdspolitik også fått kritikk. I sin analyse kritiserer Lister (2009) det ensidige fokuset på nordisk eksepsjonalisme, der hun fremhever at til tross for mye positivt, har landene fortsatt har en lang vei å gå. En kan fort miste de sidene som fortsatt trenger forbedring, dersom en kun fokuserer på nordisk eksepsjonalisme. Fattigdomsproblematikken

kan være et annet eksempel på en tematikk som fortsatt har forbedringspotensialer og som trenger oppmerksomhet. Statistisk sentralbyrå skriver at andelen av barn som lever under lavinntektsgrensa økt betraktelig de siste tiårene, og at barnefattigdom er et større problem i Norge enn i andre nordiske land som Finland og Danmark (SSB, 2019, s. 4). På en slik måte har ikke kun fattigdom blant voksne økt, men også barns levekår blir påvirket. Ved å kun se på de positive sidene ved velferdsstatens omfordelende evne og universelle ytelser, kan en fort forsømme de som er fattige til tross for å bo i et land som Norge. I tillegg går det frem i nyere forskning at økonomisk omfordeling ikke bare påvirker de med lav inntekt, men også den øvrige befolkningen (Wilkinson & Pickett, 2012). Det er derfor relevant å forske på relativ fattigdom, fordi det er et økende problem som både fører til individuelle og samfunnsmessige konsekvenser.

Brekke (2016, s. 54) skriver at å bedre borgernes levekår har vært en sentral politisk målsetning i utviklingen av lovverket og velferdsstaten. Alt som kan påvirke livskvaliteten til borgerne kan knyttes til begrepet levekår (Brekke, 2016, s. 54). Videre kobler han begrepet levekår til tre kategorier av behov som har rettslig betydning. Det første punktet omhandler å kunne delta i kulturell aktivitet, å ha politisk frihet og være respektert i samfunnet. Neste punkt handler om sosial trygghet, altså et liv med fravær av omsorgssvikt og overgrep, samt tilgangen til gode familiekontakter og naboforhold. Til slutt knyttes begrepet til personlig og materiell trygghet innenfor arenaene omsorg, bolig, utdanning, inntekt, arbeid og helse. Likevel opplever personer som lever i fattigdom mindre trygghet i forhold til arbeid, inntekt, bolig og helse (SSB, 2019). I tillegg går det frem at fattige personer føler seg nedvurdert av andre (Underlid, 2005), noe som kan påvirke en følelse av å være respektert i samfunnet. Det går dermed tydelig frem at fattige personer har dårligere levekår, til tross for at å bedre levekårene til borgerne har vært en sentral politisk målsetning i Norge.

Tematikken er dessuten relevant fordi det norske lovverket skal sørge for økonomisk sikring for de som ikke kan forsørge seg selv. Retten til arbeid og økonomisk sikring er hjemlet i norsk lov (Grunnlova 1814: §110). I Grunnlova §110 står det nemlig at en har rett til støtte fra staten dersom en faller utenfor arbeidslivet. Imidlertid viser både statistikk (SSB, 2022b) og eksempler i media (Holmes, 2022; Solvang, 2022) at til og med de som får hjelp fra velferdsstaten havner under fattigdomsgrensen. På SSB (2022) sine nettsider går det også frem at trygde- og stønadsmottakere er overrepresentert i fattigdomsstatistikken. På en slik måte er flere av velferdsstatens satser så lave at mange faller under fattigdomsgrensen, selv

om lovene som regulerer dette har som formål å sikre økonomisk trygghet (Folketrygdloven 1997: §1-1; Sosialtjenesteloven 2009: §1).

I tillegg til at den norske lov har som formål å sikre økonomisk trygghet, har temaet også fått stor internasjonal oppmerksomhet. FN har satt søkelys på at dette er et problem som burde gjøres noe med (FN-sambandet, 2022b). FNs første bærekraftsmål går nemlig ut på å redusere andelen personer som lever i relativ fattigdom med 50% innen 2030 (FN-sambandet, 2022b). Dog tyder statistikken på at vi heller går i motsatt retning (SSB, 2022b).

For å oppsummere; det er sosiologisk relevant å forske på subjektive opplevelser av fattigdom, fordi det har blitt forsket lite på, fordi andelen under fattigdomsgrensen øker (SSB, 2022b), fordi problematikken får en økende medieoppmerksomhet (Hasselgård, 2023; Holmes, 2022; Solvang, 2022) og fordi begrepsbruken er i stadig endring (Claussen, 2014). I tillegg har det mediale fokuset vært preget av uvitenhet og at fenomenet blir belyst av de som *ikke* er fattig (Aas, 2023). Derfor er det viktig å få innsikt i hvordan fattigdom som sosialt fenomen oppleves av de fattige. I tillegg er fattigdomsproblematikken viktig å belyse på grunn av den sårbare økonomiske tiden vi lever, der spesielt fattige blir ekstra utsatt (Poppe & Kempson, 2022). Videre kan tematikken sies å være relevant fordi det norske samfunnet, velferdsstaten og lovverket påvirker levekårene, rettighetene og de økonomiske ytelsene til målgruppen. Disse rammevilkårene påvirker ikke kun hvor mye penger de har å rutte med, men lager også føringer for hvordan temaet blir belyst og hvordan fattige blir behandlet. Derfor trengs det mer forskning på hvordan disse konsekvensene utspiller seg på mikronivå, noe som sosiologiske verktøy kan bidra til å belyse.

1.4. Problemstilling og forskningsspørsmål

Oppgavens overordnede problemstilling er: *«hvordan opplever individer å leve i fattigdom og hvilke konsekvenser medfører dette for deres livsførsel?»*

For å belyse de ulike aspektene ved problemstillingen kommer jeg til å ta stilling til følgende forskningsspørsmål:

- Hvordan beskriver informantene sin økonomiske situasjon og hvilke konsekvenser av fattigdom kommer til uttrykk?

- Hvordan påvirker fattigdom informantenes sosiale liv, og hvilke skildringer av skam og stigma kommer frem?
- Hvordan påvirker fattigdom informantenes fysiske og psykiske helse?

Siden oppgaven bærer preg av en eksplorerende tilnærming, valgte jeg en bred problemstilling. Formålet var å fange opp de *subjektive* opplevelsene ved å være fattig. Problemstillingen er dermed ambisiøs av natur for å gi et innblikk i *fattigdommens kompleksitet* og derav hvor altoppslukende tilstanden kan oppleves. Videre blir hensikten bak forskningsspørsmålene å belyse de ulike konsekvensene informantene opplever, for deretter å sette de i sammenheng. Fordi alle informantene skildret ulike økonomiske, sosiale og helsemessige konsekvenser, ble forskningsspørsmålene spisset for å omhandle dette.

Videre kommer jeg til å anvende begrepet fattig for å omtale målgruppen i studien. Som nevnt tidligere, defineres og operasjonaliseres begrepet ulikt i forskjellige studier. Imidlertid har jeg valgt å bruke begrepet fattig som en analytisk definisjon, for å fange opp flere av begrepene som blir anvendt om målgruppen. Likevel kommer jeg til å bruke originalkildens omtale av målgruppa, i situasjoner der begrepet har en praktisk betydning for tolkningen av litteraturen eller andelen som havner under fattigdomsgrensen. Et eksempel på dette kan være statistisk sentralbyrå sin begrepsforståelse av vedvarende lavinntekt (SSB, 2019). Hvordan jeg operasjonaliserte begrepet i rekrutteringen av informantene, blir tematisert videre i metodekapittelet.

1.5. Avgrensninger

Fattigdom er et omfattende tema, og jeg kunne derfor ha vinklet oppgaven på flere ulike måter. Avgrensningene jeg har foretatt meg kan føre til at noen perspektiver forsvinner, men det har blitt sett på som hensiktsmessig for på grunn av oppgavens omfang. I intervjuene mine fremgikk det at flere av informantene snakket om NAV, til tross for at jeg ikke spurte om det i intervjuene. Informantene gikk blant annet inn på hvordan stønadene og trygdene blir organisert, hvor langt løp de har hatt med NAV og hvordan de har blitt møtt av saksbehandlerne der. Det kunne derfor ha vært relevant å forske på deres opplevelse som NAV-klienter, men av hensyn til oppgavens omfang har dette blitt utelatt. Imidlertid kommer jeg til å nevne noe av det i situasjoner der det har betydning for den enkeltes økonomiske

situasjon eller økonomiske bekymringer de sitter med, samt i situasjoner der det kan kobles opp mot informantens opplevelse av skam og stigma. I tillegg har jeg kun informanter over 18 år, fordi barnefattigdom er forsket mye på fra før av (Fløtten & Nielsen, 2020; Kristofersen, 2019; Normann & Epland, 2023), og av hensyn at informantenes alder fører med seg helt andre regler på samtykke (NESH, 2021). Studenter har også blitt utelatt fra studien, fordi de er fattige i en midlertidig periode og fordi utdanning ses som en investering i fremtidig inntekt (Epland, Kiel & Strøm, 2013, referert til i Hattrem, 2022, s. 22).

Utvalget består av åtte kvinner og en mann, der kun en av informantene har flyktningbakgrunn. På grunn av utvalgets homogenitet har jeg derfor ikke hatt mulighet til å forske på hvordan kjønn og etnisitet påvirker opplevelser ved fattigdom. Utvalget består heller ikke av personer som er rusavhengige, noe som også utelater dette aspektet i analysen. Jeg har heller ikke fokusert på årsakene bak de fattiges marginaliserte posisjon i samfunnet, eller fordypet meg i en systemkritikk av instansene som påvirker levekårene til målgruppen. Hensikten bak dette har vært nettopp et ønske om å forske på subjektive opplevelser ved fattigdom, og derav å gi en stemme til de berørte.

1.6. Gangen i oppgaven

I dette delkapittelet gir jeg en innføring i hvordan jeg skal strukturere oppgaven for å besvare problemstillingen. I kapittel 2., kommer det en redegjørelse av nyere forskning på fattigdomsfeltet. Videre, i kapittel 3., presenteres de teoretiske rammene som blir anvendt for å belyse og diskutere oppgavens hovedfunn. Siden min tilnærming til forskningsfeltet er empiridrevet, ble teoriene valgt ut ifra å kunne diskutere hovedfunnene fra analysen og den kollektive forståelsen som oppstår, samt for å trekke linjer til samfunnet som helhet. Jeg har valgt å legge vekt på to perspektiver; den første er forbrukersosiologi gjennom Zygmunt Bauman, og det andre er ulike teorier på skam, skyld og stigma i samtiden. Mitt argument er at det er nettopp i en kultur preget av kapitalistisk forbrukermentalitet at stigma, relatert til fattigdom oppstår.

I metodekapittelet presenterer jeg tilnærmingen min til forskningsfeltet nærmere, noe som kan sies å være forholdsvis empiridrevet og tenderer til det eksplorerende. Jeg beskriver arbeidet med intervjuguiden og hvordan rekrutteringen av informantene foregikk. Siden fattigdom er

et sensitivt tema, ble datainnsamlingen en langt mer omfattende prosess enn forutsett. Derfor utdyper jeg delen om datainnsamlingsarbeidet og hvilke etiske overveielser jeg gjorde underveis i prosessen. Deretter legger jeg frem en gjennomgang av oppgavens resultater, samt hvilke funn intervjuene tyder på. Til slutt blir datagrunnlaget analysert tematisk og diskutert, før det kommer en oppsummering og konklusjon.

2. Fattigdommens konsekvenser – nyere forskning

Jeg gjorde et begrenset søk ved hjelp av søkemotorene Idunn, Oria, Google Scholar og Web of science. Søkeordene jeg anvendte var fattigdom, lavinntekt og Norge, og søket ble foretatt både på norsk og engelsk, samt avgrenset jeg meg til tidsspennet 1990- 2023. I tillegg benyttet jeg meg av snøballmetoden, litteratur fra tidligere pensum samt spurte ulike fagpersoner på møter og konferanser. Jeg har også begrenset meg til å kun benytte fagfellevurderte studier som forsker på fattigdom i Norge. Det kan tenkes at andre studier av fattigdom dukker opp dersom jeg hadde anvendt andre søkeord, slik som stønadsmottakere, men på grunn av praktiske årsaker har jeg ikke hatt tid til å foreta disse søkene. Videre i kapittelet kommer det en redegjørelse av de ulike studiene som blir anvendt i analysen, i tillegg til sentrale bidrag fra innledningen som omhandlet knapphetens tyranni og dyrtid.

2.1. Levekår

Det første bidraget jeg ønsker å trekke frem er rapporten kalt «Økonomi og levekår for lavinntektsgrupper 2022» utgitt av SSB, med økonomen Aurora Hattrem i spissen. Funnene i rapporten tyder på at personer i vedvarende lavinntekt opplever sosiale og materielle mangler, samt at de oftere rapporterer om økonomiske problemer og dårligere boforhold enn resten av befolkningen (Hattrem, 2022). I rapporten går det frem at 14% i befolkningen opplever at de mangler minst ett materielt gode, i motsetning til 44% av personer med vedvarende lavinntekt (Epland et al., 2022, s. 54- 55). Dette kan for eksempel handle om å ikke ha råd til å bytte ut slitte møbler, å disponere privatbil eller å ikke råd til å delta på regelmessige fritidsaktiviteter. Videre fremhever Epland et al. (2022, s. 55) at 10% av befolkningen mangler ett eller flere sosiale goder, sammenliknet med 20% av de med vedvarende lavinntekt. Med sosiale goder menes det å ikke ha råd til å delta i regelmessige fritidsaktiviteter, å ikke ha råd til å dra på ferie osv. I tillegg står det at personer som lever i vedvarende lavinntekt generelt har en svakere tilknytning til arbeidslivet og at de hyppigere sliter med dårligere helse (Epland et al., 2022, s. 56). På en slik måte har personer i vedvarende lavinntekt dårligere levekår enn den øvrige befolkningen.

2.2. Fattigdommens psykologi

Psykologen Kjell Underlid (2005) forsket på hvordan fattigdom oppleves for den enkelte, og kalte dette aspektet for *fattigdommens psykologi*. Studien bestod av 25 kvalitative intervjuer med personer hadde gått på sosialstønad over lengre tid. Det faktum at målgruppa hans kun består av sosialhjelpsmottakere kan ha påvirket funnene han har fått, fordi sosialstønad ofte forbindes med mye økonomisk usikkerhet, lave satser samt mye ettersyn og kontroll fra hjelpeapparatet sin side (Underlid, 2005, s. 105- 108). Dog har studien hans blitt tatt med her fordi langtidsmottakere av sosialhjelp er overrepresentert i fattigdomsstatistikken (SSB, 2022b; SSB, 2019, s. 95).

Underlid (2005) skriver at informantene trakk frem fire temaer når det kom til opplevelser ved fattigdom; sosial devaluering, svekket autonomi, utrygghet og truet selvaktelse og selvbilde. Med sosial devaluering menes det at informantene opplevde at andre vurderte dem negativt på grunn av at de var fattige (Underlid, 2005, s. 123). Videre opplevde informantene svekket autonomi, fordi de ikke hadde råd til å delta på det de ønsket av aktiviteter eller sosiale arrangementer, samt at de ikke kunne kjøpe det de trengte av klær eller møbler (Underlid, 2005, s. 99- 100). Informantene kunne derfor bli marginalisert på sosiale arenaer, fordi de ikke hadde de samme godene eller kunne delta i de samme skikkene og aktivitetene som andre kan. I tillegg kunne dette føre til at den enkelte opplevde at deres behov eller mål ikke ble realisert, som for eksempel ønsket om å gjøre noe meningsfullt, å gjøre interessante ting, å planlegge livet sitt, å komme seg videre i livet eller gjøre ting som gir en glede (Underlid, 2005, s. 101). Dessuten førte den usikre økonomiske situasjonen til at informantene følte seg utrygge (Underlid, 2005, s. 81). De hadde blant annet mye bekymringer knyttet til økonomien sin og opplevde mye frykt, bekymring og uro i forbindelse med dette. Til slutt nevner Underlid at informantenes selvaktelse og selvbilde ble påvirket av å være fattig (Underlid, 2005, s. 131). Dette gikk ut på at de følte seg mindreverdige, at de ble negativt vurdert av andre, at de opplever seg som nederst i klassehierarkiet og at de følte på skam på grunn av sine økonomiske problemer (Underlid, 2005, s. 133- 140). På en slik måte tyder Underlid sin studie på at fattigdom medfører psykososiale konsekvenser for enkeltindividene.

2.3. Skam og stigma

Flere internasjonale studier har funnet en sammenheng mellom fattigdom og skam (Jo, 2013), og sosiologiske tenkere, slik som Imogen Tyler (2020), viser til hvordan det er forbundet stigma til fattigdom. Felles for disse internasjonale bidragene er hvordan ulike strukturer, diskurser og politiske føringer skaper et stigma knyttet til å være fattig eller å motta velferdsytelser. I en norsk kontekst har nyere forskning særlig fokusert på mottakere av sosialstønad, især fordi satsene til stønaden anses som noen av de laveste (Gubrium & Lødemel, 2014, 2015; Underlid, 2005).

Gubrium og Lødemel har foretatt ulike studier med sikte på å belyse skammen knyttet til fattigdom (Gubrium & Lødemel, 2014; 2015). Felles for begge disse studiene er hvordan sosialpolitikken fører med seg en internalisert skamfølelse hos stønadsmottakere. Av særlig relevans vil jeg trekke frem studien deres fra 2015, der de intervjuet 28 stønadsmottakere (Gubrium & Lødemel, 2015). I studien går det frem at informantene føler på skam på grunn av deres økonomiske situasjon. De forteller at det var særlig på tre ulike arenaer at skamfølelsen tilknyttet fattigdom ble forsterket; i møte med NAV, innad i deres sosiale nettverk og på barnas skole (for de som hadde barn) (Gubrium & Lødemel, 2015, s. 199). På grunn av oppgavens avgrensning kommer jeg til å fokusere på de to første. Skammen tilknyttet NAV handlet om at systemet gjorde at de ble mer og mer passive, og at de opplevde at NAV hadde lave forventninger til dem (Gubrium & Lødemel, 2015, s. 192- 193). I tillegg koblet de skam til å få merkelappen «stønadsmottaker», fordi de mente at det skaper assosiasjoner til at de er late eller trengende (Gubrium & Lødemel, 2015, s. 192). Samtidig opplevde de en forsterket følelse av skam møte med sosiale relasjoner, noe som kunne medføre at deres sosiale nettverk ble innskrenket (Gubrium & Lødemel, 2015, s. 196). På en slik måte var det i forbindelse med ulike offentlige arenaer at risikoen for skam især ble overhengende.

3. Forbruk, skam og stigma i samtiden

I dette kapittelet skal jeg presentere og diskutere teoriene som blir anvendt i oppgaven. Hensikten er å belyse de umiddelbare og vedvarende konsekvensene ved å leve i fattigdom; hovedsakelig gjennom teorier som tematiserer forbrukets rolle i samfunnet, samt virkningene som oppstår ved en eventuell nedsatt forbrukerevne. Jeg vil derfor først redegjøre for Zygmunt Bauman sin teoretisering av konsumets betydning for individuell identitet i forbrukersamfunnet (Bauman, 2007). Fravær av evne til konsum – og fattigdom er et ekstremt eksempel på det – vil i tillegg til å føre til materiell nød (Hattrem, 2022), også ha store individuelle og sosiale konsekvenser (Pickett & Wilkinson, 2015). For å utvikle denne analysen av fattigdommens individuelle og sosiale konsekvenser i forbrukersamfunnet vil jeg anvende Erving Goffman (1963) sitt begrep om stigma. I andre del av teorigapittelet diskuterer og utvikler jeg begrepet om ulike typer av stigma, og knytter det til teoretiske diskusjoner av skam og skyld i det moderne forbrukersamfunnet.

3.1. Forbrukersosiologi

I sin bok beskrev forskerne Gerhard Emil Schjelderup og Morten William Knudsen (2007) perspektivet som kalles *forbrukersosiologi*. Retningen kjennetegnes ved en tematisering av hvordan forbruk av varer og tjenester påvirker menneskelig samhandling (Schjelderup & Knudsen, 2007, s. 7). En slik tolkning av forbruk henger sammen med sosiologiske perspektiver på at menneskers forståelse av samfunnet blir påvirket av strukturene de sosialiseres inn i (Schjelderup & Knudsen, 2007, s. 8). Schjelderup og Knudsen mener derfor at forbruk må sees i sammenheng med samfunnet rundt. En slik tankegang står i kontrast til tidligere forskning som i stor grad har fokusert på forbrukeratferd, der forbrukernes holdning, behov og beslutninger står i sentrum (Schjelderup & Knudsen, 2007, s. 7). Videre, i neste kapittel, skal jeg derfor se på hvordan samfunnet styrer forbrukernes muligheter til å konsumere. Forståelsen baserer seg på Bauman sin teoretisering av forbrukersamfunnet.

3.1.2. Forbrukersamfunnet og dets konsekvenser for de uten midler

Forbrukersamfunnet kan kjennetegnes ved å ha en forbrukerkultur som former borgerne til å bli forbrukere (Bauman, 2007, s. 229). Det vil da ligge i forbrukernes natur å følge retningslinjene til forbrukerkulturen og styre atferden deres deretter (Bauman, 2007). Teorien

ble utviklet av sosiologen Zygmunt Bauman, og viser til en utvikling der samfunnet har gått fra å være et produksjonssamfunn med fokus på produksjon og arbeid, til å bli et samfunn preget av forbruk. På en slik måte gir Bauman sin teoretisering både en beskrivelse av utviklingen mot et forbrukersamfunn og samtidig en kritikk av de negative sidene ved dette. En slik forståelse av samfunnet samsvarer med Bauman sin stil i tidligere verk, der han fokuserer på å lage en helhetlig samfunnsfortolkning om samtiden vi lever i, med et kritisk blikk på skyggesidene ved utviklingen (Aakvaag, 2008, s. 260-261).

Overgangen til et forbrukersamfunn kan sies å være et av Bauman sine kjennetegn ved *den flytende modernitet* (Bauman, 2007, s. 243). Bauman brukte dette begrepet om fasen han tidligere kalte postmodernismen, og som oppstod etter perioden han definerte som *den faste modernitet* (Bauman, 2006). Den faste moderniteten var preget av at staten og dens institusjoner lagde orden i samfunnet, samt at forpliktelser og tradisjonelle samfunnsformer styrte livet til aktørene. I den flytende modernitet derimot, har staten trukket seg mer unna og samfunnet blir i økende grad påvirket av markedet (Bauman, 2006, s. 14). Som konsekvens av de endrede samfunnsformene befinner omgivelsene seg i en ustrukturert, flytende tilstand og systemets strukturer har blitt fjerne og utenfor rekkevidde (Bauman, 2006, s. 19). I forlengelsen av dette blir samfunnet mer uforutsigbart og individualisert, og det blir i økende grad individets ansvar å lykkes (Bauman, 2006, s. 19). Samtidig blir menneskelige bånd midlertidige og flyktige; som forbruksgjenstander som forkastes hvis de slutter å tilfredsstille kravene våre (Bauman, 2006, s. 197). På en slik måte påvirker den flytende modernitet menneskelig atferd og samhandling.

Bauman (2007, s. 229) skriver at forbrukersamfunnet lager føringer for hvordan forbrukerne skal oppføre seg, og de ulike borgerne blir straffet eller belønnet deretter. Forbrukeren sosialiseres dermed inn i forbrukerkulturen fra tidlig alder og det blir en selvfølgelighet i hverdagen (Bauman, 2007, s. 230- 231). Denne forbrukerlivsstilen opptrer nærmest som en kulturell etos; noe som forventes av alle. Videre skriver Bauman at tradisjonelle skillelinjer som klasse og kjønn er ikke lengre utgangspunktet for hvordan en forholder seg til andre mennesker, men nå er det i økende grad et individs evne til å konsumere eller skaffe de riktige kommoditetene. Ansvar for å anskaffe de riktige varene blir lagt på individet, og baserer seg på den enkeltes ferdigheter og kompetanse (Bauman, 2007, s. 231- 232). Bauman (2007, s. 231) skriver at forbrukersamfunnet derfor ikke tar hensyn til om du er fattig eller rik, fordi det er forventet at alle skal følge de samme spillereglene rundt forbruk. I et slikt samfunn vil de

med få midler derfor stå i et vanskelig dilemma om å enten dekke sine grunnleggende behov eller å bruke det på meningsløse forbruksvarer (Bauman, 2007, s. 231).

Etter forbrukersamfunnets logikk vil det å kunne konsumere påvirke hvordan andre tolker og vurderer deg (Bauman, 1997; Bauman, 2007). Bauman (1997, s. 112) skriver at en forutsetning for lykke og kanskje til og med for menneskelig verdighet, er å praktisere bestemte forbrukerlivsstiler og å eie og forbruke bestemte gjenstander. En naturlig bieffekt av dette blir at de fattige ønsker de samme forbrukergodene som resten av forbrukerne ønsker, selv om de ikke nødvendigvis har arbeidstilknytningen eller midlene til å besørge behovet (Bauman, 1997, s. 110). Siden forbrukerkulturen forventes å bli fulgt av alle, kan de derfor føle seg ufullkomne eller utilstrekkelige dersom de ikke presterer slik forbrukersamfunnet forventer at de skal være – eller handle (Bauman, 2007, s. 231). Hvis en ikke kan holde tritt med forbrukersamfunnets krav og ta del i den samme livsstilen som de andre, kan de derfor bli tolket som en person med nedsatt forbrukerevne (Bauman, 1997, s. 110). Bauman setter dette på spissen ved å skrive at fattige personer etter forbrukersamfunnets logikk er defekte forbrukere² (Bauman, 1997, s. 110). Videre skriver han at i forbrukersamfunnet regnes det å ikke ha tilgang til forbrukerlivsstilen som noe av det mest smertefulle å mangle (Bauman, 1997, s. 110-111). På en slik måte påvirker forbruk opplevelsen av verdighet og relativ deprivasjon.

Bauman skriver at hensikten med forbruket er: «[...] å gjøre forbrukeren til en handelsvare» (Bauman, 2007, s. 232). Gjennom kjøp og salg gjør forbrukeren seg til en mer attraktiv handelsvare og skaffer seg ulike kvaliteter som blir verdsatt i samfunnet (Bauman, 2007, s. 232). På en slik måte øker forbrukerne sin markedsverdi (Bauman, 2007, s. 232). Det at samfunnet blir strukturert gjennom ulike transaksjoner gjør at den enkelte må bestå prøven som forbruker for å kunne få adgang til samfunnet (Bauman, 2007, s. 232). Å få en høyere forbruksscore eller rykke opp til en høyere forbruksdivisjon blir dermed drivkraften bak all forbruk (Bauman, 2007 s. 234).

Videre blir det sett på som et individuelt ansvar å følge reglene for å bli en attraktiv handelsvare. Bauman (2007, s. 233) knytter en slik utvikling til samfunnets reise fra et arbeidssamfunn til et forbrukersamfunn. Han skriver at en utbredt forestilling er at den

---

² «Defekte forbrukere» blir videre tematisert i diskusjonen og kritikken av teoriene.

manglende valgfriheten som preget arbeidersamfunnet blir erstattet med individuell frihet i samtiden (Bauman, 2007, s. 233-234). Likevel kritiserer han en slik tolkning og han omtaler frihet nærmest som om det er en illusjon (Bauman, 2007, s. 234-237). Essensen i kritikken hans er at vi tror vi har blitt mer frie, fordi vi ikke styres av staten, slekt og andre tradisjonelle samfunnsformer i like stor grad. Likevel er ikke menneskene ikke frie i realiteten, men blir heller ubevisst styrt av markedskrefter (Bauman, 2007, s. 234-237).

«Markedets skrevne, og uskrevne, lover har overtatt som betingelsene for alt liv – og dersom de brytes må forbryteren straffes, gjerne med utestenging» (Bauman, 2007, s. 234). Selv om det aldri har blitt stemt frem i parlamentet eller ført inn i lovbøkene, blir alle medlemmene av forbrukersamfunnet 'forbrukere de jure' fra vugge til grav (Bauman, 2007, s. 235). Forbruk blir dermed altomfattende i samfunnet, og går foran alt annet til tross for at det ikke er en lovpålagt å forbruke (Bauman, 1997, s. 114). Den suverene makt til å velge ut de som passer inn og de som ikke gjør det, de som skal reddes og de som skal fordømmes, ligger hos markedet (Bauman, 2007, s. 236). De som ikke kan ta del i forbrukerkulturen holdes derfor utenfor 'spillet' og blir umyndiggjort, på grunn av logikken til et markedsstyrt samfunn (Bauman, 1997, s. 113). Fattigdom blir etter forbrukersamfunnets logikk et individuelt problem og ikke noe kollektivt anliggende, fordi reglene til forbrukersamfunnet forventes å bli fulgt av alle (Bauman, 1997, s. 113- 114). Videre blir det brukt som et argument for at det ikke skal fikses med kollektive midler, fordi det i hovedsak er noe som blir lagt på individet (Bauman, 1997, s. 113- 114). Som konsekvens hevder Bauman (1997, s. 114) at fattige i større grad blir behandlet som noen som gjør noe galt; som kriminelle som ikke følger forbrukersamfunnets lover og regler.

Bauman kobler forbrukersamfunnet til den flytende modernitet og utviklingen fra arbeidersamfunnet. Det flytende- moderne forbrukersamfunnet blir styrt av et fokus på umiddelbar forlystelse (Aakvaag, 2008, s 279; Bauman, 2007, s. 239- 240). Før den flytende moderniteten var det å være til nytte noe som var med på å legge føringer for identiteten (Aakvaag, 2008, s. 280). Et slikt fokus på ytelse var i stor grad knyttet til kategorier som kjønn, klasse og nasjon, men de mistet sin identitetsgivende kraft under utviklingen mot et mer flytende og fragmentert samfunn. Videre skapte det et rom for nye identitetsgivende livsstiler som konsum og marked ble med på å fylle (Aakvaag, 2008, s. 280). Forbrukeren forventes å være lojal mot den nye 'totaliteten', der underholdning og velbehag, har erstattet obligatoriske plikter, slik som å verve seg til militæret (Bauman, 2007, s. 244). Totaliteten blir

nå aktivt oppsøkt, fremfor å være en plikt som utføres med motvillighet (Bauman, 2007, s. 244).

3.2. Skam og stigma

3.2.1. Stigma

I 1963 ga sosiologen Erving Goffman ut boken sin om stigma. I boken hans har han skrevet om ulike forståelser av stigma, og utarbeidet en teori for å fange opp de ulike aspektene ved begrepet. Stigma handler om hvordan samfunnet tilskriver ulike individer, grupper eller kategorier av mennesker egenskaper som gjør at individene blir nedvurdert eller devaluert, fordi atferden eller egenskapene deres avviker fra våre forventninger av dem og hva vi tolker som «normalt» (Goffman, 1963). Teorien kan derfor fange opp hvordan samfunnets strukturer skaper rammer for hvordan borgerne tolker og behandler hverandre, især når det kommer til marginaliserte grupper.

Goffman (1963, s. 11- 12) skriver at stigma oppstår i en sosial setting og har en sammenheng med hvordan vi lager kategorier for å strukturere samfunnet rundt oss. Gjennom kategorier skaper vi en forventning om hvordan vi skal oppføre oss, og dersom noen viker fra våre forventninger kan stigma oppstå (Goffman, 1963, s. 12). Kategorien vi har tilskrevet individet er en oppfattelse av hva som er normalt i den sosiale settingen som hen befinner seg i. Når noen går bort i fra dette, kan det føre til at vi ser på personen som en ufullkommen eller mangelfull person (Goffman, 1963, s. 12). Slike negative egenskaper vi tilskriver andre, som at de er avvikende, mangelfulle, syke eller svake, er stigma (Goffman, 1963, s. 12).

I tillegg fremhever Goffman (1963, s. 12- 13) at et sentralt kjennetegn ved stigma er at det skjer i skjæringspunktet mellom det han kaller for en *virtuell sosial identitet* og en *faktisk sosial identitet*. De egenskapene vi forventer at en spesifikk person skal eller burde inneha, er en virtuell sosial identitet, mens den enkeltes faktiske sosiale identitet er de egenskapene hen egentlig besitter (Goffman, 1963, s. 12). På en slik måte oppstår stigma i en sosial sammenheng, der konteksten legger føringer for hva som er stigmatiserende og hva som ikke er det.

Likevel vil et gap mellom virtuell sosial identitet og faktisk sosial identitet ikke automatisk føre til et stigma. Den sosiale settingen og de ulike forventningene som skaper stigmaet vil ikke gjøre det i alle situasjoner, på samme måte som at en egenskap i seg selv ikke er stigmatiserende (Goffman, 1963, s. 13). En egenskap kan altså være normal i en type setting, men avvike i en annen. Et eksempel på dette kan være å ha dårlig råd. Denne egenskapen er ikke stigmatiserende i seg selv og kan være helt normal i en setting blant studenter. Det er først når egenskapen til individet bryter med vår stereotyp av dem, at stigma oppstår (Goffman, 1963, s. 13). For at det skal kunne bli kalt stigma må egenskapen derfor være diskrediterende, altså noe som blir nedvurdert i samfunnet (Goffman, 1963, s. 13). Videre skiller han mellom begrepene *diskreditert* (discredited) og *diskrediterbar*³ (the discreditable) (Goffman, 1963, s. 14). Med dette mener han at diskrediterbare personer vet at de er annerledes, men de andre har ikke oppdaget det enda, mens personer som er diskreditert har et stigma som er realisert; de andre har allerede merket det. Hvis vi tar utgangspunkt i at fattige personer blir stigmatisert, kan en som tigger allerede være diskreditert, mens de *usynlige* fattige kan regnes som diskrediterbare i og med at andre ikke nødvendigvis vet om situasjonen deres. En slik dikotomi kan være fruktbar for å forstå forskjellen mellom de ulike begrepene, men Goffman (1963, s. 14) fremhever at stigmatiserte personer ofte opplever begge scenarioene.

Motstykket til stigma er normalitet, og Goffman (1963, s. 15) bruker betegnelsen *de normale*⁴ som en metafor på de som ikke har blitt tilskrevet stigma. De normale oppfører seg slik det er forventet av dem, og skiller seg ikke ut på noen negativ måte. Han skriver at det ligger i de normales natur å nedvurdere personer med et stigma. På ulike måter vil de normale diskriminere personer med stigma, både ved hjelp av handlinger og tale (Goffman, 1963, s. 15). Diskursen de bruker for å omtale de stigmatiserte, skaper derfor assosiasjoner til andre egenskaper som blir tilskrevet dem på bakgrunn av det originale stigmaet (Goffman, 1963, s. 15- 16). På en slik måte kan diskursen de normale bruker for å omtale de stigmatiserte, føre til en antakelse om at disse egenskapene er reelle forskjeller som skiller de stigmatiserte fra andre mennesker.

---

³ Egen oversettelse av Goffman sine begreper.

⁴ Goffman sin anvendelse av normalitetsbegrepet blir videre tematisert i slutten av teorikapitlet.

Stigmaets sosiale konsekvenser

Et sentralt tema Goffman (1963, s. 18) løfter frem er at de stigmatiserte personene kan oppleve skam, nettopp fordi de innser at egenskapen de besitter blir nedvurdert i samfunnet. De kan altså sitte med en opplevelse om at de ikke oppfyller kravene som samfunnet stiller. Videre kan det føre til forsterkende og selvforsterkende mekanismer (Goffman, 1963). På den ene siden oppstår det en form for aksept, der de «normale» behandler de stigmatiserte basert på stigma, noe som forsterker stigmaet. Men på den andre siden, begynner de stigmatiserte å forvente å bli møtt slik, noe som da blir selvforsterkende. På en slik måte kan de normales behandling av de stigmatiserte og de stigmatisertes aksept av dette, være med på å videreføre det sosiale stigmaet.

Stigma oppstår altså i møte mellom de stigmatiserte og resten av samfunnet⁵, noe som kan føre til at de prøver å unngå slik kontakt (Goffman, 1963, s. 23). Personer med et diskreditert stigma kan for eksempel oppleve at andre tar seg friheter, slik som å gi hjelp eller etterspørre mer informasjon om situasjonen deres (Goffman, 1963, s. 28). For å unngå slike møter kan de stigmatiserte derfor velge å isolere seg selv (Goffman, 1963, s. 23). Når en kontakt først skjer, er det likevel umulig å vite hvordan det kommer til å gå. Denne uvissheten kan føre til at de stigmatiserte opplever mye usikkerhet knyttet til møtet (Goffman, 1963, s. 24). Selv når de blir godt mottatt, kan de ha en bekymring om at de andre uansett vurderer dem negativt og bruker møtet til å bekrefte tankene de allerede har om dem (Goffman, 1963, s. 25).

Nedvurderingen kan føre til at de stigmatiserte tenker mye over atferden sin og hvordan de blir tolket av andre, noe som kan resultere i at de endrer atferden sin etter hvilket inntrykk de vil gi (Goffman, 1963). De stigmatiserte kan derfor ende opp med å oppføre seg etter hvordan de antar at de kommer til å bli møtt, slik som å unngå blikkontakt (Goffman, 1963, s. 28). De reagerer da med å være skamfull, men en annen normal reaksjon ifølge Goffman (1963, s. 29) er å reagere med aggresjon. Gjennom disse reaksjonene kan de normale føle at de stigmatiserte forbereder seg på en viss reaksjon og leter etter skjulte betydninger bak handlingene til de normale (Goffman, 1963). Videre kan dette skape en betent situasjon for begge parter; de normale kan for eksempel prøve å ta for lite eller for mye hensyn.

Til tross for de mange ulempene ved stigma, kan stigmaet også medføre fordeler for de stigmatiserte (Goffman, 1963, s. 21- 22). I tillegg fremhever Goffman (1963, s. 22) at de

---

⁵ Det Goffman kaller mixed contacts

normale kan ha svakheter, som ikke alltid kommer til syne. De lærdommene som de stigmatiserte kan ta til seg, er altså ikke alltid like innlysende for de normale, fordi de ikke har opplevd det samme. Stigma fører derfor ikke kun med seg negative konsekvenser for de stigmatiserte, men også fordeler slik som en medfølelse for andre som går gjennom noe liknende (Goffman, 1963, s. 21- 22).

Gruppetilhørighet

Goffman (1963) skriver om hvordan gruppetilhørighet og tidligere erfaring kan påvirke hvordan de stigmatiserte blir behandlet. Han anvendte begrepet *inn-grupper* (in-group alignments) om situasjoner der personen er i en kontekst der de andre rundt også deler det samme stigmaet (Goffman, 1963, s. 137). Videre brukte han begrepet *ut-grupper* (out-group alignments) om personer som ikke deler det samme stigmaet, altså resten av samfunnet (Goffman, 1963, s. 139- 140). Innad i disse gruppene finnes det personer som har sympati for situasjonen til de stigmatiserte, noe Goffman (1963, s. 31) kaller *sympatiske andre* (sympathetic others). Han nevner to ulike kategorier her. Den første kategorien, *the own*, er personer som har samme stigma som aktøren og derfor vet hvordan det er (Goffman, 1963, s. 31- 32), mens den andre kategorien, *de vise* (the wise), henviser til personer som ikke deler stigmaet til aktøren, men som kan leve seg inn i situasjonen hens på grunn av tidligere erfaring eller at de er i relasjon til personen (Goffman, 1963, s. 41). På en slik måte legger gruppetilhørighet og kunnskap om hvordan det oppleves å bli stigmatisert, føringer for hvordan andre behandler de stigmatiserte.

Strategier på stigmatisering

Goffman forteller om ulike strategier som kan anvendes i møte med stigmatisering, og han setter det i sammenheng med stigmaets synlighet og derav skillet mellom diskrediterte og diskrediterbare stigmaer (Goffman, 1963). Stigmaer kan nemlig ha varierende grad av synlighet; noen er mer skjult mens andre er mer synlig (Goffman, 1963, s. 64). Dersom en person har et diskrediterbart stigma kan *informasjonskontroll* være en strategi personen velger å benytte seg av (Goffman, 1963, s. 57). Informasjonskontroll handler om å velge om en skal avdekke eller ikke avdekke et stigma, samt hvordan det gjøres; hvor det skjer, når, for hvem og på hvilken måte (Goffman, 1963, s. 57). Videre forteller han om muligheten for å avsløre stigmaet frivillig, skjule stigmaet eller passere som en person som ikke er stigmatisert

(Goffman, 1963). Stigmaer kan bli diskreditert gjennom å *frivillig avslørte* de (voluntary disclose) (Goffman, 1963, s. 123). På den måten blir det ikke like nødvendig med informasjonskontroll lenger. Eller så kan personen *passere* (passing) som ikke-stigmatisert, ved å håndtere diskrediterende informasjon om hen selv, som andre ikke har blitt oppdaget enda (Goffman, 1963, s. 58). Stigmaets *synlighet* har derfor en sammenheng med muligheten for å passere (Goffman, 1963, s. 64). Flere personer velger likevel å *skjule* (cover) stigmaet sitt, til tross for at de ellers ikke prøver å passere (Goffman, 1963, s. 126). På en slik måte kan aktøren redusere synligheten sin, til tross for at de er diskreditert, ved å gjøre ulike grep for å skjule tilværelsen (Goffman, 1963, s. 125- 126).

3.2.2. Hierarki av stigma og dets konsekvenser for informasjonskontroll

Sosiologene Anders Vassenden og Terje Lie utførte en kvalitativ studie av stigma blant personer som er ekskludert fra boligeierskap grunnet rusavhengighet, dårlig økonomi eller nedsatt helsetilstand (Vassenden & Lie, 2013, s. 79). Funnene deres tilsier at informantene hadde ulikt antall stigmaer og at det påvirket anvendelsen deres av informasjonskontroll. De videreutviklet derfor Goffman sin teori om stigma for å fange opp nettopp dette aspektet (Vassenden & Lie, 2013, s. 93).

Forfatterne delte informantene inn i tre analytiske kategorier; (1) flyktningfamilier, (2) personer med rus og/eller psykiske problemer og (3) «déclassé» (Vassenden & Lie, 2013, s. 84- 85). Den siste kategorien bestod av personer som var ekskludert fra boligeierskap av andre grunner enn de overnevnte (Vassenden & Lie, 2013, s. 85). For informantene i denne kategorien var leietakning *primærstigmaet* (master stigma) deres, mens for de andre var leietakning *sekundærstigmaet* deres, fordi de allerede blir stigmatisert for å være psykisk syk, flyktning eller rusavhengig (Vassenden & Lie, 2013, s. 93). Funnene deres viser at de som allerede hadde et annet stigma som hovedstigma generelt var mer åpen om situasjonen sin, mens de som hadde leietakning som hovedstigma var mer bevisst på å skjule tilværelsen sin og anvende informasjonskontroll som strategi (Vassenden & Lie, 2013).

Forfatterne argumenterer derfor for at det kan oppstå et hierarki av stigmaer når de opptrer samtidig, der primærstigmaet kan oppleves som mer stigmatiserende enn sekundærstigmaer (Vassenden & Lie, 2013, s. 95). I forlengelsen av dette lagde de ulike kategorier for å bygge

videre på Goffman sitt skille mellom de diskrediterbare og de diskrediterte (Vassenden & Lie, 2013, s. 95- 96):

- 1. Person med et stigma som er diskrediterbart:** de kan være veldig oppmerksomme på at de skiller seg ut, fordi de ikke har andre stigmatiserende identiteter.
- 2. Person med et stigma som er diskreditert:** et eksempel på dette kan være en som eier bolig, men er rusavhengig. Denne kategorien ble ikke forsket på i denne artikkelen og forfatterne etterspør mer forskning på dette.
- 3. Person med flere stigmaer som er diskreditable:** en konsekvens for personer i denne kategorien kan være at to stigmaer blir synlig dersom personen avdekker ett av dem. Ut ifra ulike situasjoner og ulikt publikum må personen derfor bestemme seg for om hen skal avsløre stigmaene sine og hvordan, eller hvilket som skal passeres og hvilket som skal bli avslørt.
- 4. Personer med flere stigmaer som er diskreditert.** Informasjonskontroll blir lite brukt av personer i denne kategorien, fordi sekundærstigmaene blir mindre relevante når primærstigmaet er avslørt.
- 5. Person med både diskrediterbare og diskrediterte stigmaer.** For eksempel en person med kommunal bolig, som er psykisk syk og rusavhengig. Personen kan da velge å avsløre stigmaet sitt knyttet til psykisk helse fremfor rus, dersom noen finner ut at hen leier kommunal bolig. På en slik måte spiller informasjonskontroll inn.

3.2.3. Skam

Sosiologen Ivar Frønes (2001) kritiserer den rådende diskursen om at skam er noe som tilhørte den førmoderne tiden, og argumenterer heller for at skammen har endret form. Tolkningen til Frønes går ut på at skam oppstår i sosiale relasjoner. Han skriver at: «Skammen forstås gjennom de andre eller gjennom forestillinger om de andre; den moderne skam er vevet inn i moderne sosial identitet» (Frønes, 2001, s. 69). Skam blir altså knyttet til aktørens referanser, og det som forventes blir dermed lokalt (Frønes, 2001, s. 77).

Frønes definerer skam som en følelse, en sanksjon og en posisjon (Frønes, 2001, s. 72- 73). Personen som skammer seg blir samtidig synlig og oversett; og på en slik måte blir skammen en posisjon vedkommende plasseres i (Frønes, 2001, s. 72). Skam blir da skapt av sanksjonene fra omverden, og hvis personen unngår å bli observert kan hen slippe unna skammens sosiale kontroll (Frønes, 2001, s. 72). Til slutt tolker han skam som en følelse

aktøren sitter med, og som mange forbinder med skyld (Frønes, 2001, s. 73). Til tross for deres mange likheter, fremhever imidlertid Frønes at følelsene har ulik årsaksforklaring (Frønes, 2001, s. 72- 73). Han skriver at skyld er vendt innover og aktøren kan derfor føle på skyld uten at det er knyttet til offentlige situasjoner. Skam derimot, kan ikke skjules, for det er tilknyttet sosiale relasjoner (Frønes, 2001, s. 72-73). «Skjult skam» er heller en redsel for å oppleve skam, og skammen blir dermed noe som ikke er realisert enda (Frønes, 2001, s. 72-73).

Frønes sin forståelse av skam er knyttet til den moderne tids egenart. Han setter det i sammenheng med Durkheim sitt begrep om anomi; der ønskene og behovene til aktøren er mer uregulerte enn mulighetene til å realisere de, og samfunnets normer blir svakere (Frønes, 2001, s. 77). Han skriver at det moderne samfunnet er preget av tvetydige forventninger og normer, samt tegn som kan tolkes på ulike måter og som endrer seg raskt (Frønes, 2001, s. 72). Den tvetydige og usikre tiden skaper dermed risiko for å tolke kodene feil, noe som kan resultere i at aktøren skammer seg (Frønes, 2001, s. 77). Uklare normer kan nemlig medføre at skamfølelsen kan leve uten reelle røtter eller til at skammen blir svekket (Frønes, 2001, s. 73). Videre skriver han at: «Det moderne samfunns mulige moralske krise er at skammen og æren løsner fra etikken, og at kampen om skam og ære kan foregå uten skyld» (Frønes, 2001, s. 79). Følelsen av skam lar seg derfor ofte ikke korrigeres, på grunn av det tvetydige landskapet og mangelen på en tydelig felles realitet (Frønes, 2001, s. 73).

3.3. Diskusjon og kritikk av teoriene

I de neste kapitlene vil Bauman sin forståelse av forbrukersamfunnet bli anvendt for å belyse de ulike økonomiske, sosiale og helsemessige konsekvensene som oppstår når en ikke kan ta del i samtiden – preget av forbruk og kapitalisme. Redegjørelsen for den flytende modernitet danner en forståelsesramme for Bauman sin kritiske samfunnsdiagnose, fordi den i stor grad påvirker hans teorier rundt konsumerisme. Imidlertid er det viktig å understreke at det utelukkende er konsumerisme og forbrukersamfunnet jeg kommer til å anvende videre, og ikke det overordnede makroperspektivet eller hans teoretisering av identitet og selvrealisering. I stedet vil fokuset ligge på forbrukerkulturen, samt samfunnets endring mot økt individualisering og at markedet får mer innflytelse; sett fra individenes synspunkt som forbrukere. Dette blir gjort for å få frem ytre faktorer som påvirker informantenes handlingsrom og verdien som blir tillagt dem på bakgrunn av deres nedsatte forbrukerevne.

Bauman anvender sterke virkemidler for å beskrive de som ikke kan forbruke, for å fremheve hvor stor verdi forbruk har fått i samfunnet. Flere av disse begrepene, slik som «defekte forbrukere» (Bauman, 1997, s. 110), kan gi et feilaktig inntrykk av at det er forbrukerne det er noe galt med, i stedet for samfunnet. Derfor kommer jeg til å anvende begrepet «nedsatt forbrukerevne» i stedet, for å ta hensyn til en endrende diskurs vedrørende omtalelsen av fattige.

Kritikk som har blitt rettet mot Bauman har særlig fokusert på at teoriene hans får lite empirisk støtte, at han overdriver forbrukets rolle i livene våre (Nilsen, 2007), og andre forbrukerforskere kritiserer begrepet forbrukersamfunnet, fordi de mener at vi heller lever i et kapitalistisk produksjonssamfunn (Schjelderup & Knudsen, 2007, s. 9). Til tross for kritikken, kommer perspektivet likevel til å bli anvendt fordi forbrukersamfunnet viser seg som et fruktbart virkemiddel på et økende fokus på forbruk i samfunnet.

Analysen av forbrukersamfunnet blir videre utviklet gjennom Goffman (1963) sin teori om stigma, Vassenden og Lie (2013) sin videreutvikling av stigmabegrepet og Frønes (2001) sitt syn på skam og skyld i det moderne. Disse teoretiske perspektivene blir anvendt for å få frem poenget om at det er nettopp i et flytende moderne samfunn, der forbrukerkultur og kapitalisme har slått sin rot, at moderne uttrykksformer av skam og stigma oppstår. Begrepene skam og stigma kan oppleves likt, men skiller seg ved at det går an å være stigmatisert uten å føle på skam eller føle på skam uten å være stigmatisert. I min diskusjon vil skam ofte bli tolket som en følelse som oppstår på grunn av stigmatiserende mekanismer i samfunnet rundt.

Særlig Goffman har fått kritikk for hvordan han portretterer «de stigmatiserte». Han har blant annet blitt kritisert for å skrive om stigmatiserende trekk som noe problematisk, og for å skrive om stigma fra perspektivet til personer som ikke er stigmatisert (Titchkosky, 2000, s. 204- 205). Dette gjør han ved skrive seg selv inn i boken og omtale de som ikke har et stigma for «vi normale» (Goffman, 1963). I diskusjonen av analysen kommer jeg til å avstå fra begrepet «normal», fordi det skaper assosiasjoner til at personer med et stigma ikke er normale. Likevel kommer perspektivet til Goffman til å bli anvendt, fordi det fanger opp flere av konsekvensene ved å bli stigmatisert av samfunnet rundt og hvilke strategier som brukes for å manøvrere stigmatiseringen.

4. Metode

I dette kapittelet redegjør jeg for prosjektets metode og databehandling. Først beskriver jeg hvilken metode jeg har benyttet og hva slags vitenskapelig ståsted som ligger til grunn. Deretter går jeg inn på rekrutteringsprosessen og utvalget, for til slutt å redegjøre for hvordan datamaterialet ble behandlet og analysert. Prosessen bærer preg av at utvalget består av personer fra en marginalisert gruppe og at det krever etiske refleksjoner. Derfor ble forskningsetikk flettet inn under de ulike delene underveis. Gjennomgående i forskningsarbeidet ønsket jeg å gi en stemme til de fattige, noe som satte sine spor på de metodiske og etiske overveielserne. Ragin og Amoroso (2019, s. 40) fremhever at slik forskning ofte gjøres for å løfte frem historiene til personer eller grupper som er underrepresentert i forskning. Formålet var derfor å gi informantene en plattform for å bli hørt.

4.1. *Forskningsdesign og metode*

Jeg anvendte kvalitative forskningsintervjuer som datainnsamlingsmetode. Avgjørende for valget var oppgavens overordnede problemstilling og tilhørende forskningsspørsmål, samt ønsket om å opparbeide dybdekunnskap om subjektive opplevelser av fattigdom. En slik fremgangsmåte ga meg muligheten til å ha en mer *eksplorerende* form for forskningsdesign, til fordel for at en satt forståelse ble utforsket. Ringdal (2018, s. 249) skriver at eksplorerende design har som mål å oppdage underveis, noe som preget utgangspunktet for oppgaven. Fremgangsmåten i studien var derfor å tilpasse studien underveis ut ifra det informantene opplevde som mest prekært. I forlengelsen av dette ble de teoretiske perspektivene styrt ut ifra datamaterialet i studien, også kalt induksjon (Johannessen m.fl., 2018, s. 37). Studien kan derfor sies ha et nært induktivt eksplorerende design. Imidlertid er det sentralt å påpeke at studien ikke var induktiv i streng forstand, men kan forklare ut ifra det Ragin og Amoroso (2019, s. 14) beskriver som en pragmatisk prosess, der jeg beveget meg frem og tilbake mellom teori og datamaterialet. Prosessen gjorde seg gjeldende fordi forskningsmetode ofte drar innspill fra både induksjon og deduksjon (Ragin & Amoroso, 2019, s. 14). Selv om analysen og deler av det teoretiske reservoaret ble informert ut ifra datagrunnlaget, hadde jeg likevel lest nyere forskning og dermed opparbeidet meg en forståelse av fenomenet på forhånd. På en slik måte kan teori og forskningsarbeider ha preget forståelsen og tolkningen min.

Avgjørende for valgene videre i forskningsprosessen ble dermed å ha et nært induktivt eksplorerende design. Intervjuene ble foretatt ved å anvende en semistrukturert intervjuguide (Brinkmann & Kvale, 2015), slik at jeg kunne belyse deres subjektive forståelse samt danne ulike analytiske slutninger og kategorier som fikk frem variasjonene og fellestrekkene i datamaterialet. Datamaterialet ble kodet ved hjelp av programmet Nvivo. Deretter ble funnene analysert etter Braun og Clarke (2022) sine retningslinjer for refleksiv tematisk analyse. Analysemetoden ble valgt underveis for å gjenspeile hovedtemaene i intervjuene, og for å kunne anvende en refleksiv praksis under behandlingen og presentasjonen av funnene. Noen av temaene var inspirert av intervjuguiden, mens andre ble til underveis. Prosessen ble dermed tilpasset fortløpende basert på oppdagelsene i forskningsprosjektet.

4.1.1. Hermeneutisk fenomenologi

For å få frem subjektive opplevelser av fattigdom som fenomen, valgte jeg å ta inspirasjon fra Max van Manen sin forståelse av hermeneutisk fenomenologi. Van Manen (1997) sin tilnærming baserer seg på fenomenologi, men tar også innspill fra hermeneutisk fortolkning. Grunnen til at jeg valgte dette ståstedet er fordi studien min fokuserer på informantenes tolkninger av sin situasjon og deres beskrivelser av sin livsverden, noe som kan sies å være et sentralt kjennetegn ved fenomenologi (Brinkmann & Kvale, 2015, s. 30). Imidlertid er det ikke alltid lett å forstå meningsinnholdet i det informantene sier, og det kan tenkes at kroppsspråket og talen til informanten ikke alltid samsvarer. I tillegg ble datagrunnlaget analyseres tematisk etter felles forståelser som har kommet frem på tvers av enhetene. Jeg valgte derfor å ta inspirasjon fra hermeneutikk også, fordi fortolkning går på siden av fenomenologisk tilnærming slik Husserl definerte det (van Manen, 1997, s. 25-26).

Fenomenologi har sitt utspring fra sosialkonstruktivisme, som går ut på at mennesker konstruerer sin virkelighet gjennom samfunnets strukturer og sosial interaksjon (Creswell, 2007, s. 21). Ved å ta utgangspunkt i sosialkonstruktivisme vil forskeren derfor fokusere på informantenes forståelser, fordi slike subjektive meninger blir formet av samfunnet rundt (Creswell, 2007, s. 21). En slik forståelse kan en dermed også se i fenomenologi, der fokuset er å studere ulike fenomener gjennom erfaringen til informantene (van Manen, 1997, s. 9). Dette blir spesielt viktig, fordi fenomenologi fokuserer på at virkeligheten er slik informantene sier at den er (Brinkmann & Kvale, 2015, s. 30). Videre drar van Manen også inspirasjon fra hermeneutikk i sin forståelse av fenomenologi, fordi forskeren også tolker

meningen bak det informantene sier og ikke kun beskriver det (Creswell, 2007, s. 59; van Manen, 1997). Hermeneutikk handler om å fortolke virkeligheten (Thagaard, 2018, s. 37), for å finne skjulte aspekter ved datamaterialet (Fangen, 2004, s. 217). På en slik måte kan det informantene sier trekke linjer til strukturer eller sammenhenger i samfunnet, som ikke alltid er innlysende hvis en kun tar utgangspunkt i det som blir sagt (Fangen, 2004, s. 217).

4.2. Intervjuguide

I denne oppgaven gjennomførte jeg intervjuer ved å anvende en semistrukturert intervjuguide, noe Brinkmann og Kvale forklarer som en plan der forskeren tar utgangspunkt i spørsmål som er kategorisert under ulike temaer (Brinkmann & Kvale, 2015, s. 156). Under utarbeidelsen av intervjuguiden valgte jeg å fokusere på bakgrunnsinformasjon, boligsituasjon, økonomi, materielle goder, sosialt liv, helse og hvordan informanten opplever å bli møtt av andre. Under hvert tema var det flere spørsmål og underspørsmål for å belyse de ulike aspektene. Hovedspørsmålene var relativt åpne for å få frem informantens subjektive historie, mens underspørsmålene var mer konkrete for å belyse de ulike sidene ved hovedspørsmålene⁶.

Temaet «bakgrunnsinformasjon» ble anvendt for å finne fellestrekk og ulikheter i datamaterialet. Videre ble de andre temaene valgt ut ifra konsekvensene som blir vektlagt i nyere forskning. Formålet var å avdekke hvordan det oppleves å leve med slike konsekvenser, noe som har blitt lite utdypet i nyere forskning. Som nevnt tidligere, rapporterer personer i vedvarende lavinntekt om økonomiske vanskeligheter, dårligere boforhold, mangel på diverse materielle gjenstander og at de i mindre grad kan delta på sosiale begivenheter (Hattrem, 2022). I tillegg viser Underlid (2005) sin studie at informantene følte at andre vurderte dem negativt og at de skammet seg på grunn av sine økonomiske vanskeligheter. Til slutt valgte jeg å ha med helse som et tema, fordi matfattigdom særlig kommer frem for tiden (Poppe & Kempson, 2022) og fordi stønads- og trygdemottakere er overrepresentert i fattigdomsstatistikken (SSB, 2022b). Tanken var at dersom jeg fikk informanter som er utenfor arbeidslivet på grunn av helsen sin, kunne helse bli et tema under intervjuene. Temaene ble derfor valgt for å få frem hvordan disse konsekvensene preger hverdagen til informantene.

---

⁶ Se vedlegg 1. Intervjuguide

Intervjuguiden min dekket dermed en rekke ulike temaer, for å kunne ha et eksplorerende forskningsdesign der jeg kunne vinkle studien etter det informantene fokuserte på. Intensjonen var å spørre om informantenes økonomiske situasjon, og å legge merke til hvilke temaer de selv trakk frem. På en slik måte ble intervjuguiden kun veiledende for samtalen. Etter at jeg hadde en oversikt over intervjuguidens temaer, skrev jeg et informasjonsskriv og søkte om tillatelse fra Sikt (daværende NSD).

4.3. Utvalg og rekruttering

Etter jeg fikk godkjent søknaden av Sikt startet jeg rekrutteringsprosessen. Jeg ønsket å fokusere på fattigdom i Agder, og startet derfor med utvalgskriterier om at informanten måtte bo i Agder og at hen deltok på et eller flere tiltak rettet mot fattige. For å finne informanter begynte jeg å ta kontakt med organisasjoner som innfridde disse kriteriene, og spurte om de hadde muligheten til å videreformidle informasjonen min. På en slik måte fungerte lederne som portvakter for å kunne få tilgang til potensielle informanter (Ringdal, 2018, s. 250). Å bruke ledere som en inngangsport for å rekruttere informanter kan ha bidratt til at flere meldte seg, fordi de har tillit til lederen. Likevel kan en risiko ved en slik strategi være at informantene deltok på grunn av det asymmetriske maktforholdet de har til lederen sin. Jeg gjorde derfor ulike grep for å minke denne risikoen. I informasjonsskrivet står det eksplisitt at det ikke kommer til å påvirke forholdet deres til organisasjonen de deltar i – uavhengig av om de deltar, ikke deltar eller trekker samtykket underveis. For å etterkomme Sikt sine retningslinjer, måtte informantene selv velge å ta kontakt med meg. Virksomhetslederne kunne derfor ikke videreformidle kontaktinformasjonen deres til meg, av hensyn til at de står i et maktforhold til deltakeren og for å etterkomme NESH (2021) sine retningslinjer rundt anonymitet.

På grunn av ulike barrierer i rekrutteringsprosessen, ble utvalgskriteriene endret underveis. Helt i starten var det likevel noen fremskritt på rekrutteringsfronten. På den første organisasjonen jeg hadde møte med, meldte to personer seg til å være med i prosjektet. Imidlertid ble det utfordrende å få tak i flere informanter i de andre møtene. Derfor ble kriteriene om at den enkelte måtte bo i Agder og benytte seg av et eller flere tiltak rettet mot fattige sløyfet, og området ble utvidet til hele Norge. I starten hadde jeg også en intensjon om å ha et heterogent utvalg for å få frem historier fra personer i ulike livssituasjoner. Måten jeg ønsket å imøtekomme dette var ved å ha et utvalg bestående av personer med ulikt kjønn og

bakgrunn, og som hadde ulike inntektskilder. Etter hvert gikk jeg også bort i fra dette, fordi det var utfordrende å finne personer som ville stille til intervju. Utvalgskriteriene ble dermed at informantene er 18 år eller eldre, opplever seg som fattig og ikke er studenter. Jeg spurte derfor ikke om inntekten deres under utvelgelsen, men gikk heller ut i subjektiv opplevelse av å være fattig. Å ta hensyn til en subjektiv fattigdomsopplevelse ble gjort fordi den enkelte kan være over EU sin relative fattigdomsgrense og oppleve seg som fattig, eller under grensen og ikke oppleve økonomisk knapphet. Dette kan avhenge av mange faktorer som bosted, familiesammensetning, sosialt nettverk eller formue. Avgjørende for valget ble derfor å gi en plattform de til som opplever seg som fattige. I tillegg utelot jeg studenter fordi de er fattige i en midlertidig periode (Epland, Kiel & Strøm, 2013, referert til i Hattrem, 2022, s. 22), fordi de får rabatter knyttet til livssituasjonen deres og kjenner flere personer i samme situasjon.

Sammenlagt endte jeg opp med å kontakte over 20 virksomheter, og hadde møte med fem av dem. Flesteparten av organisasjonene hadde ikke tid eller ressurser til å møte meg, eller videreformidle informasjonen min, på grunn av en omfattende arbeidsmengde. I tillegg sa flere ledere nei til å videreformidle informasjonen min, fordi de opplevde det som utfordrende med tanke på at deltakerne er en sårbar gruppe som de står i et maktforhold til. Av de organisasjonene jeg har fått møte med, har som regel virksomhetslederen forsvunnet flere ganger underveis i møtet, fordi deltakere har kommet utenfor åpningstiden for å motta mat og klær. Til tross for at jeg hadde en antakelse om at den frivillige sektoren tar på seg mye av velferdsstatens arbeidsmengde, ble det tydelig for meg at det var mer omfattende enn jeg først trodde.

Etter hvert startet jeg derfor å anvende sosiale medier som en rekrutteringsplattform, ved å skrive innlegg i grupper som omhandlet fattigdomsopplevelser eller fattigdomsbekjempelse. Denne rekrutteringsstrategien ble enklere underveis i prosessen fordi det vokste frem flere grupper på sosiale medier i forlengelsen av mediedekningen av fattigdom det siste året. I tillegg anvendte jeg snøballrekruttering (Andrews & Vassenden, 2007), ved å spørre informantene mine om de kjente noen som kunne tenke seg å være med. Ulike rekrutteringsstrategier ble dermed anvendt på grunn av barrierene jeg møtte underveis.

4.3.1. Jakten etter informantene

Denne overskriften har jeg noe selvironisk valgt å kalle «jakten etter informantene», for å gjenspeile den utfordrende prosessen ved å få personer til å stille til intervju. Overskriften henviser til at jeg gjennom denne krevende reisen også har møtt mye humor og ironi, innimellom alt det nedslående. Ambisjonen i delkapittelet er derfor å sette ord på observasjonene underveis i *jakten etter informantene*.

Gjennom rekrutteringsprosessen fikk jeg lov til å delta på flere matutdelinger, noe som gjorde det lettere å komme i kontakt med brukere av tjenesten og som resulterte i at jeg fikk to personer som meldte seg til studien. Imidlertid trakk hun ene seg og hun andre møtte ikke opp, noe som førte til at det ikke ble noen informanter fra matutdelingene. Likevel ga matutdelingene et sterkt inntrykk på meg, og jeg vurderte derfor å benytte deltakende observasjon som metode. Imidlertid var det mange deltakere kom og gikk i løpet av matutdelingen, noe som gjorde det utfordrende å innhente informert samtykke. Jeg kommer likevel til å beskrive matutdelingene, for å gi et innblikk i hva jeg så ute i feltet.

Matutdelingene var offentlige og ingen personopplysninger ble skrevet ned, og på den måten fallt notatene utenfor Sikt sitt ansvarsområde. Hendelsene og refleksjonene blir beskrevet for å fange opp ulike aspekter som ikke alltid kommer frem i intervju, men som heller skjer ubevisst i møtet med tematikken på bakkenivå.

Jeg deltok på matutdelinger hos to ulike organisasjoner. Et fellestrekk ved organisasjonene var at hvem som helst kunne komme innom; deltakerne måtte hverken søke om godkjenning eller bevise at de trengte å være der. En frivillig arbeider fortalte likevel at de fleste som kommer dit gjør det fordi de har et reelt behov. Gjennom samtaler med de ulike frivillige arbeiderne gikk det også frem at det har skjedd en endring blant oppmøte det siste året. De har opplevd et høyere trykk etter pandemien, både på grunn av de økte levekostnadene og med høyere tilstrømning av flyktninger etter Russlands invasjon av Ukraina. Disse endringene førte til en dobling av personer som kommer innom matutdelingene. I tillegg fortalte de frivillige arbeiderne at klientellet har endret seg; før bestod det hovedsakelig av rusavhengige, mens nå ser de flere arbeidende fattige og stønads- eller trygdemottakere. Begge matutdelingene hadde i tillegg en liknende utforming, hvor det var et område for å sette seg ned og spise, samt et område kun for å hente mat. For enkelhetens skyld kan vi kalle det første

området for kaféen. Deltakerne kunne derfor hente mat og dra, de kunne sette seg ned for et måltid eller gjøre begge deler.

De som satte seg ned i kaféen tolket jeg som tilfredse, fordi de pratet, smilte og lo under oppholdet. Flesteparten av deltakerne satt gruppevis, mens noen få satt alene. I de tilfellene en deltaker satt alene, gikk som regel en av de frivillige arbeiderne bort for å slå av en samtale. Dette ble ofte godt mottatt, og deltakerne hadde som regel ingen problemer med å møte blikket til den frivillige eller snakke med andre på organisasjonen. Dersom jeg satte meg ned og pratet, var det heller ingen problemer med å komme i kontakt med vedkommende. Likevel endret det seg raskt dersom jeg nevnte prosjektet mitt eller hvis jeg spurte om maten var god. I disse tilfellene ble samtalen ofte haltende og deltakeren rettet blikket ned i bordet eller vekk. Imidlertid var det færre slike barrierer dersom en frivillig introduserte meg først. Derfor tolket jeg det som at deltakerne hadde tillit til de ansatte. Noe annet jeg bemerket meg var at de frivillige arbeiderne hadde god oversikt over deltakerne og at samtalen bar preg av at de kjente dem godt. Jeg derimot hadde ikke oversikt, og syntes det var utfordrende å vite hvem som var deltakere og hvem som var frivillige. Selvfølgelig er det fullt forståelig at det er vanskelig å se hvem som er i en sårbar økonomisk situasjon, men likevel ble det en oppvekker for min del, fordi det belyste det alle har sagt til meg; at fattigdom ofte er usynlig.

De som hentet mat og gikk, var generelt mindre oppsøkende. Flere av dem møtte ikke blikket til de frivillige, svarte kort dersom noen pratet med dem og gikk raskt ut igjen. Noen av deltakerne sto også lutrygget og rødmet da de mottok maten. Basert på det lukkede kroppsspråket og at de ønsket å dra så raskt som mulig, tolket jeg det som at de ikke ønsket å være der eller at de følte på flauhet eller skam. I flere av samtalen med de frivillige var det tydelig at de hadde en liknende tolkning. Helt uoppfordret nevnte flere av dem at de har flere deltakere som synes det er skamfullt å hente mat.

To grupperinger gjenspeilet likevel ikke denne observasjonen. Personer som hadde migrert til Norge hadde generelt et mer oppsøkende kroppsspråk da de hentet mat. De møtte ofte blikket til de frivillige, slo gjerne av en prat og sa ikke nei takk til ekstra mat. Det samme gjaldt personer som var rusmisbrukere. Jeg tolket det som at de skammet seg mindre over å ta imot hjelp. I tillegg skilte disse grupperingene seg fra de andre deltakerne, fordi de tolket fattigdommen sin på en annen måte enn de andre deltakerne. Da jeg spurte innvandrere om de ønsket å være informanter, sa de ofte nei fordi de ikke anså seg selv som fattige. De henviste

ofte til hjemlandet sitt og sa at «der er det ordentlig fattigdom». Mens dersom jeg spurte rusavhengige, sa de ofte at fattigdommen deres var selvforskyldt og at det må finnes noen bedre informanter til oppgaven min. Det virket derfor som at disse grupperingene hadde helt andre tolkninger av fattigdom enn de øvrige deltakerne.

De ulike observasjonene fra matutdelingene og rekrutteringsprosessen ga et stort inntrykk på meg. Især fordi jeg ble sittende med en følelse av at fattigdom fortsatt oppleves som et sårbart tema, til tross for de mange forsøkene fra målgruppen om å normalisere fenomenet. Underveis i rekrutteringsprosessen florerte det nemlig av historier i media, der ulike personer satt et ansikt på fattigdommen. Observasjonene jeg gjorde meg underveis viste seg derfor som en paradoksalt forskjell, der det jeg leste i media var helt ulikt fra realiteten jeg så på bakkenivå.

4.3.2. Utvalget

Til slutt fikk jeg et utvalg bestående av ni personer; åtte kvinner og en mann. Av hensyn til anonymitet har jeg gitt dem anonyme navn, og skrevet ned aldersspenn i stedet for eksakt alder. Flesteparten av informantene har fått et norsk navn for å symbolisere hvor de er fra, mens informanten «Alex» fikk et lite stedsspesifikt navn, fordi han har flyktningbakgrunn og ikke ønsket å oppgi området han opprinnelig kom fra.

Navn	Kjønn	Aldersspenn	Inntektskilde
Maria	Kvinne	30-39	Uføretrygd
Camilla	Kvinne	40-49	Uføretrygd
Hilde	Kvinne	40-49	Uføretrygd
Nina	Kvinne	50-59	Uføretrygd
Heidi	Kvinne	50-59	Uføretrygd
Linda	Kvinne	50-59	Gradert uføretrygd uten supplerende støtte
Astrid	Kvinne	60-69	Uføretrygd
Alex	Mann	40-49	Sosialstønad
Kristin	Kvinne	50-59	Arbeidsavklaringspenger

Tabell 2. Liste over informanter

Syv av informantene mottar uføretrygd, en har arbeidsavklaringspenger (AAP) og en mottar sosialstønad. Uføretrygd og AAP er økonomiske ytelser som gis på bakgrunn av helsemessige årsaker. Dersom evnen til å arbeide eller tilegne seg inntekt har blitt varig redusert med minst 50%, på grunn av skade eller sykdom, har vedkommende rett til å motta uføretrygd (NAV, 2023b). Arbeidsavklaringspenger gis også dersom vedkommende er skadet eller syk, og trenger en sikker inntekt i en periode (NAV, 2023a). Likevel skiller AAP seg fra uføretrygd fordi det blir gitt i omstillingsperioder, og fordi det ofte stilles krav om at personen prøver ut ulike jobber, behandlinger eller utdanningsmuligheter for å øke sjansene for å komme tilbake til arbeidslivet (NAV, 2023a). Nivået på satsene til uføretrygd og arbeidsavklaringspenger blir hovedsakelig beregnet ut ifra inntekten de siste årene før personen ble syk (NAV, 2023a, 2023b). I Linda sitt tilfelle får hun gradert uføretrygd uten supplerende støtte, noe som betyr at hun mottar en prosentandel av minstesatsen til uføretrygd og at hun ikke har krav på andre økonomiske ytelser. Til slutt viser tabellen at Alex mottar sosialhjelp. Sosialstønad er en midlertidig ytelse som gis dersom vedkommende ikke har rett på de andre trygdene og stønadene (Sosialtjenesteloven, 2009). Kommunene bestemmer selv sosialhjelpssatsen, til tross for at det finnes en statlig veiledende sats (Fløtten et al., 2023, s. 14). Hovedvekten av informantene var dermed personer som får økonomiske ytelser på grunn av helsen deres. For to av informantene gjelder det fysiske plager, for seks av informantene omhandler det både fysiske og psykiske symptomer, mens en har hverken fysiske eller psykiske vanskeligheter.

Det at utvalget hovedsakelig består av personer med uføretrygd kan medføre skjevhet i datamaterialet, fordi det kan tenkes at helsemessige konsekvenser ble vektlagt i større grad i dette utvalget. Flere av informantene i utvalget hadde dessuten en lang reise med NAV og hadde ofte flere måneder eller år med sosialstønad og/eller AAP før de fikk uføretrygd. Tidsaspektet og de lave satsene de har gått på kan tenkes at påvirket hvor lenge de har levd i fattigdom og deres opplevelse av hvordan de ble møtt av statlige institusjoner slik som NAV.

Som tabellen tilsier ble det et relativt homogent utvalg der flesteparten er kvinner med uføretrygd, som er født i Norge. Det kan derfor tenkes at kjønn og etnisitet kan være med på å belyse funnene, men det har jeg ikke nok data for å kunne drøfte. I tillegg var de fleste av informantene rundt 40- 60 år gamle, noe som også skaper mindre bredde i utvalget. Likevel var det stor geografisk bredde, fordi informantene kom fra Sørlandet, Østlandet og Vestlandet. Når det gjaldt familiesituasjon kommer det frem at Camilla, Hilde, Heidi og Alex har hjemmeboende barn, der Camilla og Hilde sine barn er i skolealder, mens Heidi og Alex sine

barn er eldre. Kristin var midt i en flytteprosess og hadde et hjemmeboende barn, men skulle flytte inn i en leilighet alene. Informantene Astrid, Linda og Nina bor alene, mens Maria og Alex forteller at de har samboere. Informantene har derfor ulik sivilstatus og familiesituasjon.

4.4. Intervjuene

For å ta hensyn til geografisk avstand og helsesituasjonen til informantene, ble flesteparten av intervjuene foretatt ved hjelp av digitale verktøy. To av intervjuene fant sted over zoom, for å få oversikt over kroppsspråket til informantene. I situasjoner der informanten ønsket å benytte andre digitale kommunikasjonskanaler, ble telefonsamtale eller e-post benyttet. Tre av intervjuene foregikk på telefon, mens et var skriftlig over e-post. Avgjørende for dette valget var anonymitet, helsetilstanden til informanten eller dersom det oppstod utfordringer med å få zoom til å fungere.

De digitale løsningene førte både med seg fordeler og ulemper. Å anvende digitale intervjuplattformer kan ha resultert i at noe av det mellommenneskelige aspektet forsvant, samt at jeg ikke fikk oversikt over informantens nonverbale signaler. Slike konsekvenser var især overhengende i intervjuer som ble foretatt over telefon eller e-post. I disse intervjuene kunne jeg heller ikke ha blikkontakt, noe som gjorde det utfordrende å vise forståelse og empati, samt å tolke meningsholdet i det informanten sa. Manglende tilgang til informantens kroppsspråk kan også ha påvirket hvordan jeg har forstått fenomenet fattigdom, og derav min hermeneutiske fenomenologiske fortolkning. Imidlertid kan digitale løsninger også ha medført ulike fordeler, slik som at terskelen for å bli med i studien ble senket. Informantene slapp å vise et ansikt til det som blir sagt, og på en slik måte kunne det gjøre det lettere å være åpen om situasjonen sin. I tillegg bidro det til at jeg fikk informanter fra ulike deler av landet. På en slik måte kan de digitale plattformene ha påvirket hvem som meldte seg til intervju og hvor mye de ønsket å dele.

I intervjuet jeg foretok over e-post sendte jeg spørsmålene mine til informanten og fikk deretter et dokument tilbake med de ulike svarene hennes. Intervjuformen medførte derfor at jeg ikke kunne plukke opp de nonverbale signalene til informanten eller stille like mange oppfølgings spørsmål som jeg kunne i de andre intervjuene. Imidlertid fikk informanten mye autonomi til å skrive akkurat slik hun ville, og det ble ingen digresjoner om andre temaer. Siden det skjedde over e-post måtte jeg være mer konsis og komme raskt til poenget, noe som

kan ha ført til at spørsmålene var mer direkte. I de muntlige intervjuene trådte jeg heller mer varsomt frem og fokuserte på temaene de selv valgte å vektlegge. På en slik måte la jeg mindre føringer i de muntlige intervjuene og kunne derfor lettere ta hensyn til at fattigdom kan oppleves som et sårbart tema.

Selv om flesteparten av intervjuene skjedde digitalt, var tre av dem fysisk. Intervjuene ble foretatt på grupperom eller konferanserom på et nøytralt sted. Jeg valgte å hverken ha intervjuene på universitetet jeg studerer på eller på organisasjonene jeg rekrutterte fra. Avgjørende for dette valget var å sikre anonymiteten deres og for at de ikke skulle være bekymret for å fortelle det de ønsket.

I forkant av intervjuene gjorde jeg ulike grep av hensyn til at utvalget bestod av en sårbar gruppe, og for å ivareta de etiske retningslinjene til NESH (2021). I starten takket jeg informantene for deltakelsen, informerte dem om prosjektet, presenterte informasjonsskrivet⁷ og fikk et informert samtykke. I de to første intervjuene gikk jeg gjennom dokumentet, før de leste og signerte dokumentet mens jeg var der, mens i de digitale intervjuene sendte jeg skrivet på forhånd og fikk digital signatur før intervjuet startet. Etter å ha gjennomgått informasjonsskrivet presiserte jeg at jeg ikke var ute etter noen spesifikke svar, og at jeg heller ønsket å høre deres historie og hva de la vekt på. Jeg nevnte også at de kunne stoppe intervjuet eller unnlate å svare på spørsmålene underveis. Til slutt fortalte jeg at de måtte unngå å nevne navn eller andre personopplysninger dersom de snakket om andre enn dem selv. Denne overveielser ble gjort fordi det er et sårbart tema, for å ta hensyn til tredjepersonen sin anonymitet og av hensyn til Sikt sine retningslinjer.

I selve intervjuene hadde jeg en veiledende intervjuguide. Likevel valgte jeg å gjøre samtalene så ustrukturerte som mulig, for å gi informantene handlingsrom til å kunne løfte frem det de ønsket. Samtalene baserte seg derfor i hovedtrekk på hva informantene vektla når jeg spurte om de kunne fortelle om deres økonomiske situasjon slik den er i dag. På en slik måte kunne jeg fange opp de aspektene informantene selv valgte å ta opp, og jeg kunne tilpasse samtalen etter tegnene de sendte ut. Flere av informantene var veldig åpen om situasjonen sin og sa i forkant at jeg gjerne kunne spørre om akkurat det jeg ønsket. I disse tilfellene torde jeg å spørre om mer sårbare temaer, mens i intervjuene der informanten virket

---

⁷ Se vedlegg

nervøs valgte jeg å stille mindre sensitive spørsmål. Tre av informantene begynte også å gråte under intervjuene, noe som medførte at jeg spurte om de ønsket å fortsette intervjuet eller om de ville stoppe. Dersom de senere utdypet det de pratet om, lyttet jeg og var forsiktig med å ikke stille for mange oppfølgingsspørsmål. På en slik måte kan funnene ha blitt preget av at ikke alle informantene fikk de samme spørsmålene, men det ble likevel sett på som hensiktsmessig for å ivareta informantene.

Da intervjuene var ferdig rundet jeg av og snakket om hvordan de synes det gikk. Jeg nevnte også at de kunne sende meg en melding eller ringe, dersom det er noe de ønsket å fjerne fra transkripsjonen, hvis de sitter igjen med noen tanker i etterkant eller dersom de ønsket å trekke seg. I tillegg takket jeg de for at de deltok og for at de viste meg tilliten til å fortelle meg historien deres. I de tilfellene der informantene hadde grått underveis i intervjuet, brukte jeg lenger tid på avrundingen for å passe på at de ikke satt med vonde følelser i etterkant. Når vi snakket om hvordan det hadde gått og jeg nevnte at de kunne trekke seg, kom det likevel frem at de synes det var positivt å bidra i studien og å få snakket om det.

4.4.1. Sosialarbeider eller forsker?

Sosiologen Howard Becker (1967) argumenterer for at forskning aldri er verdinøytral, og med min fagbakgrunn merket jeg at hadde verdier som styrte hvordan jeg ønsket å møte informantene. Jeg har fagbakgrunn innenfor sosialt arbeid, og i forlengelsen av det opplevde jeg det som utfordrende å inneha en forskerrolle der jeg kun skulle høre på og ikke gi råd eller hjelp. Verdier og etikk preger litteraturen og ferdighetstreningen til sosialt arbeid i stor grad, og det yrkesetiske grunnlagsdokumentet som sosialarbeidere følger blir især fremhevet underveis i studiet. Dette dokumentet vektlegger at sosialarbeidere skal vise nestekjærlighet og omsorg, samt gi helhetlig hjelp (Fellesorganisasjonen, 2019, s. 5). På grunn av min fagbakgrunn opplevde jeg det som utfordrende å legge fra meg min rolle som sosialarbeider, men prøvde hele tiden å være bevisst på at den var der.

NESH (2021) fremhever at ansvar og roller må tydeliggjøres av forskere. I forlengelsen av det var jeg tydelig overfor både meg selv og informantene om at jeg har en forskerrolle og at jeg ikke kom til å tilby noe hjelp utover å være en samtalepartner. Likevel valgte jeg å vise empati og engasjere meg i det de sa, av hensyn til at det er et sårbart tema og for å kunne følge informantene verbalt.

Et annet viktig aspekt jeg hadde i mente var at forskere og informanter har et asymmetrisk maktforhold (Brinkmann & Kvale, 2015), og at det særlig må vises ekstra varsomhet når en forsker på sårbare grupper (NESH, 2021). NESH skriver også at negative konsekvenser og stigmatisering kan føre til at personer i sårbare grupper ikke ønsker å bli forsket på, men fremhever likevel at viktige stemmer og perspektiver kan forsvinne fra forskning hvis vi ikke inkluderer de. Videre medførte det et stort ansvar i måten jeg tolket det som blir sagt og hvilke sider jeg valgte å trekke frem. Under de ulike fasene i forskningsprosessen var jeg derfor bevisst over ansvaret som lå i dette aspektet ved forskerrollen.

4.5. Transkribering

I syv av intervjuene brukte jeg en diktafon, der lydopptaket danner grunnlaget for transkripsjonen i etterkant. Transkripsjon går ut på å lage en skriftlig tekst basert på en muntlig samtale (Brinkmann & Kvale, 2015, s. 210), og dette kan gjøres på flere forskjellige måter. Jeg valgte å transkribere verbatim; altså ordrett (Brinkmann & Kvale, 2015, s. 207), med unntak av personopplysninger som jeg anonymiserte jeg fortløpende. Jeg valgte også å skrive ned informantens nonverbale signaler slik som latter, tårer, pauser i samtalen eller endring i pusten. Dersom informanten var ironisk eller sarkastisk, ble det også skrevet ned. Avgjørende for valget var å være transparent i tolkningen av meningsinnholdet til informantene samt for å belyse de ulike aspektene som ikke alltid kommer frem under verbal kommunikasjon. Til slutt fikk jeg over 125 sider med datamateriale som jeg bearbeidet videre i kodingen og analysearbeidet.

I intervjuet mitt med «Alex» brukte jeg ikke diktafon, men skrev heller notater for hånd. En forutsetning for at han skulle være med var at samtalen ikke skulle bli tatt opp og at han kunne bestemme hva jeg fikk skrive ned. Jeg kan fort ha mistet helheten i intervjuet ved å ikke ta lydopptak. I tillegg foregikk intervjuet på engelsk, noe som kan ha skapt misforståelser i og med at ingen av oss hadde det som morsmål. For å motvirke disse konsekvensene og for å sikre at transkripsjonen i størst mulig grad samsvarer med det informanten sa, prøvde jeg å skrive ordrett. I tillegg stilte jeg flere oppfølgingsspørsmål og gjentok tidvis det han sa for å være sikker på at jeg forstod han riktig. Dette er fordi ved å ikke ta lydopptak kan en fort miste helheten. I presentasjonen av analysen ble sitatene hans oversatt til Norsk.

4.6. Reliabilitet, validitet og overførbarhet

Johannessen et al. (2021, s. 256) skriver at reliabilitet handler om hvordan datagrunnlaget samles inn, hvilke data som brukes og hvordan det bearbeides. For å styrke reliabiliteten i prosjektet har jeg fokusert på å være transparent i metodedelene. Jeg beskrev hvilke avgjørelser jeg har foretatt, hvordan prosessen har vært og hvordan min rolle som sosionom kan ha preget studien.

Validitet handler om tolkningene av funnene er troverdige (Peräkylä, 2021, s. 448). I kvalitativ forskning som baserer seg på intervjuer kan validitet handle om funnene er et produkt av intervjusituasjonen i seg selv, eller om det baserer seg på informantens faktiske meninger og opplevelser (Peräkylä, 2021, s. 448). Som forsker er jeg med på å bidra til kunnskapsproduksjon, på grunn av måten jeg har stilt spørsmål på. Til tross for at jeg fokuserte på åpne spørsmål, kan funnene i visse tilfeller være preget av at jeg kan ha stilt lukkede eller ledende spørsmål. I tillegg informerte jeg på forhånd om at studien omhandler hvordan økonomien påvirker ulike aspekter i livet til informantene, og det kan derfor tenkes at de tilpasset det de sa etter oppgavens formål eller hva de tenker at jeg forventer å høre. Likevel prøvde jeg å styrke validiteten ved å si at jeg ikke er ute etter noe fasitsvar og at studien handler om å få frem deres historie. I tillegg valgte jeg å gjøre intervjuene så lite strukturert som mulig for å gi informantene mye autonomi i hva de ønsket å legge vekt på. Et annet aspekt som kan ha styrket validiteten var at jeg ble godt kjent med tematikken før jeg foretok intervjuene, slik som gjennom observasjoner på matutdelinger, konferanser og møter med personer som jobber med eller forsker på fattigdom.

Overførbarhet handler om kunnskapen eller funnene fra en studie kan overføres til andre kontekster eller fenomener (Johannessen et al., 2021, s. 257). Med et utvalg bestående av ni informanter har det ikke vært mulig å generalisere til hele populasjonen. Likevel kan prosjektet bidra til økt innsikt i hvordan det oppleves å leve i fattigdom.

4.7. Refleksiv tematisk analyse

Jeg valgte å analysere datamaterialet tematisk for å få frem de ulike aspektene ved det informantene fremhevet. Analysen tok utgangspunkt i Virginia Braun og Victoria Clarke (2022) sine retningslinjer for refleksiv tematisk analyse. De argumenterer for en refleksiv tilnærming til analyse, der forskeren hele tiden reflekterer over og har et kritisk forhold til hvordan de analyserer, hva slags rolle de har og hva slags forskningspraksis de benytter (Braun & Clarke, 2022, s. 5). I forlengelsen av dette blir forskerens subjektivitet essensiell i forskningen, fordi den er med på å legge føringer for hvordan kunnskap blir produsert og hva slags kunnskap som kommer frem (Braun & Clarke, 2022, s. 13). På en slik måte vil faktorer som akademiske disipliner, forskerens verdier samt forskningsdesign og metode påvirke hvordan funnene blir presentert (Braun & Clarke, 2022, s. 13). Hvis en følger resonnetet til Braun og Clarke, vil det derfor være sentralt å se på prosjektet som en prosess der jeg kontinuerlig reflekterte og hadde et bevisst forhold til hvorfor jeg gjorde som jeg gjorde, og hva slags konsekvenser det kan ha medført for funnene.

For å kunne ha en refleksiv tilnærming til datainnsamlingen og analyseprosessen skrev jeg det Braun og Clarke (2022, s. 19) kaller refleksive journaler. Journalene ble skrevet etter møter, intervjuene og underveis i analyseprosessen. Etter intervjuene skrev jeg ned de poengene som informanten la mest vekt på, mine refleksjoner og assosiasjoner samt hvilken atmosfære det var i rommet. Jeg skrev også notater for å fange opp hvordan jeg oppførte meg i intervjuet og hvordan det kan påvirke informasjonen informantene kom med, samt hvilke følelser jeg satt med i etterkant. Braun og Clarke (2022, s. 19) forteller at slike notater er viktig for å ha et bevisst forhold til hvordan kunnskap blir produsert, og for å reflektere over ting som forskeren tar for gitt. Slik refleksiv praksis er viktig underveis i en analyseprosess som baserer seg på refleksiv tematisk analyse.

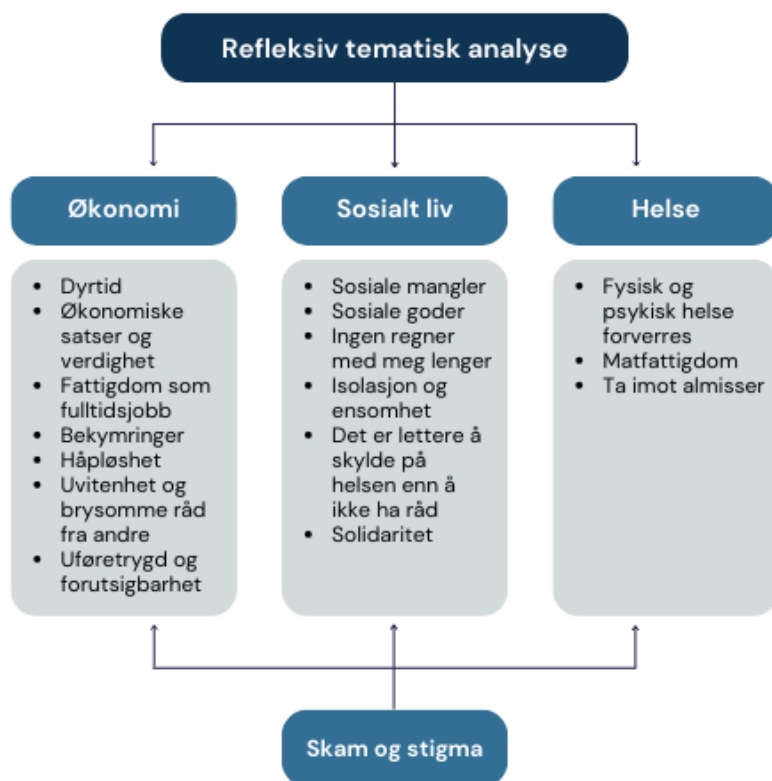
Braun og Clarke ser på analyse som en prosess, der datamaterialet ikke skal analyseres etter rigide regler, men heller etter ulike faser som veileder prosessen (Braun & Clarke, 2022, s. 10). I refleksiv tematisk analyse vil forskeren derfor kunne gå frem og tilbake mellom de ulike fasene og ikke følge de lineært (Braun & Clarke, 2022, s. 34). De forteller at den første fasen handler om å skrive ned notater og lese gjennom datamaterialet, for å gjøre seg kjent med innholdet. I neste fase begynner kodingen, der forskeren skal finne deler i datamaterialet som er relevant for problemstillingen, og lage koder som sammenfatter essensen i delene.

Braun og Clarke (2022, s. 57) skriver at det er ulike nivåer av koding, der koding skjer på et spekter fra overflatiske til mer dypere koder. Det kan altså bli gjort på et overflatisk nivå med «semantiske koder», eller det kan bli gjort på et dypere nivå med «latente koder». I fase tre starter forskeren å lage temaer, ved å kombinere ulike koder som passer sammen (Braun & Clarke, 2022, s. 34). Videre, i fase fire, gransker forskeren de ulike temaene, og videreutvikler dem (Braun & Clarke, 2022, s. 34). Sentralt her vil være å se om de ulike temaene til sammen besvarer oppgavens problemstilling, samt sjekke om de passer med datamaterialet og kodene. Deretter lager forskeren navn til temaene og lager et sammendrag til dem. Den siste fasen handler om å skrive analysen, og Braun og Clarke anbefaler å starte med dette allerede under fase 3. Slik skriving kan for eksempel starte med notater eller refleksive journaler (Braun og Clarke, 2022, s. 36).

Jeg valgte å bruke en kombinasjon av koding på papir og digitalt ved hjelp av Nvivo. Etter intervjuene leste jeg gjennom transkripsjonen og markerte viktige seksjoner i materialet. Deretter oppsummerte jeg hvert intervju med stikkord ut ifra hva de la vekt på. Etter hvert så jeg et mønster i hva informantene fokuserte på, og la intervjuene inn på Nvivo for videre koding basert på hovedtendensene i datamaterialet. Først delte jeg materialet inn i temaene bakgrunn, bolig, økonomisk situasjon, NAV, helse, materielle goder og sosiale goder basert på kodene fra papir, deretter kodet jeg de ulike seksjonene.

I presentasjonen av analysen har jeg valgt å beholde informantenes formuleringer, fremfor å bruke mer analytiske eller teoretiske kategorier, for å få frem deres stemmer. Jeg har også beholdt mye av dialogen i intervjuene, for å få frem subjektiviteten min underveis og fordi hvordan jeg har oppført meg kan ha skapt rammer for funnene som ble produsert. Sitatene er lange, fordi jeg opplever at måten de snakker om fenomenet og ulike nonverbale signaler som pust og tårer, kan si mye om fenomenet.

Analysen er delt inn i tre kapitler som gjenspeiler konsekvensene som informantene opplevde som mest prekære; økonomiske, sosiale og helsemessige konsekvenser. I slutten av hvert kapittel diskuterer jeg funnene i lys av teoriene redegjort for i kapittel 3. Gjennomgående i hovedtemaene fremkom ulike skildringer av skam og stigma, noe som derfor ble flettet inn underveis i de ulike analysekapitlene. Hensikten var å vise hvordan skam og stigma er overhengene i flere ulike arenaer i informantenes liv. For en oversikt over temaene og undertemaene, se figur 1.

Figur 1. Oversikt over temaer og undertemaer i analysen

5. Økonomiske konsekvenser

Alle informantene forteller om hvordan det å leve med økonomisk knapphet medfører ulike konsekvenser som preger hverdagen deres. De skildrer en tilværelse der de mangler materielle goder som ellers anses som «normale» i samfunnet generelt. I tillegg forteller de at de konstant må lete etter løsninger og kutte ned på forbruk, noe som krever mye mental energi. Et annet gjennomgående tema er at de bekymrer seg mye for økonomien sin, og i intervjuene kommer det frem at flere ikke finner noen løsning på situasjonen. Flere av informantene nevner imidlertid hva som bidro til mindre bekymringer, der det å få uføretrygd blir beskrevet som særdeles positivt. En uføretrygd fører nemlig til en sikret minsteinntekt og dermed noe mer forutsigbarhet; selv om det i de aller fleste tilfellene ikke er tilstrekkelig for å kunne betale for det de har behov for.

Jeg føler det har blitt så dyrt

Da jeg spurte informantene om hvordan de ville beskrive sin økonomiske situasjon, trekker mange av informantene frem at økonomien deres har blitt verre det siste året. Informantene bruker flere ulike uttrykk for å forklare at pengene ikke strekker til, slik som at «økonomien er tom» eller at den er «på minussiden». En gjenganger er også de økte strøm- og matprisene, og hvordan det gjør at de må prioritere annerledes enn tidligere. For flere av dem har de allerede manglet ulike materielle goder slik som bil, tv, PC, ulike møbler eller penger til å kunne handle nye klær. Som en konsekvens av de økte levekostnadene har flere derfor sett seg nødt til å gå løs på matbudsjettet, fordi de allerede har kuttet ned på andre utgiftsposter.

Pengene strekker med andre ord ikke til. Heidi (som er uføretrygdet og bor i en by på Østlandet) sier at «[økonomien] er tom og slitsom, fordi at det er aldri nok». Hun forteller at hun hadde lite penger fra før av, og at det har blitt mye verre nå. Hun snakker om at det har gått spesielt mye ut over matbudsjettet og at hun måtte søke NAV om ekstra hjelp i januar, men at nesten alt det forsvant til strømreregninger. Kristin (som mottar AAP) forteller også at hun måtte søke om supplerende støtte fra NAV, men for henne er det ikke et engangstilfelle, men heller noe hun har sett seg nødt til å gjøre hver måned over en lengre periode.

Astrid (som har uføretrygd og bor alene) beskriver noe liknende når hun sier at: «[økonomien] er på minussiden». Også hun snakker om at regningene hoper seg opp og at økonomien går ut over matbudsjettet:

Ehh.. Når jeg får trygda mi så går alt ut til regninger. [Stemmen skjelver, og Astrid får tårer i øynene:] Det ække noe igjen. Noen ting. Ingenting å spare, bare regninger. [Hun tar en lang pause og puster dypt inn før hun sier:] Så det går på hva jeg får av andre. Det går på hva jeg har i frysen i fra før. Jeg har femti kroner igjen resten av måneden. Så det... [snufs] det ække mye.

Når jeg spør om hvor lenge hun har hatt det slik, sier hun at det begynte før sommeren da prisstigningene startet. Hun sier at det gikk greit før, fordi hun ikke lever noe luksusliv. Hun forteller at å korte inn mer nå blir uforsvarlig:

[...] det har aldri vært så ekstremt som det er nå. For nå må jeg kutte ut. Jeg må kutte ut ting. Jeg kan ikke korte inn, for det har allerede blitt kortet inn så mange plasser at å korte inn, det blir uforsvarlig.

Camilla (som har uføretrygd og er aleneforsørger) forteller også at hun har fått dårligere råd det siste året. Hun hadde fått uføretrygd og hadde endelig klart å betale ned gammel inkassogjeld, men så skjedde alle prisstigningene. Hun sier at med prisstigningen på strøm og mat samt renteøkningen, måtte hun starte å utsette regninger og kutte ned på matbudsjettet.

Nina (som er uføretrygdet og bor alene) forteller også at økonomien hennes har blitt verre, og sier at «Det går fra hånd til munn». Senere i intervjuet sier hun at:

Jeg har jo mat, altså, men jeg kjenner jo spesielt i disse tider.. Så sitter du for det meste i mørket, det er dyner, sparer på strømmen - ikke sant, det er jo så dyrt. Og dusjer om natta, og dusjer mest i kaldt vann. Lager kanskje middag to ganger i uka.

Nina trekker også frem at på grunn av de høye matprisene synes hun at det er deprimerende å gå i matbutikken:

Også merker jeg at når jeg går i butikken så blir jeg veldig deprimert, rett og slett. [Jeg] tenker «å, nå skal jeg kjøpe meg noe kjøtt» for eksempel. Det hender noen ganger at jeg kjøper meg knekkebrød, også går jeg. Fordi at jeg føler det har blitt så dyrt.

Flere forteller altså at pengene ikke strekker til for å kunne betale alt av regninger eller det de trenger. Maria (som er uføretrygdet og har samboer) skriver likevel at hun får økonomien til å gå rundt, men at hun er helt avhengig av kjærestens inntekt for at det skal fungere. Hun skriver at de før kunne spare litt penger i måneden, men det endret seg etter prisstigningene. Til kontrast legger Linda (som har gradert uføretrygd og bor alene), lite vekt på prisøkningen

den siste tiden. Hun forteller at hun har hatt så lite i så mange år at det ikke er noe forskjell. Hun forteller likevel at hun har skrudd ned varmeovnene og lyset på grunn av de høye strømprisene. Linda sier også at hun må prioritere mat annerledes, for hun handler ikke klær, så det er bare mat hun kan prioritere annerledes. Flere andre som har vært fattig over en lengre periode skildrer en liknende forståelse som Linda. Selv om de nevner ulike grep de må gjøre under dyrtid, legger de mer vekt på de langvarige konsekvensene ved å være vedvarende fattig, slik som å ha en dårligere helsetilstand, et redusert sosialt liv og en følelse av å være mindre verdt.

Å ha så lav uføreutbetaling som jeg har, er langt ifra verdig

Flesteparten av informantene får minsteytelsen av uføretrygd, og de resterende går på arbeidsavklaringspenger eller sosialstønad. De må derfor forholde seg til beløpet de får utbetalt fra NAV for å betale regningene sine. Likevel snakker flere av dem om at de ikke har råd til å kjøpe det de trenger, og flesteparten nevner at de kunne ønske at satsene var høyere, fordi de opplever at beløpet de får utbetalt ikke er høyt nok for å ha råd til kostnadene det krever for å bo i Norge. Informantene opplever derfor en mangel på økonomisk romslighet på grunn av satsene.

Et eksempel på dette er informanten Maria. Hun skriver at det er høye levekostnader i Norge og at «Å ha så lav uføreutbetaling som jeg har, er langt ifra verdig i forhold til kostnadene det er å overleve». Andre knytter også satsene til verdighet, slik som Heidi. Når jeg spør henne om hva som vært gode tiltak for å hjelpe personer i liknende situasjon som henne, sier hun:

[...] man klarer så vidt å holde seg selv i live. Så jeg tenker at, det å øke trygder og sånt. Sånn at de tilsvarer et- jeg trenger ikke noe godt liv. Det trenger jeg ikke. Overhodet ikke. Bare døtrene mine har det bra. Ehm... men liksom det med å hvertfall ta vekk den følelsen av å ikke være verdig og ha nok til å leve for en gang. Fordi jeg tror det er fryktelig mange fattige, som hadde følt at samfunnet unnet dem nok til å kunne klare seg. Kanskje kunne legge over en liten buffer, hvis det skjer noe. For da slipper folk å gå på NAV – og krype der.

De lave satsene blir altså ikke kun koblet til NAV, men også til verdighet og derav hva samfunnet unner dem.

Flere av de som har hatt et langt løp med NAV skildrer opplevelsene med institusjonen og saksbehandlerne i et negativt lys. Spesielt sosialstønad blir, for noen av informantene, forbundet med ydmykelse eller at det oppleves som et politiavhør. Camilla, som gikk over ti

år på sosialstønad, snakker om de negative opplevelsene hun hadde i møte med NAV. For å kartlegge om hun har krav på sosialstønad måtte saksbehandleren hennes undersøke kontoutskriften hennes. I forbindelse med dette sier Camilla at «[...] det er jækla ydmykende. For du må inn hver måned, så må du forklare at «jeg brukte en hundrelapp ekstra på kiwi fordi atte», ikke sant?». Tidligere i intervjuet fortalte hun også at fattige stigmatiseres, og at flere uttrykker meninger om hva hun bør ta seg råd til eller ikke – og at hun dermed opplever at hun ikke kan unne seg noe. Videre sier hun at: «NAV sosial gransker kontoutskriften din på samme måten som naboen vil granske «jammen, det har du råd til?»». Som en statlig institusjon er NAV med på å forme inntekten til informantene og hvordan det oppleves å få hjelp av NAV. Gjennom intervjuene kan det virke som at NAV oppleves som en forlengelse av de sosiale konsekvensene fattige opplever ellers i samfunnet, bare at i dette tilfellet er det ikke enkeltpersoner, men heller politiske føringer og statens syn som bidrar til stigmatisering.

Hilde (som er uføretrygdet og aleneforsørger) forteller også om liknende historier i møte med NAV. Hun har opplevd mye tilfeldig saksbehandling, der hun har blitt behandlet veldig ulikt alt etter hvilken saksbehandler hun har hatt. Hilde har hatt et langt løp med NAV og forteller at: «For meg har det gått over fra å være et hjelpeapparat til å bli et gedigent kontrollorgan. [...] Det systemet som opprinnelig er der for å hjelpe mennesker i sårbare livssituasjoner, der må du være ressurssterk da». Hun forteller at det har blitt et av de vanskeligste systemene å manøvrere seg gjennom, og at NAV har blitt mer utilgjengelig og digitalisert. Hilde reflekterer rundt at det er lange køer hos frivillige organisasjoner, og at de sier at «[...] jeg stiller meg heller i matkø enn å selge sjela mi hos NAV. Du føler jo at du sitter der i et politiavhør fordi du trenger sosialhjelp, spesielt de på sosialhjelp er veldig, veldig hardt rammet da. Og det skjønner jeg, jeg forstår folk, du blir mentalt sliten av det». For Hilde oppleves det dermed som mindre inngripende å få hjelp av frivillige organisasjoner enn av NAV.

Fattigdom er en fulltidsjobb

Flere av informantene beskriver det å være fattig som noe som opptar tankene konstant og som tar mye energi. De bruker ulike metaforer for å skildre dette, slik som at fattigdom er en fulltidsjobb, noe som opptar tankene hele døgnet eller at de konstant kjemper for tilværelsen. Livet som fattig blir skildret som en livstil der de må bruke så mye krefter på å overleve, at de hverken har råd eller energi til å faktisk leve livet sitt.

Under rekrutteringen av informantene hadde jeg et møte på organisasjonen der Camilla og Astrid arbeider frivillig. Under møtet sa de at fattigdom er som en fulltidsjobb, og i intervjuet tar jeg det opp igjen og spør hva de mente med det utsagnet. Camilla kobler det til at hun konstant må revidere budsjettet sitt og at det er mange krav fra samfunnets side:

Jeg kan jo ikke spare på strøm, når skolen sier at du må bruke strøm til det og det. Det er litt det som er problemet med å være fattig. Jeg kan lage et budsjett, okei. Også skal jeg klare meg med det. Også kommer «ja, nei vi skal på skoletur sånn og den har bursdag da» sant? Så får du sånne krav utenifra. Om at hun må ha det og det i matboksen, ikke sant. Så du kan ikke styre det budsjettet ditt selv, for det kommer alltid noe.

Senere i intervjuet snakker Camilla om noe liknende:

Så det er jo noe hele tiden. [Hun trekker pusten dypt inn og fortsetter:] Ja.. Det er fryktelig vanskelig å stå i. [...] Så du får liksom ikke noe sjanse. Du får den der pausen, der det er litt greit.

Camilla sier også at det er knyttet skam og stigma til fattigdom, og kobler det opp mot ulike krav fra samfunnet og kampene hun må ta fordi hun ikke kan innfri kravene. Hun kommer med et eksempel fra et møte hun hadde på datterens skole, der hun måtte fortelle at hun ikke har råd til å være med på dugnad:

Nei, vettu hva, jeg vil ikke være med på den dugnaden. Jeg skal verken ha toalettpapir å selge eller betale noe som helst. Det kan jeg bare stryke, jeg er fattig. Altså, så du må alltid ta den krangelen med andre foreldre i klassen. Det er jo helt grusomt.

Til tross for at hun hadde fått pengene tilbake etter å ha solgt dorullene, kan en slik utgift være med på å velte budsjettet hennes og dermed noe hun ikke kan ta seg råd til akkurat nå. Astrid knytter også det at fattigdom er en fulltidsjobb til krav fra samfunnet og til å konstant tenke på hva hun har råd til:

Det er en heldagsjobb. Det er absolutt en heldagsjobb, fordi du går og tenker penger hele tida. [Stemmen brister] Hva er det jeg gjør, hvor mye kommer det til å koste meg. Hva må jeg kutte ut? For å ha råd til å gjøre akkurat den ene tingen.

Andre kaller det ikke en heldagsjobb, men skildrer fattigdom som noe som krever mye mental energi og som er til stede hele døgnet. Hilde snakker om hvordan det oppleves for henne:

Det er ingen som bør komme og fortelle meg at fattige folk er de svake, for det er begrep som jeg ikke liker så godt, å kalle de svake. For det langt fra svake mennesker da, det er kanskje de sterkeste menneskene jeg har møtt på da. For dem, altså, hjernen din går på høygir 24/7, ikke sant. Jeg skjønner at folk ikke har krefter til å rope og skrike om situasjonen sin, for de har mer enn nok med å komme seg gjennom hverdagen.

Hun kobler det også til å konstant måtte finne løsninger:

[...] mye av den tiden man bruker på å på en måte... bruke på å prøve å finne løsninger, kunne kanskje ha blitt brukt på noe annet. Det kunne jo kanskje ha senket skuldrene litt. Og hun mammaen som må stå på fattighuset i Oslo i kø og vente. Om hun kunne ha brukt tiden på barnet sitt i stedet, og der hun bruker tiden på å finne gratistilbud til seg og sitt barn for eksempel.

Et slikt syn kommer igjen i andre intervjuer også. Å være fattig og konstant lete etter løsninger gjør at det går ut over andre arenaer, slik som å kunne jobbe, bruke mer tid på barna eller være frivillig. Heidi beskriver en tilsvarende historie der det tar så mye energi å være fattig at det er vanskelig å ha energi til å gjøre noe annet. Likevel skildrer hun ikke fattigdom som en jobb eller noe som skjer 24/7, men heller som en tilstand der målet blir å overleve:

Jeg tenker at. Sånn som det herre her, det går jo veldig på helse og lissom på en måte hva du orker å gjøre. For jeg tror det at hvis man hadde hatt litt mere i måneden, sånn at man kunne senke skuldrene litt, for fattige mennesker er også en ressurs. Absolutt. Men man har ikke ressursene til overs til å gjøre noe for samfunnet. At man klarer så vidt å holde seg selv i live. [...] alle klarer å bidra med noe liksom. Men ikke hvis all energien din går til å ha mat på bordet. Da blir jo yteevnen, den blir jo deretter. For du har ikke mer. Når du har klart å skrape sammen til en middag, vettu hva, jeg har ikke mer å gå på. Også skal jeg bekymre meg over middagen i morgen.

Maria skildrer også en liknende historie som Hilde, ved å si at det er en 24-timers jobb å finne løsninger. I tillegg deler hun Heidi sine tanker, der fattigdom handler om en kamp for tilværelsen:

Jeg lever ikke livet mitt, jeg bare overlever. [...] Å aldri kunne sørge for seg selv er svært belastende. Det går ut over søvnen og helsen på alle mulige måter å hele tiden måtte tenke økonomi og finne løsninger. Det er en 24-timers jobb å finne løsninger. Det er fullstendig panikk når en vaskemaskin ryker eller en tann gjør vondt, fordi jeg vet at jeg ikke får ordnet det. Det er også mange andre titalls ting som kverner. [...] Jeg tror på ingen måte at penger er veien til lykke, men penger løser mange floker. Og når man går år etter år med hundrevis av floker som blir vanskeligere å løse opp, så lever man ikke til slutt. Man bare venner seg til tilstanden og står i det.

Den konstante bekymringen

Å konstant revidere budsjettet sitt eller hele tiden tenke på hvordan de kan få pengene til å strekke til, gjør at informantene bekymrer seg mye. Flere av informantene forteller om økonomiske bekymringer som preger hverdagen i stor grad. For noen er bekymringene knyttet til regninger og gjeld, for andre er det knyttet til å ikke kunne betale for det de trenger og for noen er det begge deler.

For Maria er bekymringene både knyttet til gjeld og at hun ikke kan betale for det hun trenger:

Jeg er bekymret for min økonomi hele døgnet. Jeg kjenner ikke til noe annet. Alle årene av mitt liv har vært en økonomisk belastning da jeg ble født syk og har hatt tilnærmet ingen inntekt fra jeg ble myndig. [...] Det som bekymrer meg mest er å ikke ha råd til de ekstra tingene – tannlege, hvis bilen ryker eller en bursdagsgave til kjæreste og familie. Jeg bruker også ca. 12 000 kroner i året på helseutgifter som ikke dekkes av HELFO, så jeg har mye utgående på budsjettet hver måned kontra hva jeg får inn.

Camilla er også bekymret for å ikke ha råd til det hun trenger. Hun la mye vekt på at hun kontinuerlig reviderer budsjettet sitt:

Intervjuer: Men er du bekymret for økonomien, opptar det mye av tankene dine?
Camilla: Ja, hele tiden. Hele tiden. Jeg skriver jo egentlig budsjettet mitt flere ganger i uka, for jeg må jo hele tiden endre på det. Det kommer stadig noe utenfra. Sånn som nå har jeg ikke varmtvann i dusjen, fordi blandebatteriet i dusjen holder på å ryke. Men jeg har jo ikke noe penger til det.

Camilla kobler bekymringene til å konstant måtte endre på ting, uansett om det er budsjettet eller planer. Astrid skildrer en liknende opplevelse, men hun legger også vekt på at det går ut over søvnen hennes:

Intervjuer: Går du rundt med bekymringer overfor økonomien?
Astrid: Døgnet rundt. Det kverner i huet. Jeg våkner mange ganger om natta og spekulerer «hva jeg skal gjøre i morra. Er det noe jeg kan droppe og la være, må jeg heller bli hjemme og spare de pengene?» [...] Å endre på ting og tang, altså det er konstant.

Senere i intervjuet sier Astrid at hun bekymrer seg hele tiden og at det ikke er sånn hun vil leve. Hilde sine bekymringer går også ut over nattesøvnen. Hun forteller at hun gikk til psykolog som lærte henne gode teknikker for at bekymringene ikke skal bli så altopplukende. Hun sier at hun ikke bekymrer seg så mye lenger, men mens hun snakker kommer det frem at hun bekymrer seg mer enn først antatt:

Men ja, jeg er en del bekymret for økonomien. Det har, det har jo ført til en del søvnløse netter [ler] og sånne ting. Mhm. Og det er jo utmattende. Det er jo veldig utmattende å gå ehh.. Hele tiden å klø seg i hodet liksom. Å lure på hvordan man kan få det til å gå rundt. Men så blir man på en merkelig måte vant til det da.

Hilde er aleneforsørger og forteller at det preger bekymringene hennes. Hun sier også at hun blir bekymret hvis mye skjer på en gang og nevner at hun tidligere unngikk å ta telefoner, fordi hun ikke er glad i å ta telefoner fra kreditorer. Hilde bekymrer seg altså for gjelden hun har og for å prate med personer som skal kreve inn den gjelden.

Nina bekymrer seg også for regninger, men forteller at hun aldri har hatt en purring etter at hun og mannen gikk fra hverandre:

Jeg har panikk. Jeg har panikk. Altså for økonomien. Regningene må bli betalt, jeg er helt sånn. Jeg blir helt skjelve hvis jeg ser et eller annet som jeg kanskje ikke har fått betalt eller. Jeg kan sitte og skjelve og riste.

Nina opplever også angst i andre situasjoner der penger spiller inn:

Jeg husker jeg stod i kassa, også kom butikksjefen og skjelte meg loddrett ut. For vi skyldte penger der. Det visste ikke jeg. Også kom jeg i banken, jeg hadde endelig opprettet egen konto. Så husker jeg at jeg stod i banken og skulle ta ut for første gang, også skjeller banksjefen meg ut. Fordi at jeg fikk ikke tatt noe ut, fordi min mann hadde, ja... så jeg fikk jo angst for å gå i butikkene, jeg fikk angst for å gå på butikken. Fordi jeg følte folk så på meg, ja.. Angst for telefon da.

Nina fortalte tidligere i intervjuet at mannen hennes tok opp lån i hennes navn og at han tok sparepengene til ungene deres. Det kan derfor være vanskelig å vite om Nina sin angst knyttet til situasjoner der penger spiller inn er knyttet til fattigdom, tidligere traumer eller en kombinasjon av dette.

Heidi sier at hun bekymrer seg hele tiden, og hennes bekymringer er knyttet til å betale regninger samt å kunne beholde leiligheten sin. Hun føler at blodet hennes blir kaldt når hun får en regning:

Heidi: Men det er klart at den bekymringen, det gjør noe med – skuldrene er høyere, hodepinen er ganske konstant. Den slipper aldri liksom. Men ikke migrenehodepine, men sånn vanlig.

Intervjuer: Sånn spenningshodepine?

Heidi: Ja. Det ligger et trykk på... og det blir man liksom ikke kvitt. Og liksom.. hvis du får en regning, jeg vet ikke om du har følt det noen gang, at når du ser summen så kjennes det ut som alt blodet i årene dine blir kaldere. Det er liksom, det er veldig sånn fysisk ting. Du kjenner at blodet ditt blir kaldt. Også stopper ting opp litt. Også liksom, ja, da er det å gå videre da.

Likevel kommer det frem at ikke alle bekymrer seg. Slik som Linda, som forteller at hun er bekymringsfri:

[...] jeg fikk gjeldsordning for 6 år siden, så da ble jeg kvitt all gjelda mi. Så nå har jeg liksom slått meg til ro med at jeg har [dette beløpet] utbetalt. Jeg får ikke gjort noe med det. Jeg kan ikke sette meg ned og grine heller, for det hjelper ikke. Det gir ikke noe permanent løsning. Jeg får ikke noe mer mat i kjøleskapet av det, jeg får ikke høyere satser på NAV, det gir meg ikke en bil. Så.. så nå er jeg egentlig bekymringsfri.

Hun sier videre at nå slipper hun de hvite konvoluttene i postkassen. Linda bekymret seg over det før, fordi hun visste at med hennes inntekt kunne hun aldri ha klart å betale de regningene. Hun beskriver bekymringene som noe som tyngtet ned hodet og skuldrene hennes, og at det er

en lettelse at hun fikk gjeldsordning, fordi nå klarer hun å ta telefonen når det er skjult nummer. På en slik måte fører fattigdom til økonomiske bekymringer, som videre går ut over deres fysiske helse, i form av søvnløse netter og hodepine, samt psykisk i form av stress. For Maria handler det om at økonomisk knapphet går ut over hennes psykiske helse:

Å bekymre seg for penger og om man har råd til mat eller klær og tannlege er en ekstrem påkjenning for den mentale helsen. Det er også en påkjenning å ikke kunne være med på det som skjer eller å være en del av samfunnet for øvrig.

Kristin forteller også at å måtte prioritere mellom ulike utgiftsposter påvirker psyken hennes. Hun må hele tiden tenke over hva hun vil prioritere og sier at det fører til psykisk stress.

Sånn skal jeg faktisk ha det resten av livet mitt

Flere av informantene skildrer ulike historier der de har lite håp for fremtiden. Slike beskrivelser var spesielt vanlig blant de som har vært fattig over en lengre periode. De er tydelige på at fattigdom, i motsetning til andre fulltidsjobber, ikke er en jobb de kan si opp.

En av informantene som deler en slik oppfatning er Camilla:

Også forstår ikke folk det at når du, når du er så langt nede at det finnes ikke noe utvei likevel. «Ahh, du kan få 500 kroner til sko», altså du blir litt sånn. Du har bare gitt opp, så du klarer ikke å holde styr på det heller. Du får nesten litt sånn panikk. Du kjøper for mye i matbutikken, fordi du får litt sånn panikk på en måte. [Hun tar en liten pause og puster dypt inn før hun fortsetter:] Jeg tror ikke helt folk forstår det... nei. Det blir liksom ikke noe bedre.

Camilla var veldig pratsom, snakket raskt og hadde et godt humør i store deler av intervjuet. Når hun sa de siste setningene der, opplevde jeg likevel en endring i hennes normale stemmeleie. Hun tok flere pauser og snakket mer langsomt. Jeg tolket henne som fortvilet eller nærmest litt håpløs. Ikke bare har hun en opplevelse av at situasjonen hennes ikke kommer til å endre seg, men det er en slags fortvilelse som hun sitter med alene; som andre ikke forstår.

Heidi tror heller ikke at situasjonen hennes kommer til å endre seg:

Jeg skjønner at folk kan tenke at det er faen ikke verdt det. Sånn skal jeg faktisk ha det resten av livet mitt. For det er ingen grunn til å tro på noen bedring. Og jeg kan forstå folk som bare avslutter; orker ikke mer. Jeg er ikke enig, men jeg kan forstå det [...]. Alle klarer å ha det vanskelig i en viss periode. Hvis du vet at når jeg kommer meg gjennom den harde perioden her, så vil ting lette. For da er det en endestasjon liksom. Men lyset i tunnelen nå, det er bare et digert godstog. Som kommer i full fart mot deg. Og det er det lyset i tunnelen, det er bare tull. Det er et tog, det faktisk. Også det at du vet at ingenting kommer til å endre seg. Du kommer ikke til å få det lettere, snarere tvert imot.

Hilde sier også at å ha dårlig råd i en periode er annerledes enn å være vedvarende fattig:

Jeg pleier å si det at alle mennesker tåler for en periode å ha det trangt. [...] Og jeg tror veldig mange har godt av å prøve å leve særdeles sparsommelig en stund. Men når du vet at det er konstant. Du vet at det her, altså du ser ikke noen ende på det, på en måte [ler]. Det er det som blir veldig slitsomt. [...] Jeg har på en måte prøvd så godt jeg kan å forsone meg med at det her er mitt liv da.

Hilde ser heller ikke noen ende på fattigdommen sin og har prøvd å forsone seg med at det er hennes realitet. Alex (som er flyktning og mottar sosialstønad), er mer optimistisk. Han sier flere ganger i intervjuet at det ikke er meningen å klage og han skryter mye av Norge. Etter hvert spør jeg han om hva det ligger i at han ikke ønsker å klage:

Jeg er optimistisk. Jeg er optimistisk fordi situasjonen kommer til å endre seg. Jeg ser en fremtid her. Jeg vet ikke hvor lenge, men hvertfall de neste 1-2 årene. Også er det det med at vi kan bare konsentrere oss om å lære språket. Vi får fortsatt penger selv om vi ikke jobber. Så vi kan bare lære oss norsk først.

Det virker som at de som er fattig over en lengre periode opplever mer fortvilelse over situasjonen sin, siden den oppleves som varig. Alex beskriver situasjonen som midlertidig og er derfor mer optimistisk.

En uføretrygd er jo forutsigbar

Informantene nevnte ulike faktorer som kunne gjøre hverdagen deres lettere. Kristin fortalte at hun håper på å få gjeldsordning, Camilla forteller at hun har økonomisk hjelpeverge og flere informanter ytrer et ønske om å ha god nok råd til å kunne ha en buffer, i tilfelle en uforutsett utgift dukker opp.

Imidlertid blir især uføretrygd løftet frem som positivt. Flere har nevnt at å få uføretrygd har hjulpet dem, ikke bare fordi det kan ha ført til en høyere inntekt, men også fordi det fører til mer forutsigbarhet. Et eksempel på en person som trakk frem dette er Hilde:

Man må, må prioritere da. Hva kan man betale, og hva kan man legge bort [ler]. Rett og slett. Ehh.. Noe som igjen ikke har vært så bra for den psykiske helsa da. Ehh.. Absolutt ikke. Ehm.. Men for meg, så var det viktigste å få det forutsigbart. Ehh.. Og en uføretrygd er jo forutsigbar.

Camilla forteller også at hun synes at en uføretrygd er lettere å forholde seg til. Før fikk hun flere småbeløp i måneden, noe som gjorde det utfordrende å få oversikt. Hun sier at hun hele tiden måtte samle opp og spare på ulike beløper, men da hun fikk innvilget uføretrygd fikk hun alt med en gang. Da kunne hun betale alle regningene, og det hun hadde igjen var det hun

kunne bruke, noe hun synes var mye lettere å forholde seg til. Hun nevner også at hun fikk mindre bekymringer når hun fikk uføretrygd, noe som videre førte til mindre smerter og ekstra motivasjon til å kunne jobbe.

Kristin derimot, mottar ikke uføretrygd, men håper på å få innvilget det snart. Hun synes at det er utfordrende å planlegge lengre frem når hun kun får arbeidsavklaringspenger, og hun håper derfor på å få uføretrygd: «[...] om det ikke blir høyere, så blir det hvertfall sikrere inntekt. Og jeg vet hva jeg har å rutte med hver måned. Og da kan jeg legge opp løpet derfra». Senere forteller hun også at: «Jeg har ikke mulighet til å spare noe. Ingenting. Det er derfor jeg håper at denne uføretrygden skal gå gjennom nå da. Sånn at det. Man har kanskje mulighet til å se litt lenger frem». Hun forteller også at det vil lette litt på stresset og psyken hennes, fordi da kan hun slippe å søke NAV om penger til store utgifter.

De brysomme, velmenende rådene

Selv om informantene har tatt harde grep for å revidere budsjettet sitt og unnlater å kjøpe det de trenger, går det frem at de får råd fra andre om hvordan de kan kutte ned utgifter eller prioritere annerledes. Flere av informantene forteller om hendelser der de blir møtt med holdninger eller råd som tyder på uvitenhet. Camilla, Hilde og Heidi forteller at de får velmenende råd fra andre. For Camilla handler det om tanten hennes som sier: «[...] det er jo bare å prioritere». Videre uttrykker Camilla litt frustrert: «[...] prioritere hva da? Jeg er jo det mest miljøvennlige mennesket i hele verden, for det er ikke et klesplagg som blir kjøpt i mitt hus». Det virker dermed som at Camilla får råd fra andre som ikke passer i hennes situasjon.

Heidi får også liknende kommentarer, men i hennes tilfelle kommer det fra personer på sosiale medier:

[...] «jammen, da må du bare prioritere». Ut ifra hva? Det liksom, hvis jeg har en pott med penger så er det ikke snakk om at jeg prioriterer en kafétur med en venninner eller sko. Jeg er ikke der på prioriteringslista liksom. Man kan ikke prioritere når man har lite penger. For du har ikke den luksusen å kunne prioritere.

Når jeg spør om hun pleier å bli møtt med sånne holdninger, sier hun: «Det kan hende at tårene kommer, men... det er mange som mener mye om hvordan man skal håndtere økonomien sin. Eh... masse meninger om det». Hun forteller at hun ofte får tilsendt oppskrifter på «billig» og mettende mat fra ulike personer i omgangskretsen hennes. Likevel

har hun ikke råd til ingrediensene, selv om det er billige oppskrifter etter deres standarder.

Hun sier videre at:

Det handler ikke om at man ikke gidder å gjøre det beste ut av det. Jeg har ikke bedt om å bli uføretrygda. [...] det er ikke noe vondt ment, fra de som gir i overflod av gode råd. Ut ifra deres livssituasjon og deres økonomi; aldeles fortreffelige råd. Men det er.. de er over oss på næringskjeden. Så de kan benytte seg av et helt annet utvalg enn det vi kan. Så rådet er ikke dårlig, det er bare litt feilrettet.

Heidi opplever å få meninger om hvordan hun skal håndtere økonomien sin. Hun snakker om at hun får råd fra andre og at hun møter mange rare holdninger. I starten av intervjuet sier jeg at hun kan unnlate å svare når hun vil, og hun sier at hun er en åpen bok og at jeg kan spørre om det jeg ønsker. Etter ulike historier der hun forteller at mange mener mye om hennes situasjon, spør jeg om hun føler på skam. Underveis i historien feller Heidi noen tårer.

- Intervjuer: [...] og, igjen, du trenger ikke å svare på dette hvis du vil.. Men føler du noen gang på skam over situasjonen din på grunn av måten du blir møtt på?
- Heidi: Ja... Helt klart. Det er egentlig veldig kleint og patetisk, men det hender at jeg går i butikker som er litt dyrere. Også spør jeg om jeg kan få en pose. [Dyp pust inn]. Også kommer jeg med en løgn, for jeg er så redd for at jeg ikke skal få den posen. Også går jeg inn i den butikken som jeg har råd til å handle i, også legger jeg de oppi den posen som jeg da har fått av en eller annen løgnaktig grunn. Også legger jeg varene mine oppi den posen, så da får jeg den følelsen [stemmen brister] av å være normal. Da går jeg liksom rundt på senteret med en pose fra en butikk jeg ikke har råd til å handle i. Men det er liksom, da er jeg som med de andre. [...] [Stemmen brister] Og det er så kleint og patetisk liksom
- Intervjuer: Det er det ikke.
- Heidi: Hva tror de som møter meg? Herregud, de gir jo blaffen i hva jeg handler, om hva jeg bærer på liksom. Men det at faktisk kanskje noen tror at jeg har vært å handla på kitchen eller.. jeg har aldri vært på kitchen. Jeg har ikke råd til å si hei til betjeningen en gang. Men hvis en butikk som er over mitt nivå, så har jeg poser derfra liksom. Så noen tror at jeg har vært der og kjøpt meg et eller annet. Så min egenverdi vokser. Jeg føler at jeg liksom jeg er litt mer som de andre.

Både Heidi og Camilla får altså råd som tyder på en form for uvitenhet om situasjonen deres, og Heidi gjør ulike grep for å fremstå som mer velstående enn det som er realiteten. Hilde får også liknende råd fra andre:

[...] jeg har sittet og fått en del velmenende råd: «men du kan jo bare gjøre sånn, du kan jo bare spare, du kan jo bare legge ut bilen din på nettet». Legge bilen min ut på nettet? Jeg har jo ikke råd til noen bil. Det her er velmenende, men det vitner veldig om uvitenhet.

Hilde snakket om at hun av og til blir satt i en offerrolle og hun sier at fattige mennesker ikke er svake. Hun nevner også at hun er opptatt av å sette et ansikt på fattigdommen, og vise at hun kan ha et fint hjem og se oppegående ut, og likevel være fattig. Rådene informantene får

tyder på at mange ikke forstår seg på situasjonen deres. Videre reflekterer Hilde over at mange ikke tørr å stå frem som fattig, fordi det er knyttet skam til det:

Og det å få fattige folk til å prate om det, det er heller ikke så lett. Å få dem til å stå frem. For det er knyttet så mye skam til det. Og det er jo det jeg håper at kan snu litt, at det kan snu. For at det å være fattig er ikke det samme som å være dum, mindre verdt enn noen andre.

Hun snakker mer om det å være fattig, og at hun har fått en del velmenende råd og at det vitner om uvitenhet. Jeg lurte på om Hilde reflekterer rundt skam generelt, eller om det er noe hun føler på selv:

Intervjuer: Føler du på... på noe skam angående-

Hilde: Nei.

Intervjuer: Nei, du gjør ikke det?

Hilde: Jeg gjorde det i mange år, det skal jeg innrømme. Jeg gjorde det i veldig, veldig mange år. Eh... og var veldig ensom i fattigdommen min. Så kom jeg til et punkt, når jeg var i slutten av 30-årene, der jeg kjente at «nei, fader heller. Nå er jeg ferdig med å skamme meg. Nå er jeg ferdig med det. [Ler] Nå orker jeg ikke å skamme meg lenger». Og da valgte jeg å være veldig åpen og ærlig om det. Ikke bare til mine nærmeste. [...] så jeg har [uttalt meg offentlig] ganske mange ganger og snakket om det. [...] Jeg synes det er viktig å få fokus på det og sette et ansikt på det da. Altså, her ser du fattigdom i Norge i dag. Altså, jeg ser veldig oppegående ut og pent kledd og alt det her. Vi har et koselig hjem og alt. Men [fattigdommen] er der.»

Jeg spør Hilde om hvordan hun opplever å bli møtt når hun forteller at hun er fattig. Hun nevner ulike reaksjoner, der hun både opplever å bli møtt med respekt og at hun blir satt i en offerrolle. Hilde fremhever flere ganger i intervjuet at fattige mennesker ikke er svake, og skildrer ulike historier der fattige personer blir misforstått.

Camilla og Nina forteller også at mange ikke forstår seg på fenomenet fattigdom. Jeg spør Camilla om hvordan hun opplever å bli møtt av andre hvis hun sier at hun er fattig. Hun sier at: «Det er veldig forskjellig. Det er ... det er jo mange som tenker det at «nei, for noe tull»». Hun sier også at hun opplever å få kommentarer på hvordan hun bruker pengene sine. Videre nevner Camilla at hun bevisst unngår å legge ut innlegg på sosiale medier for å slippe å bli stigmatisert:

Ja, du må liksom skjule det litt. Hvis jeg har vært på en tur til Danmark som jeg har fått gratis. [...] Så legger ikke jeg det på Facebook, for da er det noen som sier «så det har hun råd til», ikke sant. Så jeg forteller ikke verden om det. Nei. Da blir du stigmatisert. Du gjør det. Så det, det er jo sånn som er vanskelig også for mennesker å gå ut offentlig for eksempel i media med sin historie. Det er fordi folk vil oppdage hvis du har en sigarettpakke eller et eller annet. Det spiller ingen rolle hvor du har fått det fra, trenger ikke å ha betalt for det selv. Men du blir stigmatisert med en gang.

Senere i intervjuet sier hun at mange ikke skjønner hva relativ fattigdom er:

Folk forstår ikke relativ fattig. Du sulter jo ikke i hjel, nei. Du har jo tak over hodet, men det hjelper jo ikke det, hvis ikke jentungen får gjort leksene på datamaskin. Så folk forstår ikke relativ fattigdom, og at det er akkurat like ille som ytterste nød.

Nina har en liknende refleksjon: «Vi er egentlig veldig bortskjemte. Mange har hatt det altfor godt. De skjønner ikke.. De skjønner ikke hva fattigdom er. De skjønner ikke hvordan det er å ha det sånn». Informantene møter altså ikke kun meninger og råd om hvordan de skal håndtere økonomien sin, men et par av informantene opplever at mange ikke skjønner seg på hva relativ fattigdom er. Maria nevner også en historie som viser at hun møter på ulike forforståelser når hun sier at hun ikke har råd. Hun skriver at folk tar for gitt at hun kan betale for de samme tingene som dem, og at hun møter mer forståelse når hun sier at hun har minstetrygd:

Mitt inntrykk er at når folk hører at jeg er trygdet, så automatiserer de tankegangen sin og vet at trygd er lavtlønnet. Ergo føler jeg de viser mer empati og forståelse hvis jeg ikke kan betale eller delta. I tillegg er det en fysisk eller psykisk årsak bak trygd, og da viser kanskje folk mer evne til å tenke før de lirer av seg fraser. Når jeg kun sier «det går ikke, jeg har ikke råd» så svarer folk ofte «men det er jo bare et par hundre kroner...» eller «hvorfor ikke, alle har råd til det» og lignende.

5.1. Forbrukernes økonomiske forvitring – en diskusjon

Informantene forteller at økonomien deres har blitt verre det siste året. De snakker om ulike forbruksvarer de mangler, samt at de har sett seg nødt til å kutte ned på matbudsjettet og strømforbruket deres. Funnene tyder dermed på at informantene har blitt ekstra sårbare under dyrtiden, noe som samsvarer med nyere forskning (Halvorsen, 2022; Poppe & Kempson, 2022). Disse konsekvensene kan fremstå som paradoksale i og med at Norge er kjent for å ha en generøs velferdsstat med flere ordninger som skal minske økonomiske forskjeller (Esping-Andersen, 1990). Likevel har regjeringens håndtering av dyrtiden fått kritikk, deriblant av Halvorsen (2022). Halvorsen kommer nemlig frem til at et av disse tiltakene, strømstøtten, er strukturert slik at de rikeste får mest støtte og de fattigste får minst. Ut ifra nyere forskning og funnene mine, virker det som at regjeringens politikk blir feilslått, noe som fører til at informantene blir enda mer utsatt og får et økt ansvar for å løse den økonomiske knappheten selv.

Funnene tyder også på at informantene konstant må kjempe for å få pengene til å strekke til, noe som krever mye mental energi. Disse beskrivelsene gir et tydelig uttrykk for Stjernø (1985) sitt begrep om knapphetens tyranni, og bidrar til å skildre hvordan tyranniet skaper tvang i hverdagen til informantene. Informantene må konstant gjøre prioriteringer mellom ulike utgifter og opplever et press til å ta del i samfunnsarenaer som krever økonomiske midler. Effekten de skildrer er at knapphetens tyranni krever så mye krefter, at informantene hverken har råd eller mental energi til å leve livet sitt slik de ønsker.

Disse konsekvensene gjenspeiler mye av kritikken Bauman (2007) kommer med, især knyttet til forbruk sin økende rolle i samfunnet. Å kunne opprettholde det Bauman definerer som en forbrukerlivsstil, blir som et tilslørt og overhengende krav i livet til informantene. Bauman (2007) argumenterer også for at forbrukerne opplever manglende valgfrihet på grunn av markedskreftene sin økende påvirkningskraft. I informantenes tilfelle viser det seg i en kamp for å ta del i forbrukersamfunnet, uansett om det er i forhold til å betale for mat, helseutgifter, skoleutstyr eller å kunne være med på sosiale aktiviteter. Det kan dermed bli utfordrende å ha kontroll på økonomien sin selv, når de opplever konstante krav fra forbrukersamfunnet, og en manglende valgfrihet på grunn av måten forbrukersamfunnet er styrt på.

Informantene forteller at de bekymrer seg mye over økonomien sin, noe som samsvarer med Underlid (2005) sine funn. For noen er det knyttet til regninger og gjeld, mens for andre er det knyttet til å ikke ha råd til det de trenger. På en slik måte krever ikke knapphetens tyranni (Stjernø, 1985) bare mental energi, men det bidrar også til bekymringer. Videre fører det til psykiske konsekvenser, slik som stress og nedsatt mental helse, og fysiske belastninger, i form av søvnproblemer og hodepine.

Flere snakker også om at det tar så mye mental energi å være fattig, at det går ut over yteevnen deres. De kobler det til nivået på satsene de mottar og hvordan det oppleves å leve med slik økonomisk knapphet i samtiden. Arbeidslinja (Meld. St. 39 (1991- 1992), s. 8) og andre politiske føringer som skal bidra til at flere *velger* arbeid fremfor trygd, fører i disse tilfellene til det motsatte. På grunn av det lave beløpet de mottar, blir dermed kampen for tilværelsen så slitsom at arbeidsevnen reduseres ytterligere.

Imidlertid trekker flere av informantene frem at å få innvilget uføretrygd har bedret situasjonen deres. Ved å få uføretrygd får de en sikrere inntekt og derav mer forutsigbarhet. I tillegg ble gjeldsordning, økonomisk hjelpeverge og å ha en buffer, løftet frem som positivt. Et fellestrekk ved alle disse aspektene er at de kan bidra til økt kontroll og autonomi i en tilværelse preget av økonomisk knapphet. Å få en forutsigbar og sikrere inntekt kan videre føre til færre bekymringer, at de kan se lenger frem og at knapphetens tyranni (Stjernø, 1985) dermed ikke blir like dyptgående.

I tillegg kommer det frem at de som lever i vedvarende fattigdom opplever mer fortvilelse over at situasjonen er varig. Konsekvensene de har skildret tidligere, slik som knapphetstyranniet (Stjernø, 1985), å ikke kunne ta del i forbrukerkulturen (Bauman, 2007) samt bekymringene knyttet til dette, opplever de at ikke kommer til å slutte. Alex derimot, er optimistisk fordi han tror at økonomien hans kommer til å bedre seg. På en slik måte viser funnene en sammenheng mellom varighet på fattigdom og grad av fremtidsoptimisme.

5.1.1. Verdighet, skam og stigma i forbrukersamfunnet

Ulike skildringer av verdighet, skam og stigma er gjennomgående i analysekapittelet. Et eksempel på en slik skildring er da informantene snakket om nivået på ytelsene de mottar og hvordan det oppleves å få hjelp av NAV. Informantene forteller at de ikke kan oppfylle samfunnets krav til forbruk på grunn av nivået på de økonomiske ytelsene de får. Noen av informantene knytter det til en opplevelse av uverdighet – der beløpet de får utbetalt fungerer som en indikator på hvor verdige de er til å motta økonomisk støtte fra staten. Som en statlig institusjon, blir det forventet at NAV skal minske de negative konsekvensene av å leve et liv uten evne til fullverdig deltakelse i arbeidslivet. Imidlertid opplever noen av informantene at NAV ikke gjør det i tilstrekkelig grad, og at de derfor ikke anses som verdig å hjelpe. Disse funnene stemmer godt over ens med Gubrium og Lødemel (2015) sine funn der NAV oppleves som en arena der skam knyttet til fattigdom ble forsterket. I tillegg forteller Hilde at hun opplever NAV som et kontrollorgan og Camilla sier at saksbehandlerne gransker utgiftene hennes på samme måte som samfunnet ellers gjør. Ut ifra deres fortellinger oppleves NAV som en forlengelse av de negative sosiale konsekvensene de opplever ellers i samfunnet som følge av å være fattig, men at det her heller er politiske føringer og staten som skaper stigmaet. Statens politiske diskurs om arbeidslinja; om at trygdene skal tilrettelegges for at flere *velger* arbeid (Meld. St. 39 (1991- 1992), s. 8), blir dermed noe informantene merker godt – både i form av nivået på satsene og avmaktssituasjonen i møte med saksbehandlere.

Under temaet «fattigdom er en fulltidsjobb» forteller informantene om hvordan knapphet preger hverdagen deres, noe som krever mye mental energi. Informantene Camilla og Astrid reflekterer rundt hva det kommer av, og knytter det især til de mange kravene rundt forbruk i samfunnet. Bauman (2007) sin påstand om at vi lever i et samfunn som stiller krav til forbruk, gjør seg derfor veldig gjeldende i disse tilfellene. For Camilla medfører kravene ulike opplevelser av skam og stigma. Hun forteller at det kommer krav fra samfunnets side, som for eksempel å kjøpe dopapir til dugnad, som hun ikke har mulighet til å innfri. Camilla må derfor konstant ta ulike kamper i hverdagen, slik som å ikke være med på dugnad. Hun kobler det til skam og stigma, fordi når hun blir nødt til å ta disse kampene blir det tydelig for de rundt henne at hun er fattig. Etter Goffman (1963, s. 14) sine termer, blir Camilla sitt stigma knyttet til fattigdom dermed diskreditert. På en slik måte fører forbrukersamfunnet sine krav, til at de som ikke kan innfri kravene blir stigmatisert.

Under temaet «den konstante bekymringen», kommer det frem at Nina sine bekymringer ikke kun er knyttet til økonomi, men også en opplevelse av å bli nedvurdert av andre. Nina forteller om en situasjon hun opplevde på matbutikken der hun ble skjelt ut av butikksjefen. Opplevelsen hennes kan belyses ut ifra Goffman (1963, s. 14) sin forståelse av diskrediterte stigmaer. Når butikksjefen skjeller ut Nina, blir statusen hennes som fattig synlig; og derav blir stigmaet hennes diskreditert. Goffman (1963, s. 24- 25) argumenterer også for at stigmatiserte personer kan ha en bekymring om at andre vurderer dem negativt på bakgrunn av stigmaet sitt. I Nina sitt tilfelle fører det til tanker om at de andre ser på henne – til og med i situasjoner der de ikke vet om den overnevnte hendelsen. På en slik måte starter Nina å forvente å bli stigmatisert i ulike situasjoner der penger spiller inn.

Maria kobler bekymringene sine til at hun anser seg selv som en «økonomisk belastning». Til tross for at hun er utenfor arbeidslivet på grunn av årsaker hun ikke kan noe for, virker det som at hun lever med en følelse av skyld. Frønes (2001, s. 72- 73) knytter skam til sosiale relasjoner, mens skyld skriver han at er vendt innover. Aktøren kan derfor føle skyld uten at det er knyttet til offentlige situasjoner (Frønes, 2001, s. 72-73). Selv om skyld er vendt innover, bygger Maria sin skyldfølelse på en slags antakelse om at hun burde kunne sørge for seg selv. Den nordiske velferdsmodellen er nemlig bygd opp slik at det skal være en høy arbeidsstyrke, for at velferdsgodene skal kunne bli finansiert (Esping-Andersen, 1990). Maria, og andre i liknende situasjon, kan dermed føle på skyld fordi de ikke oppfyller kravene knyttet til å kunne arbeide. Dette blir en sosial konstruert prosess der det politiske og mediale fokuset på arbeidslinja på samme tid kan individualisere enkeltmenneskers skylderfaringer.

Camilla forteller at hun opplever at mange ikke forstår seg på hva relativ fattigdom er, og kobler det til krav fra samfunnets side. Bauman (2007) sitt argument om at det forventes at alle kan etterleve forbrukersamfunnets regler gjør seg dermed veldig gjeldene her. Hun sier at folk ikke forstår relativ fattigdom, og at det er akkurat det samme som ytterste nød. På en slik måte blir det å mangle «normale» forbruksvarer like utfordrende som å mangle mat, i et samfunn preget av kapitalisme og forbrukerkultur. Hun forteller også at hun unngår å legge ut innlegg på sosiale medier for å slippe å bli stigmatisert. Ikke bare møter Camilla mye krav og uvitenhet fra samfunnets side, men hun forteller om hvordan det også fører til stigmatisering. Informantene forteller at de får brysomme, velmenende råd om hvordan de kan prioritere pengene sine annerledes, noe som samsvarer med Goffman sin tolkning av sanksjonene stigmatisering kan medføre. Han forteller at diskrediterte personer, i lys av sitt synlige stigma,

kan oppleve at andre tar seg friheter, slik som å gi hjelp eller etterspørre mer informasjon om situasjonen deres (Goffman, 1963, s. 28). I tillegg fremhever han at personer med et stigma bli tilskrevet andre egenskaper på bakgrunn av det originale stigmaet. Rådene informantene får kommer fra en rekke ulike personer i omgangskretsen, uansett om det er fra familiemedlemmer eller på sosiale medier. Imidlertid blir rådene feilslått i situasjonen deres, fordi de enten allerede har foretatt prioriteringene eller fordi de ikke har forbrukergodene til å etterfølge rådene. De feilslåtte rådene kan videre vise til at flere ikke forstår seg på fattigdom, eller at borgerne rundt tilskriver informantene andre egenskaper på bakgrunn av det originale stigmaet. Rådene kan nemlig vise til en forforståelse om at fattige personer er dårlig til å prioritere eller at de har en dårlig økonomisk sans. På en slik måte ligger det en antakelse om at de kan prioritere annerledes for å anskaffe de samme handelsvarene som andre. Dermed viser de velmenende rådene til en stigmatisering av fattige personer i det Bauman (2007) vil kategorisere som et samfunn preget av forbrukermentalitet.

Heidi kobler disse rådene til at hun ikke er der på «prioriteringslista» og at de som tildeler rådene er over henne på næringskjeden. En slik forståelse stemmer overens med Underlid (2005, s. 133) sin studie der informantene opplever seg som nederst i klassehierarkiet. Hvis en tar utgangspunkt i Bauman (2007) sitt forbrukersamfunn, virker det som at disse skildringene viser til en forbrukermentalitet, der hun legger sin og andres verdi i det å kunne konsumere. Hun forteller også at hun opplever skam, og at hun av og til ber om en pose fra en dyrere butikk for å fremstå som mer velstående enn det hun er. Frønes (2001, s. 77) argumenterer for at skam handler om lokale referanserammer. I Heidi sitt tilfelle handler det om å konsumere og hun forteller at egenverdien hennes vokser når hun gjør det. Etter Goffman (1963) og Bauman (2007) sine termer, passerer Heidi som en person som kan ta del i forbrukerkulturen. Rådene informantene får skaper dermed ikke kun et stigma, men også skam for å ikke kunne ta del i forbrukersamfunnet.

Imidlertid kommer det frem at ikke alle informantene føler på skam, slik som Hilde. Hun forteller at det er knyttet mye skam til fattigdom og at det gjør at mange ikke tørr å stå frem. Hilde derimot, er selv åpen om situasjonen sin og forteller at hun ikke skammer seg. Etter Goffman (1963) sin teori kan det tenkes at Hilde har et diskreditert stigma, og at hun derfor ikke føler det samme behovet for å anvende informasjonskontroll. Goffman fremhever også at personer med et stigma ofte blir tilskrevet andre egenskaper på bakgrunn av det originale stigmaet. I Hilde sitt tilfelle handler det om at hun blir satt i en offerrolle. Hun fremhever også

at fattige mennesker ikke er svake, og det virker som at hun, i lys av sitt diskrediterte stigma, ønsker å bryte ned de negative egenskapene fattige personer blir tilskrevet.

6. Sosiale konsekvenser

En gjenganger i intervjuene er at flesteparten av informantene får et redusert sosialt liv som følge av økonomien sin. For noen fører det til det Statistisk sentralbyrå definerer som «sosiale mangler» (Hattrem, 2022), slik som å ikke kunne være med på fritidsaktiviteter, mens for andre har det gått så langt at det har ført til isolasjon eller ensomhet. Flere av informantene forteller imidlertid også om ulike kreative sysler eller frivillige aktiviteter de gjør for å kompensere for dette. I tillegg legger de vekt på ulike reaksjoner de får fra andre, og ulike skildringer av skam og stigma blir tematisert i intervjuene. I tillegg kommer det tydelig frem at informantene har lært mye av å være fattig, og det vises i form av solidaritet med andre i liknende situasjon og empati for personer med ulike utfordringer.

Sosiale mangler

Flere av informantene forteller om sosiale mangler. Nina skildrer en tilværelse der hun ikke kan unne seg noe som helst på grunn av økonomien hennes. Hun sier at økonomien tynger henne og hun knytter det til å ikke kunne være med på sosiale aktiviteter. Videre forteller hun at: «Og det gjør jo at det.. «Ja, vil du være med ut å spise middag, vil du være med ut på kino?» [Nina hever stemmen:] Altså, nei! Altså, nei! Det blir altså så lite sosialt». Maria reflekterer også rundt fattigdom som et usosialt fenomen: «Jeg føler ikke at jeg opplever kjøpepress, men det er fordi jeg er lite sosial og aldri omgås aktiviteter som koster penger». Hun skriver at den eneste utgiften hun tar seg råd til er medlemskontingenten til koret. Maria skriver også at hun aldri spiser ute eller drar på kino, med mindre familie spanderer. Hilde reflekterer også rundt at fattigdom er usosialt, men hun sier selv at hun har et godt sosialt liv, noe vi kommer tilbake til senere:

At det er dem som har det enda verre enn meg, det synes jeg er grusomt å tenke på. For [fattigdom] er jo eksploderende og usosialt. Folk må gi avkall på sitt sosiale liv.. Jeg har heller valgt å prioritere å bruke penger på mitt sosiale liv – jeg bruker ikke mye, men... For det er det som klarer å holde meg oppe – det og ungene mine – det at jeg har et sosialt liv.

Linda forteller også at hun ikke har råd til å gjøre de sosiale aktivitetene hun vil:

Jeg har ikke sånn kjempe behov for å ha det nyeste og det beste, men jeg savner jo det å kunne gå på kino, gå ut å ta en kopp kaffe med venner, sånne ting. Litt aktiviteter, melde meg inn i foreninger som jeg har lyst til å bidra i. Alt det der er jo helt utelukket.

Senere i intervjuet forteller hun at hun likte å gå ut å ta bilder, men at hun har sluttet med det, fordi hun hverken har tid eller helsen til det. Hun sier at det hadde hjulpet å ha bil, men det

har hun ikke råd til. Med en nedsatt helsetilstand og dårlig råd kan hun ikke reise hvor som helst, og hun er dermed avhengig av at noen kan kjøre henne hvis det er noe hun trenger å gjøre.

Flere av informantene forteller om sosiale mangler og at det påvirker hverdagen deres i stor grad. Alex nevner at han synes det er frustrerende å ikke ha råd til å dra på konsert, museum eller liknende. Han sier at han ikke har råd til å gjøre noe eller se noe. Videre sier han at han har hørt at Norge er et fint land, men at han ikke en gang kan se det. Likevel gjentar han flere ganger i intervjuet at han er takknemlig for at han fikk komme til Norge og at det ikke er meningen å klage:

Vi kan ikke akkurat for eksempel bowle. Vi må prioritere mat. Men det er jo forståelig. Jeg er jo en flyktning. Så det er ikke meningen å klage. Hadde jo vært litt rart hvis flyktninger gikk rundt og dro på bowling og sånn.

Alex uttrykker en frustrasjon over å ikke kunne delta i sosiale aktiviteter som koster penger, men unnskylder det ved hans status som flyktning. En slik tankegang er annerledes fra de andre informantene, fordi de ikke lager unnskyldninger for hvorfor de får et redusert sosialt liv. I samtalen får jeg et inntrykk av at Alex mener at han, som flyktning, ikke kan forvente mer enn minimumskravet han får.

Sosiale aktiviteter

Selv om flere snakker om sosiale mangler, fremhever Hilde at hun har et godt sosialt liv. Hun sier at hun velger å bruke penger på sosiale hendelser, fordi det er positivt for hennes helse. Hilde forteller at hun melder seg på alt hun kan av gratisaktiviteter for lavinntektsfamilier. Videre sier hun at:

[...] men hadde ikke jeg hatt [organisasjon], så hadde det vært veldig vanskelig å prioritere å få tatt med ungen min på kino, badeland og sånn som koster mye penger. Så det er jeg kjempe takknemlig for – at de finnes. Selv om jeg synes det er unødvendig at vi skal trenge å ha så mange organisasjoner... Som berger.

Senere går det frem at Hilde ikke går på cafe så ofte, men at hun gjør det med god samvittighet de få gangene hun gjør det. Hun forteller at da: «[...] må jeg spare den inn en annen plass. Det går helt fint. For da tenker jeg at det er det jeg har prioritert».

Hun fremhever også at det hjelper at hun har så gode venner:

Og jeg har gode venner, heldigvis, som vet om min situasjon og hvis de inviterer på noen ting og jeg sier at jeg ikke har råd. Så sier de «jamen, kjære, ikke tenk på det. Vi har vin og vi har..» Vi har blitt en gjeng da. Vi deler på, for atte neste gang kan det være noen andre sin tur, ikke sant. Vi ønsker ikke å ekskludere noen fordi de har dårlig råd, ikke sant. Nei, her skal alle med.

Hilde velger å være åpen om situasjonen sin, noe som hjelper henne i denne settingen. Likevel er det vanskelig å vite om det er ærligheten eller hvilke venner hun har, som gjør at hun fortsatt blir inkludert. Når hun sier at «neste gang kan det være noen andre sin tur», virker det som at hun har venner som kan være i liknende situasjon som henne og derfor er forståelsesfulle overfor hva hun opplever.

Selv om de andre informantene snakker om et redusert sosialt liv, nevner de også ulike gratisaktiviteter de engasjerer seg i. Astrid forteller at hun bruker mye tid på frivillig arbeid og at hun søker mye trøst hos dyrene sine, mens Kristin deltar på fritidsaktiviteter gjennom frivillige organisasjoner. I tillegg nevner Maria, Nina og Heidi ulike kreative aktiviteter de liker. Maria skriver at hun pleier å gå på kor, og at det er det eneste hun spanderer på seg selv, mens Nina forteller at å spille bass er det som holder henne i gang. Heidi forteller at hun liker å fargelegge på en app på datteren sin Ipad.

Jeg har ikke noe sosialt liv. [...] det er ingen som regner med meg lenger.

Noen av informantene snakker ikke kun om sosiale mangler, men går også så langt som å fortelle at de mangler et sosialt liv. Flere av dem sier også at vennene deres har sluttet å invitere dem på sosiale aktiviteter, fordi de er nødt til å si nei hele tiden. Camilla forteller om hvordan denne prosessen var for henne:

Camilla: Jeg har ikke noe sosialt liv. Jeg har ikke venner. Altså du har ingenting. For du har ikke møtt på noen, du har ikke råd til noe. Det er ingen som- nå, jeg har jo alltid hatt ungene mine hjemme i 23 år, 24/7. Og hvis ikke de er hjemme, så er jeg på jobb. Nå har jeg plutselig fri annenhver helg. Hva gjør jeg da? Jo jeg sitter hjemme på balkongen. For det er ingen som regner med meg lenger.

Intervjuer: Er det fordi du har fått tilbud, men har måttet si nei fordi du ikke har råd?

Camilla: Ja, det er jo noe med det at når jeg forsvinner fra samfunnet på en måte. Du gjør jo det. Du forsvinner fra samfunnet. Enten på grunn av sykdom eller på grunn av fattigdom. Og når du da skal tilbake igjen i samfunnet, så er det ingen som regner med deg. [...] Også har du utviklet sosial angst, så du vil ikke trenge deg på.

Camilla føler altså at hun ikke har noe sosialt liv og at ingen regner med henne lenger. Heidi og Linda skildrer liknende beskrivelser. Linda sier at hun har mistet arbeid som en sosial arena på grunn av helsen sin. I tillegg går det frem at hun etter hvert mistet det sosiale i forhold til venner også. Linda har sett seg nødt til å si nei til ulike aktiviteter, slik som å ta en kopp kaffe, gå på kino eller liknende. Videre sier hun at: «[...] til slutt blir du ikke spurt lenger heller. For de vet jo at [jeg] alltid takker nei da». Heidi forteller også at vennene hennes har sluttet å spørre henne om hun vil være med:

Venninner de går jo på cafe, de tar seg lunsj eller et eller annet sånt no. Og du kan bare si nei x-antall ganger, før de slutter å spørre deg. Det er.. for de går ut litt en gang imellom og ja, gjør helt normale ting, for all del. Det er ikke no, men jeg kan ikke delta i det.

Tre av informantene snakker altså om et manglende sosialt liv, blant annet fordi vennene deres ikke regner med dem lenger. Når Heidi forteller om økonomiske bekymringer, sier hun at hun er redd for å måtte selge leiligheten sin. Da kan det hende at hun blir «[...] langt unna alt», noe hun opplever som problematisk fordi hun ikke har noe nettverk. Astrid skildrer også mangelen på et sosialt liv når vi snakker om bosituasjonen hennes: «Jeg har ikke noe behov for å møblere et hjem for at det skal komme hundre-og-ørten mennesker på besøk eller. Det kommer ikke noen allikevel». I eksempelet går det dermed frem at hun ikke kun blir ekskludert fra sosiale aktiviteter som koster penger, men at hun heller ikke får besøk av gjester.

Det har jo blitt mer og mer isolasjon

Noen av informantene opplever ikke kun et redusert sosialt liv, men forteller at de blir isolert eller ensomme. Astrid er påpasselig om å ikke fortelle andre om at hun er fattig, fordi hun er redd for å bli dømt. Hun forteller også at hjemme, bak lukkede dører, kan hun være fattig uten at det plager noen andre. Videre sier hun, med skjelvende stemme og tårer i øynene:

Når jeg går hjem og lukker min dør så er det bare meg som er der. Det er ingen som kommer. Det er ingen som kommer på besøk. Ingen. Så du kan si, du har ensomheten i tillegg.

Astrid forteller altså at hun føler seg ensom, mens informantene Nina sier at hun blir isolert:

Nina: [...] det har jo blitt mer og mer isolasjon.
Intervjuer: Så du føler du at økonomien din påvirker det sosiale livet ditt?
Nina: Absolutt. Det gjør jeg. Uten tvil.
Intervjuer: På hvilken måte da?
Nina: Nei, det blir jo det at man setter seg bare hjemme. Du har ikke råd. «Skal vi ut å gjøre dit, skal vi dat, reise?» Glem det.

I intervjuet mitt med Heidi går det frem at også hun blir isolert. Hun forteller at hun helst blir hjemme for å unngå spørsmål om hvordan hun har det:

- Heidi: [...] jeg liker liksom å henge med venninner, men nå vil jeg helst bare være hjemme. Sitte inne og ikke gå ut.
- Intervjuer: På grunn av økonomien eller noe annet?
- Heidi: Det er økonomien. Jeg føler meg skikkelig sånn... jeg har ikke lyst til å være sammen med noen. Jeg har ikke lyst til å ha besøk. Fordi så lenge jeg sitter alene, så er det ingen som spør hvordan jeg har det. Ehm... Så ja. Det er tryggere, egentlig, å være i hjemmet.

Det er lettere å skyld på at «i dag er jeg ikke i form»

Noen av informantene forteller at de skylder på andre grunner enn at de har dårlig råd, når de må si nei til å være med på sosiale hendelser. Camilla sier at hun av og til skylder på at hun er kronisk syk: «[...] nei, jeg har vondt i ryggen i dag», men det du egentlig har lyst til å si er «jeg er fattig». Kristin sier også at hun skylder på helsen sin, men forteller at hun har venner som forstår seg på situasjonen hennes og som ønsker å hjelpe. Likevel sliter det på psyken hennes å ta imot hjelp og almisser hele tiden, og da synes hun det er lettere å si at hun ikke kan eller at hun ikke er i form.

I tillegg skriver Maria at hun får mer forståelse fra andre når hun sier at hun har minstetrygd, enn når hun sier at hun har dårlig råd. Hun sier at å ha uføretrygd blir assosiert med en nedsatt helsetilstand, noe som gjør at hun får mer forståelse:

Men jeg møter også forståelse fra mennesker hvis jeg forteller først og fremst at jeg har minstetrygd. Hvis jeg sier «det har jeg ikke råd til» kimses ofte folk av det, men hvis jeg sier «jeg har minstetrygd så jeg har ikke midler til å være med på dette» møter jeg oftere forståelse.

Nina derimot, forteller at hun av og til skylder på at hun ikke har tid:

Det hender at jeg sier at jeg har rett og slett ikke råd. Det hender jeg sier. Men det hender og kanskje at jeg sier at jeg har ikke tid, fordi jeg føler det er flaut å si at jeg ikke har råd. På en måte, men det er jo egentlig ikke noe å skjemmes for, fordi at...men det blir jo litt sånn.. Du skam... og skam og skyld har fulgt meg hele livet. Det blir lettere å gi enn å ta imot».

Nina kobler først skam og skyld til at det er flaut å si at hun ikke har råd og deretter til tidligere opplevelser og traumer.

Linda derimot, er åpen om situasjonen sin og sier derfor at hun har dårlig råd:

- Intervjuer: Og... hvis noen spør deg om å finne på noe og du skal takke nei, sier du at det er pga. økonomien eller sier du noe annet?
- Linda: Nei, jeg sier økonomien.
- Intervjuer: Ja, du gjør det?
- Linda: Ja, jeg er.. jeg sitter jo i en litt spesiell situasjon, fordi at sånn veldig kort fortalt; for tre år siden, [uttalte jeg meg offentlig om situasjonen min] [...] Og ut ifra det, så [startet jeg som frivillig på en veldedig organisasjon som hjelper andre] lavinntektsfamilier, altså fattige. [...] en del av det har jo vært å sette litt fokus på at det ikke selvsagt for de fleste. For de fleste er det ikke selvsagt at man har en lav økonomi. Man velger ikke å bli syk, man velger ikke å bli utsatt for en arbeidsulykke, man velger ikke å ha en så dårlig oppvekst at man ender opp på gata. Så for meg, så er det her med å være fattig ikke forbundet med skam lenger. Og det ser jeg også i organisasjonen min. De som kommer og ber om hjelp, i starten var de flau og de rødme. Nå kommer dem inn med løfta ansikt og dem ser deg rett i øynene.

Jeg spør henne om hvorfor kundene blir mindre flau etter hvert. Hun forteller at organisasjonen hennes har blitt mer etablert de siste årene, og at de har sett en merkbar økning i antall personer som kommer – både fordi levekostnadene har økt og fordi «[...] folk tørr å komme». Det virker som at hun mener at det har blitt mindre skam under dyrtid, fordi det har blitt mer normalt å slite økonomisk. Hun forteller videre at personer med «normal» inntekt nå kommer til dem og ber om hjelp. Videre sier hun at organisasjonen er aktiv på sosiale medier og i avisa, og hun sier at hun: «[...] holder en del foredrag på jobb, som gjør at folk får opp øynene for dette her. Og jeg bruker alltid meg selv som eksempel. Og det gjør det litt mindre farlig da». Hun fremhever også at hun ser at skammen er minkende og at: «Det er flere og flere som tørr å si at de faktisk er fattig. Fordi det går eksempler og brøyter vei, for å si det sånn. Og gir fattigdommen et ansikt i Norge». Når jeg spør henne om hva slags reaksjoner hun har fått sier hun:

De som kjente meg godt var jo ikke overraska, for de visste jo min inntektssituasjon. Men de som ikke kjente meg så godt, synes det var kjempetøft å tørre å stå frem. Og gi det fattige et ansikt da. Og det var ingen negative tilbakemeldinger i det hele tatt.

Camilla er også opptatt av å sette et ansikt på tematikken for å bryte ned noe av skammen: «Jeg snakker mye om det, jeg skolerer mye om det. Altså, hvis det er et menneske som føler mindre skam fordi jeg tørr å snakke om det, så greit». Senere i intervjuet prater vi om det økte mediefokuset rundt fattigdom den siste tiden. Camilla reflekterer over at det er viktig at det får oppmerksomhet:

Ja, jeg synes det er så viktig å snakke om, for man får ikke skolert samfunnet, hvis ikke man snakker om det. Hvis man bare skal gjemme seg bort i skam, og skjule realiteten og liksom. Det går ikke. Denne fasaden, den må vi bare knuse.

Solidaritet

Til tross for at flesteparten av informantene har en nedsatt helsetilstand og lite penger å rutte med, bruker de mye av tiden sin på å hjelpe andre. Noen av informantene er frivillige, mens andre hjelper venner, familie eller bekjente i nærområdet. I tillegg er flere av dem lite dømmende overfor personer med ulike utfordringer og de viser mye empati for andre som sliter økonomisk.

Camilla, Astrid, Hilde og Linda forteller at de jobber frivillig. For Astrid handler det om å være besøksvenn, frivillig på en kennel og strikke og hekle for personer som trenger det:

Jeg strikker og hekler [Snufs]. Veldig mye. Det er også noe som jeg bidrar med. Jeg strikker og hekler til folk som trenger det. Har vært en del nede på [organisasjon]. Der er det jo en del brukere som ikke.. De har minst like lite som jeg har. Og de vil gjerne ha sokker og de vil gjerne ha- nå holder jeg på å strikke en pose med forskjellige gensere og sånt med alpukka garn som jeg har fått.

Astrid har tidligere sagt at å være frivillig er hennes fritidsaktivitet, og hun legger mye vekt på at hun får mye ut av å være frivillig. I sitatet over virker det som at Astrid også sympatiserer med deltakerne fordi hun kan kjenne seg igjen i situasjonen deres. Nina forteller en lignende historie om at hun fant trøst i å være frivillig:

Jeg møtte jo veggen da og min flukt har jo vært å jobbe frivillig. Jeg jobba fem år på sykehjem. Også jobbet jeg fire år frivillig med asylbarn, jeg hadde femten asylbarn, men da pappa ble syk, da hadde jeg ikke tid til barna.

Videre sier Hilde at hun jobber frivillig i en organisasjon som har tiltak rettet mot fattige. I tillegg arbeider hun lokalpolitisk. Dette har gjort at hun har fått et ganske stort nettverk og at hun har fått godt oversikt over gratisaktivitetene for lavinntektsfamilier i byen hennes. De ulike informantene hjelper derfor personer som er fattige eller som opplever andre utfordringer. Dermed gir det grunnlag til å spørre om det å leve i en prekær situasjon, slik som fattigdom, kan øke solidariteten deres til andre med tilsvarende utfordringer.

I tillegg til å arbeide frivillig forteller Camilla og Astrid at de hjelper ulike familiemedlemmer økonomisk, til tross for at de selv har lite å rutte med. Camilla snakker om moren sin og sier at de hjelper hverandre økonomisk, men at hun hjelper moren mest:

For jeg dekker jo veldig mye av hennes regninger. Det gjør jeg. Så det er jo egentlig meg som hjelper henne. Men noen ganger har hun penger på et tidspunkt jeg ikke har. Men av henne må jeg låne. Mens hos meg, så får hun. Så det er jo litt sånn...

Astrid derimot, forteller at hun har hjulpet barna sine økonomisk:

Jeg måtte ta opp forbrukslån for å hjelpe han eldste til å bli ferdig med utdanningen sin. Det koster meg fremdeles. Jeg tok opp forbrukslån for å hjelpe han eldste. Han yngste har kosta meg en del ekstra, men det er jo barna mine.

I tillegg hjelper flere av informantene venner og/ eller bekjente. Linda forteller at hun ønsker seg brukte ting til jul for å senke kravene til de som skal gi gave til henne. Camilla forteller at hun vipser naboen sin penger eller legger røyk i postkassen hans når han har dårlig råd. Hun sier også at hun av og til spanderer kaffe på en venninne når hun har dårlig råd. Når datteren hennes skal på skoletur pakker hun også ned ekstra pølser til andre barn, i tilfelle noen av foreldrene har glemt det. Hun begrunner det i at hun vet hvordan det er å ha dårlig råd:

Det er fordi man vet. Men vet hvor lett det er, jeg har opplevd så mange ganger, så mange ganger, å sende ungen på skolen fordi du tenker ikke, du leser ikke, du er langt nede. Du har alt for mye å tenke på. Økonomien er tung, så du sender av gårde ungen, også «nei, det var turdag».

Camilla legger mye vekt på at hun konstant reviderer budsjettet sitt og at det er en fulltidsjobb å være fattig. Dette har gjort at hun glemte at dattera skulle ha turdag, og hun sympatiserer med personer som også har gjort det samme.

Astrid hjelper også venner; hun har nemlig hatt en venninne boende hos henne i et halvt år:

Hun gikk i fra sin mann. Ja, det bedrer ikke økonomien det, for hun har absolutt ingenting. Så det.. Jeg hadde dog [snufs] en liten... Overskudd, men jeg har brukt det opp nå. Det har jeg når hun har bodd her hos meg. Så akkurat nå sliter jeg med å komme meg på bena igjen.

Heidi forteller også at hun har hatt ulike personer boende hos henne, når de har hatt behov for det:

Heidi: Jeg har fått muligheten ved to anledninger til å ha andre boende i hjemmet her. Og sånn skal det være. Og jeg har nøkkelen liggende ute. Sånn at hun bare kan låse seg inn. Hun vet hvor maten er, hun vet hvor kaffen er. Og den ligger ute hele tiden. Og det vet hun. Alle barn og unger trenger et sted som de er trygge. Som de kan oppsøke når de trenger den tryggheten. Ja. Bare det å vite at mulighetene er der. Det er litt viktig.

Intervjuer: Det er bra at det finnes folk som bryr seg.

Heidi: Man har ikke lov til å ikke bry seg, tenker jeg. Ja. Da er man et veldig shabby menneske.

Heidi nevner flere ulike situasjoner der hun har hatt personer boende hos seg og snakker om at alle har et ansvar for å hjelpe til hvis de kan. Hun sier også at hun er glad for at hun får være med på reisen til barna hennes og vennene deres. For Heidi er det en selvfølgelighet å hjelpe andre, til tross for at hun selv må hoppe over måltider på grunn av økonomien sin.

Videre forteller Hilde og Camilla at de hjelper andre venner eller bekjente i møte med NAV. Camilla fremhever at hun hjalp sønnen til en venninne i et møte med NAV, fordi han ikke kom noen vei i samtaler med saksbehandleren sin. Underveis i møtet forstår Camilla at gutten og saksbehandleren ikke forstår hverandre, og hun forklarer de ulike perspektivene for at gutten skal få den hjelpen han trenger. Hun sier videre at: «[...] så da gikk det opp et lys, så hun klarte ikke å se det at han skjønner ikke hva jeg sier. Men jeg kunne se det, for jeg kjente det jo igjen». Camilla fungerte altså som en mellomperson i møte mellom NAV og sønnen til venninnen. Hun har selv opplevd å måtte lese seg opp på systemet for å kunne navigere hvilke rettigheter hun har, og ønsket derfor å hjelpe andre slik at de får den hjelpen de trenger.

Hilde forteller også en liknende historie:

[...] jeg har jo viet litt av tiden min til å bistå folk som, jeg er jo ganske flink til å prate for meg, og jeg er ikke redd for å henvise til regler og lover og paragrafer sånn i møte med... Det lærte jeg ganske tidlig i NAV-løpet; at skal jeg overleve det her så må jeg bare begynne å lese meg opp.

I tillegg til å være frivillig og hjelpe venner og bekjente, viser flere av informantene også mye empati for ukjente personer. Et eksempel på dette er Camilla, som bekymrer seg for de som har fått dårligere økonomi det siste året:

- Camilla: Du får ikke noe selvtilitt heller. Det er jo sånn, jeg har jo mer selvtilitt. Jeg burde sikkert ikke ha det nå, for jeg er liksom på vei tilbake igjen, ikke sant. Jeg har måttet utsette litt regninger og sånt. Men jeg vet, for jeg har vært i det verste, av det verste, av det verste såpass mange ganger at jeg vet at det alltid ordner seg. Men det er mange som ikke vet det, de vet ikke at det skal ordne seg. Jeg klarer å holde mitt mot og mitt humør og sosial angst, alt jeg har alltid alt under kontroll fordi jeg vet at hvis ikke det kommer en atombombe i hodet vårt så kommer det til å ordne seg likevel. Ikke sant? Så, ja. Det går i bølger. Men jeg tenker på alle de som nå opplever å havne i den relative fattigdommen, som ikke har vært det. Som opplever det nå. Som egentlig på papiret har kjempe god lønn. Lurer på åssen de klarer det...
- Intervjuer: Ja, det er et godt spørsmål.
- Camilla: For de vet ikke at det alltid ordner seg til slutt.

Camilla har levd med lav inntekt i mange år, og det har blitt en normal tilstand for henne. Hun er derfor bekymret for de som ikke har opplevd noe liknende, og derav ikke vet at det kommer til å løse seg til slutt.

Astrid snakker også om at noen har mer penger enn andre, og at hun har vanskelig for å dømme folk på grunn av hennes historie:

[Dyp pust inn og ut] Jeg har forferdelig vanskelig for å dømme folk for noe som helst. Fordi det.. Det er ikke grunnlag. Det er alltid en grunn til at ting eller tang er som det er hos folk. Også en narkoman har en historie. Så jeg kan ikke dømme den narkomane for at vedkommende er narkoman, det er en historie bak som jeg ikke vet hva er. Men jeg kan være der for vedkommende. Bidra med et eller annet. Bare det å være hyggelig, å ikke være negativ, det betyr alt. Vi er kjappe til å dømme folk, vi er kjappe til å kritisere folk, vi er kjappe til å holde moralpreken til folk. Slutt. Noen har mer enn andre, men sånn er det. Det er livets brutalitet. Så la vær å dømme andre.

Astrid bruker først rusavhengige som eksempel på at hun ikke dømmer andre. Deretter går hun videre til å bruke personer i liknende situasjon som henne som eksempel. Også her virker det som at hun sympatiserer med andre, fordi hun vet hvordan det er å ha økonomiske vanskeligheter.

Nina hadde også en positiv holdning overfor andre som har det utfordrende, men hun brukte flyktninger fra Ukraina som eksempel:

Hvis du tenker på Ukraina, stakkars, de som sitter og opplever krig. Da tenker jeg mange ganger at «nå må du bare skjærpe deg, ass. Du har det så godt, du har fred. Du har mat, du har faktisk vann i springen, du har seng, du får ikke regnet-snøen i hodet. Altså, skjerp deg». Sånn kobles inn fort for meg da.

6.1. Forbrukernes sosiale forvitring – en diskusjon

Underveis i intervjuene ble informantenes sosiale liv tematisert, der flere av informantene forteller at de gjør kreative sysler eller deltar på ulike frivillige aktiviteter. På en slik måte går det frem at flere av informantene tar del i aktiviteter som ikke koster penger. Imidlertid viser analysen også at informantene legger liten vekt på disse sosiale aktivitetene underveis i intervjuene, og at de nærmest skildret gratisaktivitetene som noe som kompenserer for manglende deltakelse på sosiale aktiviteter som koster penger. Det virker derfor som at det er sårbart å ikke kunne ta del i sosiale aktiviteter som koster penger, til tross for å delta på andre aktiviteter som kompenserer.

Hilde skiller seg ut fra de andre informantene ved å snakke om det sosiale livet sitt utelukkende som noe positivt. Hun sier at hun har et godt sosialt liv, fordi hun har venner som forstår seg på situasjonen hennes. Dersom Hilde forteller vennene sine at hun ikke har råd til å bli med, velger de likevel å inkludere henne fordi neste gang kan det være noen av de andre sin tur. Vennene til Hilde kan dermed kategoriseres som det Goffman (1963, s. 31- 32) kaller «the own». Hilde sine venner kan således ha sympati for hennes situasjon og velge å hjelpe, fordi de vet hvordan det er å ha dårlig råd.

De andre informantene derimot, forteller om et redusert sosialt liv som følge av økonomien sin. Flere av informantene sier at de ikke har midlene til å kunne ta del i sosiale aktiviteter som ellers anses som «normale», noe som samsvarer med nyere forskning (Epland et al., 2022; Underlid, 2005). Disse konsekvensene gjenspeiler også Bauman (2007) sitt argument om at å konsumere eller skaffe de riktige kommoditetene nå preger hvordan en forholder seg til andre mennesker. I informantenes tilfelle omhandler det at de ikke har råd til å ta del i sosiale arenaer preget av forbruk. På en slik måte går deres nedsatte forbrukerevne ikke bare ut over mulighetene til å ta del i sosiale aktiviteter, men også at de går glipp av forbruk som en arena for å opprettholde og bygge et sosialt nettverk.

Som konsekvens kommer det frem at flere av informantene opplever at vennene deres slutter å invitere dem, fordi de har sett seg nødt til å avslå flere ganger. Disse funnene samsvarer med Underlid (2005) sine funn om at fattigdom kan føre til sosial marginalisering. I tillegg kan Bauman (2007, s. 229) sin beskrivelse av de sosiale sanksjonene som kan oppstå i forbrukersamfunnet også belyse denne prosessen. Han skriver nemlig at samfunnet fremmer

en forbrukerkultur, og at de ulike forbrukerne blir straffet dersom de ikke kan ta del i denne kulturen. I informantenes tilfelle har straffen blitt at de ikke blir invitert lenger. Camilla forteller at hun ikke har noe sosialt liv og at hun forsvinner fra samfunnet, mens Linda sier at hun både har mistet arbeid og vennskap som sosiale arenaer. Til slutt nevner Astrid at hun ikke har behov for å bruke mye penger på å møblere hjemmet sitt, fordi det kommer ingen på besøk uansett. På en slik måte kan manglende deltakelse i forbrukerkulturen ikke kun føre til eksklusjon fra sosiale arenaer som koster penger, men også infiltrere gratisaktiviteter, slik som å få gjester på besøk.

For noen av informantene har manglende deltakelse i sosiale arenaer ført til isolasjon eller ensomhet. Etter Bauman (1997, s. 113) sitt argument kan det handle om at forbrukerne blir umyndiggjort eller straffet med utestenging, dersom de ikke følger markedets lover. Analysen og diskusjonen fremhever nemlig hvordan forbruk og markedsstyrt logikk påvirker de sosiale arenaene i samfunnet, noe som kan medføre konsekvenser for informantene. En ekstrem konsekvens ved å ikke kunne ta del i sosiale relasjoner grunnet økonomien, kan derfor være isolasjon eller ensomhet.

6.1.1. Skam og stigma i forbrukersamfunnets sosiale arenaer

I dette analysekapittelet forteller informantene om stigmatiserende praksiser knyttet til de ulike sosiale arenaene i samfunnet. Av særlig relevans er grunnene de kommer med når de ikke har muligheten å ta del i sosiale hendelser preget av forbruk. I disse tilfellene forteller informantene at de ofte skylder på andre grunner enn at de har dårlig råd, og en særlig utbredt forklaring er å skyldes på helsetilstanden sin. Også her kan Bauman sitt forbrukersamfunn være med på å belyse slike tendenser. Han argumenterer for at spillereglene i forbrukersamfunnet forventes å følges av alle, fordi det ligger en antakelse om at alle har muligheten til å følge de (Bauman, 2007, s. 232). Han fremhever at å følge reglene rundt forbruk dermed blir et individuelt ansvar. I informantenes tilfelle forteller de heller at de er syke enn at de har dårlig råd, fordi det er forventet at de skal kunne forbruke.

Vassenden og Lie (2013, s. 95) argumenterer for at det kan oppstå et hierarki av stigmaer når de opptrer samtidig, der primærstigmaet kan oppleves som mer stigmatiserende enn sekundærstigmaer. Ut ifra de ulike kategoriene til Vassenden og Lie vil disse informantene kategoriseres som personer med flere stigmaer som er diskreditable; de er både fattig og har

en nedsatt helsetilstand. I forskjellige situasjoner må personen derfor bestemme seg for om hen skal avsløre stigmaene sine og hvordan, eller hvilket som skal passeres og hvilket som skal bli avslørt (Vassenden & Lie, 2013, s. 95- 96). I disse situasjonene velger informantene å heller avsløre sekundærstigmaet sitt om at de er syke, og heller la primærstigmaet om at de er fattig passeres. På en slik måte kan det virke som at fattigdom blir tolket som mer stigmatiserende enn å være syk, fordi det er en antakelse om at de med nedsatt helsetilstand har muligheten til å bli med på sosiale hendelser de gangene de er i form. Et kapitalistisk fokus på konsum, skaper dermed et stigmahierarki der det å ikke kunne forbruke blir mer stigmatiserende enn å ha nedsatt helsetilstand.

Nina forteller at hun synes det er flaut å si at hun har dårlig råd, og skylder derfor heller på manglende tid. Deretter kobler hun den nedsatte inntektsevnen sin både til skyld og skam, og skildrer det på en slik måte at følelsene fremstår som en og samme følelse. På en slik måte gjenspeiler hun Frønes (2001) sitt resonnement om at skyld og skam kan oppleves som noe som er flettet sammen. Han skriver også at «Det moderne samfunns mulige moralske krise er at skammen og æren løsner fra etikken, og at kampen om skam og ære kan foregå uten skyld» (Frønes, 2001, s. 79). Dette poenget gjør seg også gjeldende i Nina sin situasjon, i og med at hun føler på skam til tross for at det ikke er hennes skyld at hun ikke har råd.

I andre enden av skalaen er Linda, som forteller at hun ikke føler på skam og derfor er åpen om at hun har dårlig råd når hun ikke kan være med på sosiale aktiviteter. Etter Goffman (1963, s. 123) sin begrepsbruk avslører hun dermed stigmaet sitt frivillig. Linda setter fokus på at det ikke er selvalgt å dårlig råd; en velger ikke å bli syk, en velger ikke å bli utsatt for en arbeidsulykke, så for henne er det å være fattig ikke lenger forbundet med skam. Linda viser dermed de samme tendensene som Hilde, ved at hun er åpen om situasjonen sin for å motbevise fordommene som blir tilskrevet fattige personer.

Linda forteller også at hun jobber på en frivillig organisasjon, og derfor ser mye skam i hverdagen. Imidlertid sier hun at skammen er minkende og at deltakerne i økende grad kommer inn med løftet ansikt og blikkontakt. Hun begrunner det i at organisasjonen har blitt mer etablert og fordi det har blitt mer «normalt» å ha dårlig råd for tiden. Hun reflekterer således over at det er mindre skam under dyrtid, fordi flere personer med «normal» inntekt nå kommer og ber om hjelp. Dersom skam og stigma skjer i forbindelse med sosiale relasjoner

(Goffman, 1963; Frønes; 2001) kan det tenkes at det blir mindre skam og stigma dersom det blir mer «normalt» å være fattig.

Slik som Linda og Hilde, er Camilla også opptatt av å sett et ansikt på fattigdommen. Camilla forteller om situasjonen sin til andre for at de skal føle på mindre skam. På en slik måte er hun også opptatt av å bryte ned noe av stigmaet knyttet til fattigdom. Imidlertid går det også frem at Camilla har vist tendenser til å skjule tilværelsen sin, slik som å unngå å legge ut innlegg på sosiale medier eller skylder på helsen sin når hun skal avslå en invitasjon. Goffman (1963) forteller om ulike strategier personer med et stigma kan anvende i møte med ikke-stigmatiserte, og to av dem er å foreta informasjonskontroll og å skjule stigmaet sitt. I Camilla sitt tilfelle fører det til at hun er åpen om situasjonen sin i noen tilfeller og anvender informasjonskontroll i andre.

6.1.2. Solidaritet i møte med stigmatisering

Til tross for at informantene opplever økonomisk knapphet og bekymringer knyttet til å få pengene til å strekke til, bruker de mye tid og ressurser på å hjelpe andre. Hjelpen vises blant annet gjennom frivillig arbeid samt tjenester for venner eller familiemedlemmer. I tillegg har de empati for personer i liknende situasjon og for andre marginaliserte grupper, slik som flyktninger og rusavhengige. Goffman sin teori kan videre belyse noe av solidariteten informantene uttrykker. Han skriver at et stigma kan medføre ulike fordeler for de som bærer stigmaet (Goffman, 1963, s. 21- 22). I informantenes tilfelle kan det omhandle empati for andre som også har blitt tilskrevet stigma, uansett om de tilhører grupperingen «the own» og deler samme stigma (Goffman, 1963, s. 32), eller om de er vise (Goffman, s. 1963, s. 41) og kan leve seg inn i andres situasjon på grunn av sitt eget stigma. Gjennom intervjuene fikk jeg inntrykk at de lett kunne å sette seg inn i andre sine situasjoner på grunn av egne erfaringer ved å være en del av en marginalisert gruppe. Konsekvensene som har blitt beskrevet før, slik som å bli stigmatisert eller straffet dersom de ikke kan følge reglene til forbrukersamfunnet (Bauman, 2007), viser informantene tendenser til å dempe. Selv om Bauman (2007) argumenterer for at å følge forbrukerkulturen er noe som blir sett på som et individuelt ansvar, jobber informantene sammen for å hjelpe hverandre med å nå målene sine – uansett om det er for å betale regninger, ha et sted å bo eller å gi ut mat og klær til andre fattige. Informantene viser dermed en solidaritet med egen og andre marginaliserte grupper i samfunnet.

7. Helsemessige konsekvenser

Helsen min generelt blir jo dårligere av å ha en dårlig økonomi

I tillegg til økonomiske bekymringer og andre psykiske konsekvenser ved å være fattig, forteller flere av informantene at deres fysiske helse har blitt verre. Flere av informantene har en eller flere diagnoser fra før av, men opplever at økonomien gjør at de ikke kan tilrettelegge for sykdommen sin. Noen er også bekymret for utgifter til medisiner og egenandeler, noe som kan føre til at de ikke oppsøker medisinsk hjelp eller kjøper de medisinene de trenger.

Linda er en av informantene som ikke kan tilrettelegge for sykdommen sin. Hun forteller at hun ikke har råd til å spise riktig med tanke på at hun har irritabel tarm syndrom: «Det blir mye søppelmat. Mye usunt. Ved å kunne hatt en mer stabil økonomi, muligheten for å kjøpe det som kroppen min faktisk tåler, så hadde jeg kanskje sittet noe mere smerter». Hun sier også at de høye strømgregningene går ut over en annen sykdom hun har:

[...] jeg sitter i stua med dyne, jeg har skrudd ned varmeovnene. Jeg er jo avhengig- med tanke på sykdommer jeg har- så er jeg avhengig av å ha det varmt. Jeg har [reumatisk sykdom]. Som gjør at jeg på vinter bør ha god varme i hjemmet mitt for å ikke bli dårlig. Men jeg har skrudd ned på varmen.

En annen informant som ikke har råd til den behandlingen hun trenger, er Hilde. Hun forteller at hun har en kronisk sykdom og at det per i dag ikke finnes noen behandling av sykdommen som blir dekket av det offentlige. Hun må derfor ut med veldig mye penger hvis hun vil ha behandlingen som finnes. Hilde uttrykker også at: «Ja, jeg kan få noe fysioterapi og sånn, men det må jeg og betale selv. Så det blir noe man, ikke alltid med lite å leve for, kan prioritere. Kompresjonsbehandling og sånn». Videre skriver Maria at hun egentlig skal til fysioterapeut for behandling av endometriose, men at hun ikke har råd til egenandelen.

I tillegg fremhever Kristin og Heidi at økonomien går ut over tannhelsen deres. Kristin snakker om hvordan det er for henne: «[Økonomien] går jo ut over tannhelse. Det... jeg har jo protese i munn som skulle ha vært bytta ut. Medisinutgifter, regninger... ligger langt bak».

Hun forteller også at det går ut over matinntaket hennes og om hun har råd til å betale for de medisinene hun trenger:

Kristin: Og da er det kanskje at jeg går 3-4 dager uten medisiner, og kanskje jeg låner penger av noen. Også er det fordi at jeg er så ødelagt i kroppen at jeg klarer

ikke leve med disse smertene. Og psyken oppi det hele. Det gjør jo at det baller på seg da.
Intervjuer: Mmm.. Er det? Når du sier at det baller på seg, er det utgiftspostene eller...?
Kristin: Utgiftspostene, psyken min og helsen min generelt blir jo dårligere av å ha en dårlig økonomi.

Hun sier likevel at hun har en venn som kjenner en tannlege, slik at hun får tannprotesen gratis.

Heidi derimot, får ikke noe slik hjelp og løser tannproblemene sine selv:

Heidi: Jeg trekker mine egne tenner.
Intervjuer: Gjør du det?
Heidi: Ja [Heidi beskriver fremgangsmåten sin for å fikse tannverk]. Så da har jeg ikke tannverk [ler]. Jeg anbefaler det ikke, men det fungerer.

Heidi forteller at en tannlegetime kan ødelegge hele månedsbudsjettet hennes, og dermed blir noe hun ikke kan ta seg råd til.

Videre går det frem at Astrid og Kristin gruer seg til januar, fordi da kommer det til å gå mye penger til helseutgifter før frikortet blir fylt opp. Astrid spør litt fortvilet om hvor hun skal finne pengene til det, og sier at hun er avhengig av de medisinene for å fungere. Hun konkluderer hun med å si: «[...] men sånn er det for de som ikke har noe». Videre uttrykker Maria noe liknende, når hun skriver at hun bruker over ti tusen på helseutgifter som ikke dekkes av HELFO.

Matfattigdom

Flere av informantene skildrer ulike historier om matfattigdom som følge av de høye levekostnadene for tiden. Noen sier at de spiser mindre, mens andre forteller at de spiser mer usunt. I tillegg uttrykker noen at de både spiser mindre og mer usunt. Flere har også sett seg nødt til å hente mat hos frivillige eller ideelle organisasjoner.

Noen av informantene forteller at de ikke har råd til å kjøpe sunn mat. For Linda går det ut over helsen hennes; hun har en tarmsykdom og kan ikke opprettholde det kostholdet som er anbefalt til sykdommen.

Kristin skildrer en liknende situasjon, der hun må prioritere mellom kostnader til medisiner eller til mat. Det går frem at hun må hoppe over medisiner for å ha råd til mat:

- Intervjuer: Og hva er det du ofte ender opp med å prioritere?
Kristin: Nei.. jeg må jo ha mat i huset da. Og da er det kanskje at jeg går 3-4 dager uten medisiner, og kanskje jeg låner penger av noen. Også er det fordi at jeg er så ødelagt i kroppen at jeg klarer ikke leve med disse smertene.

Hun forteller også at hun har gått 2-3 dager uten mat, for at det skal være nok til sønnen hennes. Konsekvensen er at hun har gått ned nesten 15 kilo det siste året som følge av at hun ikke har «[...] spist skikkelig». En annen informant som har sett seg nødt til å spise mindre og mer usunt, er Camilla. Hun nevner frukt som eksempel, og sier at det kun er i matboksen til datteren hennes. Heidi skildrer en liknende prioritering: «Ja, jeg kan spise annenhver dag i uka uten at det plager meg noe nevneverdig, men døtrene mine synes jo det er greit å spise mat hver dag». Flere av informantene med hjemmeboende barn viser dermed tendenser til å spise mindre, mer usunt og at de prioriterer mat til barna sine.

Astrid derimot, forteller at hun spiser mindre, men ikke mer usunt:

- Jeg spiser ikke usunt, det gjør jeg ikke. Jeg har fått det inn med morsmelka [ler] om å leve sunt, men da. I forhold til hvordan jeg spiste før [snufs], så spiser jeg nok mindre, det gjør jeg. Men jeg er nokså kreativ. Når det gjelder å lage seg middag – det har jeg droppet for lengst. Det kan jeg bare glemme.

Senere i intervjuet kommer det frem at Astrid har fått hjelp fra en frivillig organisasjon for å ha råd til mat. Informantene Alex og Kristin har også fått liknende hjelp, og Camilla forteller at med de økte matprisene må hun mest sannsynlig søke mathjelp til jul.

Både Kristin og Astrid jobber frivillig på organisasjoner som deler ut mat. Kristin fremhever at det er stigma knyttet til fattigdom og at hun har hentet seg mat på matutdeling i et skalkeskjul ved å være frivillig:

- Og med hjemmeboende barn i en periode, så har jo det vært veldig tøft, ja. Vi har måtte ha vært på [organisasjon] for å hente oss mat. Og jeg har gjort i et skalkeskjul, ved at jeg har jobbet frivillig når jeg har klart det. Så da har jeg fått med meg mat da, fra..

Hun forteller videre at:

- Det er jo ikke noe du har lyst til at andre skal vite da. At du går dit og får mat. Og det er mye lettere når du er [frivillig] og får en matpose. [...] Det er veldig sånn; «Ja, nå kommer hun.. Nå har hun henta seg mat på [organisasjon].

Hun sier at matutdelingen hun går til ligger i en rolig og stille gate, i motsetning til andre organisasjoner som ligger midt i sentrum. Hun nevner flere av dem, og sier at: «[...] men dit vil jeg ikke gå til hensyn for sønnen min. For det er litt flaut... at vi er fattig. Og han vil ikke at hans venner skal vite det». Jeg spør om hun har opplevd noen negative reaksjoner på det, hvorav hun nevner en samtale hun hadde med broren der han sa: «[...] herregud, du kan ikke gå dit. Det er jo flaut. Og du kan jo spørre familien». Hun sier videre at hun ikke ønsker at familien skal finansiere henne; hun har tidligere fått hjelp av moren sin, men synes at det er nedverdiggende.

Astrid skildrer en liknende historie der hun heller mottar hjelp fra en frivillig organisasjon enn fra NAV, fordi det ikke er like synlig. Hun jobber frivillig på en organisasjon som deler ut mat, og forteller at hun helst tar imot hjelp der. Dette kommer frem når hun forteller at hun er bekymret for helseutgiftene i januar, fordi da blir det blir mye penger til medisiner før frikortet blir fylt opp. Jeg spør hun har vurdert å søke NAV om støtte til det:

- Astrid: I min alder så gjør man ikke det. Jeg har vokst opp med fattigkassa [ler] og da kan du si, at da blir det som å vise på utsiden av min inngangsdør hvordan jeg egentlig er. Nei, m-m [rister på hodet]. Det gjør jække. Verden skal ikke vite det. Det er mitt liv. Det er mitt private liv. [...]. Da får jeg heller gå ned på [organisasjon] og få litt hjelp her og der. Jeg har fått et gavekort på Rema1000 på 200kr. Sånne ting, sånne små ting, det gjør at min hverdag innenfor min dør blir litt annerledes.
- Intervjuer: Men er det, for kan hvem som helst ha det gavekortet, i teorien? Så det er ikke synlig.. At du har fått det..
- Astrid: Jeg kan godt bruke det gavekortet, for det er ingen som vet hvordan jeg har fått det. Jeg kan ha fått det i bursdagspresang for alt de vet. Folk gir jo ofte gavekort i presang. Det er det ingen som vet. Så for meg, så er det greit å bruke det.
- Intervjuer: Så alt som er litt sänn.. Ikke veldig synlig sänn sett, så er det- da føler du at det er greit å ta imot hjelp?
- Astrid: Da er det helt greit. Da er det helt greit. I dag har jeg fått et gavekort og da kan jeg spise middag for 300kr. Ja, da har jeg bidratt med ett eller annet for å få det.

For Astrid er det derfor viktig at hun har bidratt og at hjelpen er usynlig, for at hun skal kunne ta den imot. Hun fremhever også at det blir som å vise på utsiden hvordan hun egentlig er. Astrid brukte metaforen om å være fattig bak lukkede dører gjennomgående i intervjuet. Senere i intervjuet forteller hun at hun synes det er flaut å spørre om hjelp, fordi hun alltid har vært en som står på og hun vil helst bli husket for det:

Så da lar jeg det heller være. Og når jeg går hjem og lukker dørene, så kan jeg få lov til å bare være meg selv. Da kan jeg få lov å... være fattig. Uten at det plager noen andre enn meg.

Hun resonnerer seg frem til at hun ikke er den eneste som er fattig bak lukkede dører:

Og det ække bare meg. Det er sinnsykt mange. Og det er mange flere enn det vi ser, for de gjør det samme som meg. Fattigdommen, den har vi hjemme når vi har lukka dørene. Den viser vi ikke utad. [...] Jeg vokste opp med at du skal ha ordentlig gardiner i vinduene, slik at naboene tror du har det greit. Og har god råd. Så får du heller sitte med fillete klær inne, for du har ikke råd til noe annet; fordi du har brukt de til gardiner.

Alex mottar også mathjelp, men for han er hjelpen synlig. Han må nemlig stå i kø i sentrum av en by for å få mat. På vei ut av intervjuet kommer han med et dørstokkbudskap:

Alex: Det er ikke så gøy å stå i de matkøene.

Intervjuer: Nei? Hva mener du med det?

Alex: Det kommer folk og ler og tar bilde av oss... De sier at vi «kom til Norge for å få et bedre liv, men så må vi stå i kø for å få brød».

Alex nevner at disse kommentarene og bildene ble gjort av personer med opprinnelse fra et land som har et dårlig forhold til hjemlandet hans. Det er derfor vanskelig å si om kommentarene baserer seg på hans etniske bakgrunn, statusen hans som fattig eller en kombinasjon av disse. Uansett hvilken grunn det er, skaper det et ubehag hos Alex når han står i matkø.

Ta imot almisser

Flere av informantene ytret negative følelser overfor det å måtte ta imot almisser. På en slik måte samsvarer det med temaet over, der det å ta imot mathjelp ofte får negative sanksjoner eller gjøres skjult. Camilla er en av informantene som kommer med et eksempel på hvordan å ta imot almisser er forbundet med skam og stigma. Hun forteller om naboen hennes som også er fattig, og som ikke vil ha kontakt med omverden når han er blakk. Videre går det frem at hun «vippser» han penger eller legger røyk i postkassen hans, når hun skjønner at han har dårlig råd. Imidlertid sier hun også at det er lett å bli sittende med takknemlighetsgjeld når noen gjør noe slikt. Hun forstår det, fordi hun har sittet med takknemlighetsgjeld mange ganger selv. Camilla fremhever videre at: «men sånn er det. Det er mye skam på veldig mange ulike måter. Det er stigmatiserende på mange mulige måter».

Hilde og Kristin snakker også om det å ta imot almisser som noe slitsomt. Hilde forteller at:

Men det er mange som blir sliten av det; å stå der ydmyk og med lua i hånda og være takknemlig. Samtidig som de er så ekstremt takknemlige og så glade for at de får den hjelpa, så er det noe med det å ta imot almisser da.

Som nevnt tidligere, opplever Kristin det som nedverdiggende å be om hjelp fra familien sin, og sier at det sliter på psyken hennes å ta imot hjelp og almisser hele tiden. I tillegg uttrykte broren hennes at det er flaut å hente mat på matutdeling. Det er altså ikke kun informantene som synes det er slitsomt å ta imot almisser, men også nære personer kan uttrykke negative følelser overfor det.

I intervjuet med Nina uttrykker hun en liknende bekymring av å måtte ta imot almisser. Hun forteller at:

Nina: [...] hadde mitt kjøleskap ryket, for eksempel, mange hadde gått og tigget. Jeg hadde ikke turt. Jeg hadde sittet uten kjøleskap.

Intervjuer: Du hadde det?

Nina: Det hadde jeg. Det gjorde jeg et år da ungene var små. Da var det heldigvis vinter, så jeg måtte bare sette det på verandaen. For jeg turte ikke... da satt jeg uten kjøleskap.

Å ta imot almisser er altså forbundet med negative følelser hos informantene. Tidligere i analysen går det frem at både Kristin og Astrid tar imot almisser skjult. Alex forteller også om at han blir ledd av i matkø. For i motsetning til Kristin og Astrid, er almissene han mottar synlig.

7.1. Forbrukernes helsemessige forvitring – en diskusjon

I analysen går det frem at informantenes fysiske helse forverrer seg som følge av økonomien deres. Dette er i tråd med Epland et al. (2022) sine funn om at fattige personer generelt rapporterer om dårlig helse, og Poppe og Kempson (2022) sitt argument om at fattige personer blir ekstra sårbare under dyrtid. Informantene skildrer historier om at de ikke kan tilrettelegge for diagnosen sin, eller at de ikke har mulighet til å oppsøke medisinsk hjelp eller kjøpe de medisinene de trenger. Et par av informantene forteller også om tannhelseproblemer, og for Heidi har det ført til at hun fikser tennene sine selv. Begrepet til Stjernø (1985) om knapphetens tyranni gjør seg dermed igjen gjeldene, bare at denne gangen går kampen om å få pengene til å strekke til, ut over helsen deres. I tillegg kan de helsemessige konsekvensene som beskrives fremstå som ekstra prekjære, fordi utvalget hovedsakelig består av personer som får trygd eller stønad på grunn av helsen sin.

Informantene opplever varierende grad av matfattigdom etter definisjonen fra Poppe og Kempson (2022) sin rapport. Flere av informantene må se seg nødt til å spise mindre og/eller mer usunt på grunn av manglende økonomisk romslighet. Knapphetstyranniet til Stjernø (1985) viser seg her på to ulike måter. Det første omhandler å måtte prioritere mat til seg selv eller barnet sitt. Og her igjen, viser empatien og solidariteten til informantene seg ved at de setter andre personer foran seg selv. Det andre prioriteringsproblemet, eksemplifisert av Kristin, handler om å velge mellom mat eller medisiner. Et slående faktum i dette temaet blir derfor at *relativ fattigdom* ikke bare handler om å kunne delta i samfunnet, men også å kunne betale for grunnleggende fysiologiske behov, slik som mat og medisiner. Til tross for slike prekjære fysiologiske konsekvenser, fokuserer begrepsforståelser av relativ fattigdom ofte på en inntektsgrense. Dette kan videre skape assosiasjoner til at fattige kun har *litt* dårligere råd enn den øvrige befolkningen. Imidlertid går det frem at en slik antakelse om relativt fattige, som noen som ikke kan delta på lik linje med andre, blir en underdrivelse.

7.1.1. Skyld, skam og stigma i dyrtid

Ulike fortellinger om skyld, skam og stigma kommer også frem i dette kapittelet, især knyttet til matfattigdom og å se seg nødt til å ta imot almisser. Noen av informantene forteller at de har sett seg nødt til å hente mat hos frivillige eller ideelle organisasjoner, og at de foretrekker det fremfor å søke nødpenger hos NAV, noe som samsvarer med Fløtten et al. (2023) sine funn. Kristin forteller at hun henter mat i et skalkeskjul ved å være frivillig og ved å gå til en

organisasjon i en rolig og stille gate. Etter Goffman sin forståelse (Goffman, 1963, s. 58- 64), vil det være nærliggende å anta at Kristin gjør ulike grep for å begrense sin synlighet og passere som en person som ikke er fattig. Hun bruker også selvkritiske ord på fattigdom og dens konsekvenser, slik som at hun synes det er flaut å være fattig eller at det er nedverdiggende å bli finansiert av familien sin. Det virker som at det ligger en antakelse om at Kristin burde klare å forsørge seg selv, og anskaffe seg de kommoditetene hun trenger. De selvkritiske ordene hun bruker kommer i noen tilfeller fra andre personer. Ordet «flaut» ble for eksempel først brukt av broren hennes, og deretter omtaler hun sin egen situasjon slik. På en slik måte blir hun både tildelt egenskaper og er med på å videreformidle de. Goffman (1963) sin antakelse om at stigma blir videreført ved at det oppstår en form for aksept mellom personer som blir stigmatisert og øvrige personer, kan derfor passe inn her i og med at Kristin i visse tilfeller har internalisert andre sitt syn på henne og hennes stigma.

Astrid forteller at hun heller henter mat hos en frivillig organisasjon enn hos NAV, fordi det er mindre synlig og fordi hun har bidratt og dermed føler seg mer berettiget til å få assistanse. Å motta penger fra NAV oppleves derfor i dette tilfellet som mer stigmatiserende enn å motta mat fra frivillige organisasjoner. Hun sammenlikner også NAV med det som tidligere ble kalt fattigkassen. Velferdsstaten har utviklet seg en del siden den tiden, men det virker som at stigmaet knyttet til å motta hjelp fra staten fortsatt henger igjen. Tidligere har jeg etablert at statlige føringer, slik som arbeidslinja, nivået på satsene eller hvordan det oppleves å motta hjelp fra NAV, skaper et stigma. I dette eksempelet kommer det også frem at bare det å vise at hun går til NAV, oppleves som stigmatiserende. I lys av det Goffman (1963) ville kalt et diskreditabelt stigma knyttet til fattigdom, gjør Astrid ulike grep for å skjule fattigdommen sin. Etter Goffman (1963) sine termer anvender hun informasjonskontroll og passerer som en person som har god råd. Dette gjør hun ved å være påpasselig om å ikke fortelle andre at hun er fattig og ved å unngå å gå til NAV.

Stjernø (1985) sin beskrivelse av fattigdom som skjult bak lukkede dører gjør seg dermed fortsatt gjeldene flere tiår senere. Astrid bruker en metafor på dette ved å si at hun har vokst opp med tanken om at hun må ha ordentlig gardiner i vinduene og heller sitte med fillete klær inne. En slik skildring samsvarer med Bauman (2007, s. 231) sitt argument om at de med få midler vil stå i et vanskelig dilemma om å enten dekke sine grunnleggende behov eller å bruke det på meningsløse forbruksvarer. I Astrid sitt tilfelle viser det seg ved et ønske om å ha ettertraktede kommoditeter, slik som gardiner, fremfor å eie klær som dekker behovene

hennes. På en slik måte er det viktigere å gi en illusjon om å ikke være fattig, enn å kjøpe det en faktisk trenger. Forbrukerkulturen skaper dermed et forbrukerpress, der det å være fattig blir så stigmatiserende at noen av informantene velger å skjule det faktum at de ikke kan forbruke visse goder.

I intervjuet med Astrid går det også frem at hun har en antakelse om at fattigdommen hennes plager andre, og hun gjør dermed ulike grep for å skjule den. Beskrivelsen til Astrid kan derfor tolkes som at hun føler på skyld over situasjonen sin. Som nevnt tidligere, skriver Frønes (2001, s. 72- 73) at skyld er vendt innover og aktøren kan derfor føle skyld uten at det er knyttet til offentlige situasjoner. I Astrid sitt tilfelle er det likevel knyttet til offentlige situasjoner, fordi skylden hennes baserer seg på hvordan andre *tilsynelatende* blir påvirket.

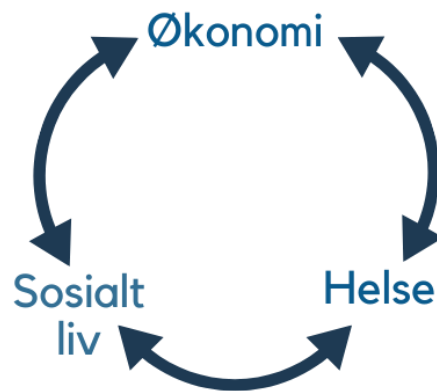
Astrid og Kristin gjør dermed ulike grep for å skjule fattigdommen sin, mens fattigdommen til Alex er mer synlig. Han forteller at han står i matkø i sentrum av en by, og i forlengelsen av dette har fått kommentarer på at han ikke har råd til å kjøpe sin egen mat. Bauman (2007, s. 237) sitt argument om at alle forventes å følge de samme reglene rundt forbruk gjør seg dermed nok en gang gjeldende. I Alex sitt tilfelle blir matkøen et tydelig symbol på at han ikke klarer å følge reglene til forbrukersamfunnet, og statusen hans som fattig blir dermed synlig. Etter Goffman (1963, s. 14) sin teori har Alex et diskreditert stigma. Nok en gang, viser funnene at samfunnets krav til forbruk danner et stigma knyttet til å ha dårlig råd.

I eksempelet over kommer det frem at økonomien til Alex gjør at han ser seg nødt til å ta imot almisser, og han ytrer et ubehag knyttet til det. De andre informantene skildrer også historier av at det er slitsomt å ta imot almisser. Et eksempel på dette er Nina, som forteller at hun heller sitter uten et kjøleskap enn å tigge. Slik som Kristin og Astrid, vil hun dermed heller ikke vise at hun er fattig. Camilla kommer også med et eksempel på en person som ønsker å skjule tilværelsen sin, nemlig naboen hennes. Hun knytter naboens atferd til skam og stigma, og forteller at han ikke vil ha kontakt med omverden når han har dårlig råd. I de ulike eksemplene kommer det dermed frem at det å ta imot almisser blir tolket som noe negativt, fordi det blir en slags synlig form for hjelp der risikoen for sosiale sanksjonene blir især overhengende.

8. Fattigdommens kompleksitet – en avsluttende drøfting

I dette prosjektet har jeg foretatt dybdeintervjuer av ni informanter som definerer seg som subjektivt fattige, og deretter analysert funnene etter retningslinjene for reflektiv tematisk analyse (Braun & Clarke, 2022). Gjennom analysen forsøkte jeg å isolere de økonomiske, sosiale og helsemessige konsekvensene av fattigdom fra hverandre, for å kunne forstå dynamikken av de spesifikke elementene. I dette kapitlet derimot, ønsker jeg å sette de tre hovedkategoriene i sammenheng. Jeg vil argumentere for at dårlig økonomi, redusert sosialt liv og forvitrende helse opptrer som gjensidig forsterkende konsekvenser; og må forstås sammen for å kunne favne *fattigdommens kompleksitet*.

Figur 2. Fattigdommens selvforsterkende prosesser

Funnene tyder på at informantene kontinuerlig må bruke tid og krefter for å få økonomien til å gå rundt. I forlengelsen av dette opplever de psykiske plager, slik som bekymringer, og fysiske symptomer i form av hodepine og søvnproblemer. I tillegg går det frem at den økonomiske knappheten i noen tilfeller fører til matfattigdom, at de ikke har råd til den helsehjelpen de trenger eller at de blir marginalisert på sosiale arenaer. På en slik måte går de økonomiske konsekvensene ut over både helsen og det sosiale livet til informantene.

I tillegg viser funnene at de sosiale og helsemessige konsekvensene påvirker hverandre. Som nevnt tidligere, forteller informantene at de får et redusert sosialt liv som følge av økonomien deres. Jeg hevder derfor for at Bauman (2007) sitt begrep om forbrukerkultur kan bidra til å belyse dette, ettersom forbrukerkulturen har blitt så dyptgående at det er utfordrende å realisere og opprettholde et sosialt liv uten å kunne konsumere. For noen av informantene handler det om å ikke kunne delta på sosiale aktiviteter, mens for andre fører det til isolasjon

eller ensomhet. Flere av informantene skildrer også hendelser preget av skam og stigma, noe som kan resultere i ulike psykiske symptomer, slik som å være engstelig i sosiale situasjoner. I tillegg viser noen av informantene tendenser til å isolere seg selv for å skjule tilværelsen sin. På en slik måte kan det virke som en selvforsterkende prosess der opplevelser av skam og et redusert sosialt liv virker gjensidig forsterkende. Effekten kan være at skam fører til sosial tilbaketrekning, mens den sosiale tilbaketrekning kan bidra til å legitimere skamfølelsen.

Videre tyder funnene på at økonomisk knapphet fører til dårligere helse, ved at det påvirker matinntaket, søvnen og tilgangen på helsehjelp. Slike konsekvenser kan oppleves som ekstra prekære siden de fleste av informantene står utenfor ordinært arbeidsliv på grunn av helsen deres. I forlengelsen av dette opplever de ikke kun økonomiske konsekvenser, men også sosiale konsekvenser ved at de mister arbeidsplassen som en sosial arena. På en slik måte påvirker helsen deres sosiale liv. I tillegg snakker de om hvordan fattigdom krever mye mental energi og bidrar til økt bekymringer, noe som kan gå ut over yteevnen deres eller kreftene til å være med på sosiale begivenheter. På en slik måte påvirker helsen både økonomien og det sosiale livet til informantene.

8.1. Skam og stigma

Opplevelser av skam og stigma var gjennomgående under rekruttering av informantene, på de ulike matutdelingene jeg deltok på og under selve intervjuene. Slike opplevelser var især overhengende i situasjoner der det ble tydelig at de ikke kunne betale for varer, tjenester eller aktiviteter som blir ansett som «normale». Eksempler på slike arenaer var under matutdeling hos frivillige organisasjoner eller i møte med NAV. Det virker derfor som at flere av informantene blir påført skam og stigma som følge av sosialt konstruerte forestillinger om forbrukerevne i moderne tid.

Til tross for den store medieoppmerksomheten rundt fattigdom det siste året, bar rekrutteringsprosessen preg av at fattigdom fortsatt er et sårbart tema å prate om. Da jeg deltok på matutdeling så jeg flere personer som hadde et lukket kroppsspråk da de hentet mat. Dette viste seg blant annet i form av en lutrygget holdning, rødmende kinn og unnvikende blikkontakt. Basert på egne tolkninger virket det som at deltakerne som kun hentet mat og gikk uttrykte et større ubehag ved å være der, enn de som satte seg ned for et måltid. Denne tolkningen baserer seg på det overnevnte kroppsspråket og samtalene jeg hadde med de

frivillige arbeiderne. I tillegg opplevde jeg store utfordringer knyttet til å få tak i informanter underveis, uansett om rekrutteringen foregikk på matutdeling eller i møte med frivillige organisasjoner. Flere sa nei til å delta i studien, mens andre trakk seg i forkant av intervjuet eller unnlot å møte opp. Observasjonene av hvor få som ønsket å snakke om situasjonen sin viste seg derfor som en paradoksal kontrast til mediebildet der flere fattige valgte å sette et ansikt på fenomenet. Jeg vil derfor hevde at selv om flere velger å stå frem, er det fortsatt mye skam knyttet til fattigdom. Videre kan det stilles spørsmål ved om fortellingene i media derfor gir et feilaktig bilde av normaliseringen av fattigdomsopplevelser.

I tillegg lå skildringene av skam og stigma latent i de ulike økonomiske, sosiale og helsemessige konsekvensene informantene beskrev. Under temaet om økonomiske konsekvenser kommer det frem at informantene sine skamfølelser både er knyttet til samfunnet og statlig hold. Opplevelsene er knyttet til at de får brysomme råd fra andre om hvordan de kan prioritere pengene sine bedre, samt knytter de nivået på satsene og avmaktssituasjonen i møte med NAV, til å føle seg uverdig. Når informantene snakker om ulike sosiale konsekvenser går det frem at de skylder på helsen sin i stedet for at de ikke har råd. Flere av informantene viser dermed at det oppleves som mer stigmatiserende å være fattig enn å være syk. Til slutt under temaet om helsemessige konsekvenser, viser funnene at det både er knyttet stigma til å ta imot mat på matutdeling og å oppsøke NAV. For noen av informantene oppleves det i tillegg som mer stigmatiserende å oppsøke NAV, enn frivillige organisasjoner.

På grunn av prosjektets funn argumenterer jeg for at det er nettopp i et rikt samfunn preget av konsumerisme og forbrukerkultur, at skam og stigma knyttet til fattigdom oppstår.

Forbrukerstigmaet viste seg ulikt hos de forskjellige informantene; de har ulik grad av synlighet og anvendte dermed ulike strategier på stigmatiseringen de opplevde. Videre følger derfor en typologi som beskriver forbrukerstigmaets kategorier og tilhørende strategier basert på datamaterialet beskrevet før.

8.1.1. Forbrukerstigmaets typologi

De åpne: denne kategorien omhandler de som er åpne om at de er fattige, og informantene Hilde og Linda er eksempler på personer som passer inn her. Begge to har uttalt seg offentlig, og kan etter Goffman (1963) sin teori regnes som diskrediterte personer som har avslørt stigmaet sitt frivillig. De forteller at de ikke føler på skam selv, men at de er opptatt av å sette et ansikt på fattigdommen for å minske andre sin skamfølelse. Dette har resultert i to ulike utfall; Linda har ikke fått noen negative reaksjoner, mens Hilde forteller at hun har fått både positive og negative reaksjoner. Informantene i denne kategorien ser dermed ikke et behov for å anvende det Goffman (1963) kalte informasjonskontroll.

De ufrivillig synlige: personene i denne kategorien kan også regnes som diskrediterte (Goffman, 1963), men statusen deres som fattig har blitt synlig av andre faktorer enn å uttale seg offentlig. Informantene Nina og Alex er eksempler på informanter som passer inn her. Alex sin forbrukerevne blir synlig i køen til matutdelingen, mens i Nina sitt tilfelle er det butiksjefen som avdekker hennes manglende betalingsevne. For både Alex og Nina resulterer det i ulike konsekvenser; Alex opplever sosiale sanksjoner, mens Nina får en følelse av at hun er iaktatt i ettertid.

De ambivalente: denne kategorien omhandler personer som reagerer med ambivalens i møte med stigmatiseringen de opplever. Etter Goffman (1963) sine termer, veksler de mellom å avdekke stigmaet i noen tilfeller og å anvende informasjonskontroll samt skjule tilværelsen i andre settinger. Informanten Camilla passer inn i denne kategorien. Hun er hovedsakelig åpen om situasjonen sin og er opptatt av å sette et ansikt på fattigdommen. I tillegg Camilla hun at hun snakker om fattigdom for å minke andre sin skamfølelse. Imidlertid viser hun også tendenser til å skjule tilværelsen sin på sosiale medier, og hun skylder av og til på helsen sin fremfor at hun er fattig. Tidligere i analysen fortalte hun om stigmatiserende praksis fra både personer i omgangskretsen og i møte med NAV, og strategien hennes kan dermed tolkes som en reaksjon på stigmatiseringen hun opplever.

De passerende: personer i denne gruppen gjør ulike grep for å skjule stigmaet sitt og passere (Goffman, 1963) som en person med god råd. Eksempler på informanter som passer inn her er Astrid og Kristin, som skjuler at de mottar hjelp fra frivillige organisasjoner.

8.2. *Den vedvarende og sosialt aksepterte skyggen – en konklusjon*

Fattigdom medfører ikke kun materielle mangler og økonomisk knapphet, men også en opplevelse av å ikke kunne leve det livet en ønsker. Dette står i sterk kontrast til et samfunn der mange kan kjøpe det de har behov for, og på en slik måte kan de materielle manglene oppleves som ekstra prekære. I et samfunn preget av forbrukerkultur, kan kravene til å konsumere skape et ekstra stort press for å få pengene til å strekke til. Dette belyses av Stjernø (1985) sitt begrep om *knapphetens tyranni*, noe som flere tiår senere fremdeles kaster en skygge over livet til informantene. En skygge som mørklegger, tar tid og krefter, og forplanter seg i kroppen. En skygge som skaper bekymringer og søvnløse netter, eller som fører med seg isolasjon og ensomhet. Til kontrast skinner lyset på de rikeste, og de økonomiske ulikhetene øker, og det er særlig på solskinnsdager at skyggen blir spesielt tydelig.

Skyggen har eksistert og følgelig blitt akseptert i flere tiår, og i lys av dette og konsekvensene den medfører sitter jeg igjen med flere ulike tanker. Det første handler om kunnskapshullet som jeg har forsøkt å dekke. Som nevnt tidligere, er det skrevet særdeles lite om subjektive opplevelser av fattigdom. Nyere forskning har heller fokusert på kvantitative studier av fattigdom eller kvalitative studier av barn i lavinntektsfamilier. Det er derfor behov for flere studier om hvordan voksne personer, som lever i fattigdom, har det. Især fordi studier som dette belyser hvordan stønadsnivået påvirker de som mottar beløpet, og dermed blir en god indikator på hvordan statens politikk utarter seg på bakkenivå. Avslutningsvis ønsker jeg å løfte frem noe som preger livet til informantene i stor grad; nemlig nivået på de økonomiske satsene i Norge. Både nyere forskning (SSB, 2022b) og mine funn, tyder på at flere av velferdsstatens satser er så lave at mange blir nødt til å leve i fattigdom. Med tanke på de fysiske, psykiske og sosiale belastningene informantene opplever, samt den økende forekomsten av matfattigdom (Poppe & Kempson, 2022), kan det derfor tenkes at minstesatsene er for lave for å klare seg i et rikt land som Norge.

Referanser

Aaberge, R., Bhuller, M., Langørger, A. & Mogstad, M. (2010). The distributional impact of public services when needs differ. *Journal of public economics*, 94(9-10), s. 549-562. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2010.06.004>

Aaberge, R. & Stubhaug, M. E. (2018, 14. September). Formuesulikheten øker. *Statistisk sentralbyrå*. <https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/formuesulikheten-oket>

Aakvaag, G. C. (2008). *Moderne sosiologisk teori*. Abstrakt.

Aas, E. U. (2023, 2. mai). Refser mediernes dekning av fattigdom. *Klassekampen*. <https://klassekampen.no/utgave/2023-05-02/refser-mediernes-dekning-av-fattigdom?rnd=0.4826456977256848>

Andenæs, A. (2004). Hvorfor ser vi ikke fattigdommen? Fra en undersøkelse om barn som blir plassert utenfor hjemmet. *Nordisk sosialt arbeid*, 24(1), s 19- 33. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3037-2004-01-03>

Andrews, T. & Vassenden, A. (2007). Snøballen som ikke ruller. Utvalgsproblemer i kvalitativ forskning. *Sosiologisk tidsskrift*, 15(2), s. 151- 162. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2928-2007-02-02>

Bak, C. K. & Larsen, J. E. (2014). Social exclusion or poverty individualisation? An empirical test of two recent and competing poverty theories. *European journal of social work*, 18(1), s. 17- 35. <https://doi.org/10.1080/13691457.2013.878316>

Bauman, Z. (2002). Arbejde, forbrugerisme og de nye fattige (S. Arends & T. Havemann, Overs.). Hans Reitzels Forlag. (Opprinnelig utgitt 1997).

Bauman, Z. (2006). *Flytende modernitet* (2. utg.). (M. Nygård, Overs.). Vidarforlaget.

Bauman, Z. (2007). Forbrukersamfunn. (A. Peretz, Overs.). I G. E. Schjelderup & M. W. Knudsen (Red.), *Forbrukersosiologi: makt, tegn og mening i forbrukersamfunnet* (s. 229-250). Cappelen Akademisk forlag.

Becker, H. S. (1967). Whose side are we on? *Social problems*, 14(3), 239- 247. <https://doi.org/10.2307/799147>

Benterud, T. (2023, 22. Mars). Et politisk våpen. *Klassekampen*. <https://klassekampen.no/utgave/2023-03-22/et-politisk-vapen/33CST>

Bergheim, B. & Rugkåsa, M. (2022). Sosialt arbeid I Nav. Erfaringer fra intervensjonen helhetlig oppfølging av lavinntektsfamilier (Holf- prosjektet). *Tidsskrift for velferdsforskning* 25(2), s. 1- 14. <https://doi.org/10.18261/tfv.25.2.5>

- Benzeval, M. & Judge, K. (2001). Income and health: the time dimension. *Social science & medicine*, 52(9), s. 1371- 1390. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(00\)00244-6](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(00)00244-6)
- Bhuller, M. & Aaberge, R. (2011). Økonomisk fattigdom blant innvandrere. *Søkelys på arbeidslivet*, 27(4), s. 263- 289. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-7989-2010-04-01>
- Bhuller, M & Brandsås, E. (2014). Fattig I fjor – fattig I år? Tilstandsavhengighet I innvandrerfattigdom. *Søkelys på arbeidslivet*, 31(3), s. 209- 228. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-7989-2014-03-01>
- Blume, K., Gustafsson, B., Pedersen, P. J. & Verner, M. (2007). At the lower end of the table: determinants of poverty among immigrants to Denmark and Sweden. *Journal of ethnic and migration studies*, 33(3), s. 373- 396. <https://doi.org/10.1080/13691830701234517>
- Braun, V. & Clarke, V. (2022). *Thematic analysis: a practical guide*. Sage.
- Brekke, Å. (2016). Profesjonsbygging og avtalt samarbeid. I E. Willumsen & A. Ødegård (Red.), *Tverrprofesjonelt samarbeid: et samfunnsoppdrag* (2. utg., s. 53- 77). Universitetsforlaget.
- Brinkmann, S. & Kvale, S. (2015). *InterViews: Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing* (3. utg.). SAGE.
- Claussen, B. (2014). *Fattigdom i Norge*. Cappelen Damm Akademisk
- Cummins, R. A. (2000). Personal income and subjective well-being: a review. *Journal of happiness studies*, 1, s. 133- 158. <https://doi.org/10.1023/A:1010079728426>
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry & research design: choosing among five approaches* (2. utg.). Sage.
- Eilertsen, M. G. & Nes, R. B. (2021, 19. mars). *Verdens lykkerapport 2021: livskvaliteten på verdensbasis er overraskende stabil til tross for COVID-19*. FHI. <https://www.fhi.no/fp/psykiskhelse/livskvalitet-og-trivsel/verdens-lykkerapport-2021--livskvaliteten-pa-verdensbasis-er-overraskende-s/>
- Epland, J. & Hetland, A. (2022). Lavinntekt og inntektsfordeling. I A. Hattrem (Red.), *Økonomi og levekår for lavinnteksgrupper 2022* (Rapporter 2022/45). Statistisk sentralbyrå. https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/inntekt-og-formue/artikler/okonomi-og-levekar-for-lavinnteksgrupper-2022/_/attachment/inline/4540b19c-5970-459f-90c5-87303795d7ad:9a49f11a05b66f7672557598b1ec60d746c4b6aa/RAPP2022-45.pdf
- Epland, J., Oppøyen, M. S. & Dalen, H. B. (2022). Vedvarende lavinntekt. I A. Hattrem (Red.), *Økonomi og levekår for lavinnteksgrupper 2022* (Rapporter 2022/45). Statistisk sentralbyrå. <https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/inntekt-og-formue/artikler/okonomi-og-levekar-for-lavinnteksgrupper->

2022/_/attachment/inline/4540b19c-5970-459f-90c5-

87303795d7ad:9a49f11a05b66f7672557598b1ec60d746c4b6aa/RAPP2022-45.pdf

Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton University Press.

Fangen, K. (2004). *Deltakende observasjon* (3. utg.). Fagbokforlaget

Fellesorganisasjonen. (2019). *Yrkesetisk grunnlagsdokument: for barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere og velferdsvitere*.

<https://www.fo.no/yrkesetisk-grunnlagsdokument/fo-yrkesetisk-grunnlagsdokument-2019-2023-article6951-3644.html>

Fløtten, T., Frisell, G. & Hansen, I. L. S. (2023). *Veldedighet i velferdsstaten: hvem trenger hjelp til livsopphold fra de frivillige organisasjonene?* (Fafo-rapport 09). Fafo.

<https://www.fafo.no/images/pub/2023/20845.pdf>

Fløtten, T. & Nielsen, R. A. (2020). *Barnefattigdom – en kunnskapsoppsummering: vedlegg til «Like muligheter i oppveksten. Regjeringens samarbeidsstrategi for barn og ungdom i lavinntektsfamilier (2020- 2023)»*. Barne- og familiedepartementet.

FN-sambandet. (2022a, 5. september). *Fattigdom*. FN-sambandet.

<https://www.fn.no/tema/fattigdom/fattigdom>

FN-sambandet. (2022b, 2. juni). *Utrydde fattigdom*. FN-sambandet.

<https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal/utrydde-fattigdom>

Folketrygdløven. (1997). *Lov om folketrygd* (LOV-1997-02-28-19). Lovdata.

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1997-02-28-19>

Frønes, I (2001). Skam, skyld og ære i det moderne. I T. Wyller (Red.), *Skam: perspektiver på skam, ære og skamløshet i det moderne*. (s. 69- 80). Fagbokforlaget.

Goffman, E. (1963). *Stigma: notes on the management of spoiled identity*. Penguin Books.

Grunnlova. (1814). *Kongeriket Noregs grunnlov* (LOV-1814-05-17). Lovdata.

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1814>

Gubrium, E. K. & Lødemel, I. (2014). 'Not good enough': social assistance and shaming in Norway. I E. K. Gubrium, S. Pellissery & I. Lødemel (Red.), *The shame of it: global perspectives on anti-poverty policies* (s. 85- 110). Policy press.

Gubrium, E. & Lødemel, I. (2015). (Relative) Poverty in a rich, egalitarian welfare state. I E. Chase & G. Bantebya-Kyomuhendo (Red.), *Poverty & shame: global experiences* (s. 188- 201). Oxford university press.

-05-17-nn

Gunnarsson, E. (2002). The vulnerable life course: poverty and social assistance among middle-aged and older women. *Ageing & society*, 22(6), s. 709- 728.

<https://doi.org/10.1017/S0144686X02008978>

Halvorsen, B. (2022, 15. september). *Slik har høye strømpriser påvirket husholdningenes økonomi*. Statistisk sentralbyrå. <https://www.ssb.no/energi-og-industri/energi/artikler/slik-har-hoye-strompriser-pavirket-husholdningenes-okonomi>

Hasselgård, R. (Produksjonsleder). (2023). Fattig i lykkeland (Sesong 3, Episode 3) [Episode i TV-serie]. I V. Ytreberg (Produsent), *Norge bak fasaden*. TV2.

<https://play.tv2.no/programmer/fakta/norge-bak-fasaden/sesong-3/norge-bak-fasaden-1816247.html?play=true>

Hattrem, A. (Red.). (2022). *Økonomi og levekår for lavinntektsgrupper 2022* (Rapporter 2022/45). Statistisk sentralbyrå. https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/inntekt-og-formue/artikler/okonomi-og-levekar-for-lavinntektsgrupper-2022/_attachment/inline/4540b19c-5970-459f-90c5-87303795d7ad:9a49f11a05b66f7672557598b1ec60d746c4b6aa/RAPP2022-45.pdf

Holmes, M. C. S. (2022, 25. november). Rørt Støre møtte Mette (41): - det er veldig sterkt. *VG*. <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/q1yPGz/roert-stoere-moette-mette-41-det-er-veldig-sterkt>

Jo, Y. N. (2013). Psycho-social dimensions of poverty: When poverty becomes shameful. *Critical social policy*, 33(3), s. 514- 531.

<https://doi.org/10.1177/0261018313479008>

Johannessen, L. E. F., Rafoss, T. W. & Rasmussen, E. B. (2018). *Hvordan bruke teori? Nyttige verktøy i kvalitativ analyse*. Universitetsforlaget.

Johannessen, A., Tufte, P. A. & Christoffersen, L. (2021). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (6. Utg.). Abstrakt forlag.

Jørgensen, R. E. & Lyngstad, T. H. (2022). Does local income and wealth inequality affect mortality? A register-based fixed effects study of 58 million person-years. *Scandinavian journal of public health*. <https://doi.org/10.1177/14034948221126264>

Karlsson, B. & Borg, M. (2017). *Recovery: tradisjoner, fornyelser og praksiser*. Gyldendal akademisk.

Korpi, W. & Palme, J. (1998). The Paradox of Redistribution and strategies of equality: Welfare state institutions, inequality, and poverty in the western countries. *American Sociological Review*, 63(5), 661- 687. <https://doi.org/10.2307/2657333>

Kristofersen, L. B. (2019). *Barnefattigdom og barn i lavinntektsfamilier: begrepsdrøfting og forskningskunnskap* (NOVA-notat 2019/2). NOVA.
<https://www.blakors.no/wp-content/uploads/2019/03/2018-03-21-Nettversjon-NOVA-Notat-2-2019-Barnefattigdom-og-barn-i-lavinntektsfamilier.pdf>

Lister, R. (2009). A Nordic Nirvana? Gender, citizenship and social justice in the nordic welfare states. *Social politics: international studies in gender, state & society*, 16(2), 242- 278. <https://doi.org/10.1093/sp/jxp007>

Meld. St. 39 (1991- 1992). Attføring og arbeid for yrkeshemmede: Sykepenger og uførepensjon (Attføringsmeldingen). Arbeids- og administrasjonsdepartementet og sosialdepartementet. https://www.stortinget.no/no/Saker-ogpublikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1991-92&paid=3&wid=c&psid=DIVL249&pgid=c_0145

Mølland, E., Vigsnes, K. L., Bøe, T., Danielsen, H., Lundberg, K. G., Haraldstad, K., Ask, T. A., Wilson, P. & Abildsnes, E. (2021). New patterns study: coordinated measures to combat child poverty. *Scandinavian journal of public health*, 49(5), s. 571- 579.
<https://doi.org/10.1177/1403494820956452>

NAV. (2023a, 25.mai). Arbeidsavklaringspenger (AAP). NAV.
<https://www.nav.no/aap>

NAV. (2023b, 25. mai). Uføretrygd. NAV. <https://www.nav.no/uforetrygd>

NESH (Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora). (2021, 16. Desember). Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora. [Forskningsetikk.no](https://www.forskningsetikk.no). Hentet 01.03.2023 fra:
<https://www.forskningsetikk.no/retningslinjer/hum-sam/forskningsetiske-retningslinjer-for-samfunnsvitenskap-og-humaniora/>

Nilsen, R. Å. (2007). Før var alt for fast, nå er alt for flytende: En kritikk av Zygmunt Baumans samtidsdiagnose. *Sosiologisk tidsskrift* 15(1), s. 3- 27.
<https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2928-2007-01-01>

Normann, T. M. & Epland, J. (2023, 24. januar). Færre barn med vedvarende lavinntekt i 2021. *Statistisk sentralbyrå*. <https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/inntekt-og-formue/artikler/faerre-barn-med-vedvarende-lavinntekt-i-2021>

Normann, T. M. (2022, 26. September). Flere uføre med lavinntekt. *Statistisk sentralbyrå*. <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/trygd-og-stonad/statistikk/uforetrygdede/artikler/flere-ufore-med-lavinntekt>

Omholt, E. L. (2020). *Formue blant lavinntektsgrupper* (Rapporter 2020/46). Statistisk sentralbyrå. https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/_attachment/438961

Pedersen, A. W. (2004). Inequality as relative deprivation: a sociological approach to inequality measurement. *Acta sociologica*, 47(1), s. 31- 49. <https://doi.org/10.1177/0001699304041550>

Pedersen, A. W. & Kuhnle, S. (2017). The nordic welfare state model. I O. Knutsen (Red.), *The Nordic models in political science: challenged, but still viable?* (s. 219- 238). Fagbokforlaget.

Peräkylä, A. (2021). Validity in Qualitative research. I D. Silverman (Red.), *Qualitative research* (s. 447- 461). SAGE.

Pickett, K. E. & Wilkinson, R. G. (2015). Income inequality and health: A causal review. *Social science & medicine*, 128, s. 316- 326. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2014.12.031>

Pollack, C. E., Chideya, S., Cubbin, C., Williams, B., Dekker, M. & Braveman, P. (2007). Should health studies measure wealth? A systematic review. *American journal of preventive medicine*, 33(3), s. 250- 264. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2007.04.033>

Poppe, C. & Kempson, E. (2022). *Dyr tid under oppseiling II: Husholdenes økonomiske trygghet i 2022* (SIFO-rapport 8). Forbruksforskningsinstituttet SIFO. <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/bitstream/handle/11250/3021799/SIFO-rapport%208-2022%20Dyr%20tid%20under%20oppseiling%20II.pdf?sequence=3>

Ragin, C. C. & Amoroso, L. M. (2019). *Constructing social research: the unity and diversity of method* (3. utg.). Sage.

Ringdal, K. (2018). *Enhet og Mangfold: samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode* (4. utg.). Fagbokforlaget.

Schjelderup, G. E., & Knudsen, M. W. (Red.). (2007). *Forbrukersosiologi: makt, tegen og mening i forbrukersamfunnet*. Cappelen Damm Akademisk.

Sletten, M. A. (2010). Social costs of poverty; leisure time socializing and the subjective experience of social isolation among 13- 16- year-old Norwegians. *Journal of youth studies*, 13(3), s. 291- 315. <https://doi.org/10.1080/13676260903520894>

Smeeding, T. M. & Sandstrom, S. (2005). Poverty and income maintenance in old age: A cross-national view of low income older women. *LIS Working paper series*, (398), Luxembourg income study (LIS), Luxembourg.

Tabell 1. Statistisk sentralbyrå. (2022a, 2. September). *Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger: 09593: Lavinntektsgrenser i kroner (årsinntekt) basert på ulike avstander til medianinntekt. Inntekt etter skatt, etter husholdningstype, statistikkvariabel og år* [tabell].

Statistisk sentralbyrå. <https://www.ssb.no/statbank/table/09593/tableViewLayout1/>

Statistisk sentralbyrå. (2022b, 2. september). *12599: Personer i husholdninger med lavinntekt (EU- og OECD-skala), etter ulike grupper. Antall og prosent 2008- 2020*. Statistisk sentralbyrå. <https://www.ssb.no/statbank/table/12599/tableViewLayout1/>

Stjernø, S. (1985). *Den moderne fattigdommen: om økonomisk knapphet og ydmykelse i 1980-åra*. Universitetsforlaget.

Solvang, F. (Programleder). 2022. 15. nov. – Levekostnadene øker og flere rammes [Episode i Tv-serie]. I NRK, *Debatten*. NRK.

<https://tv.nrk.no/serie/debatten/202211/NNFA51111522/avspiller>

Sosialtjenesteloven. (2009). *Lov om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen* (LOV-2009-12-18-131). Lovdata.

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2009-12-18-131>

Statistisk sentralbyrå. (2019). *Økonomi og levekår for lavinntektsgrupper 2019* (Rapporter 2019/33). Statistisk sentralbyrå. https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/_attachment/401236?_ts=16e12ba0ff0

Sælør, K. T., Bjørlykhaug, K. I., Bank, R. & Johnson, T. A. (2019). Møter i mørket: økonomiske helseproblemer, subsidier og det sosiale liv. *Tidsskrift for velferdsforskning* 22(2), s. 110- 125. <https://doi.org/10.18261/issn.2464-3076-2019-02-02>

Thagaard, T. (2018). *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitative metoder* (5. utg.). Fagbokforlaget.

Titmuss, R. M. (1974). What is social policy? I Liebfried, S. & Mau, S. (Red.), *Welfare states: construction, deconstruction, reconstruction volume 1* (s. 138- 147). Edward Elgar Publishing.

Titchkosky, T. (2000). Disability studies: the old and the new. *The Canadian journal of sociology* 25(2), s. 197- 224. <https://doi.org/10.2307/3341823>

Tyler, I. (2020). *Stigma: The Machinery of Inequality*. Zed Books Ltd.

Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom: a survey of household resources and standards of living*. Penguin Books.

Underlid, K. (2005). *Fattigdommens psykologi: oppleving av fattigdom i det moderne Norge*. Det Norske Samlaget.

van Manen, M. (1997). *Researching lived experience: human science for an action sensitive pedagogy* (2. utg.). The althouse press.

Vassenden, A. & Lie, T. (2013). Telling others how you live – refining Goffman's Stigma theory through an analysis of housing strugglers in a homeowner nation. *Symbolic Interaction*, 36(1), 78-98. <https://doi.org/10.1002/symb.48>

Wahl, A. (2009). *Velferdsstatens vekst – og fall?* Gyldendal Arbeidsliv.

Wilkinson, R. & Pickett, K. (2012). *Ulikhetens pris: hvorfor likere fordeling er bedre for alle*. Res Publica.

Økland, T. K. (2023, 10. Februar). KPI opp 7,0 prosent siste tolv måneder. *Statistisk sentralbyrå*. <https://www.ssb.no/priser-og-prisindekser/konsumpriser/statistikk/konsumprisindeksen/artikler/kpi-opp-7-0-prosent-siste-tolv-maneder>

Øverbye, E. & Stjernø, S. (2012). Arbeidsmotivasjon, arbeidslinje og velferdsstat. I S. Stjernø & E. Øverbye (Red.), *Arbeidslinja: arbeidsmotivasjonen og velferdsstaten* (s. 15- 26). Universitetsforlaget.

Vedlegg 1. Intervjuguide

Før intervjuet, introduksjon

- *Takke for deltakelsen*
- *Introduser forskningsprosjekt og informasjonsskriv – få signatur*
- *Opptatt av din historie; det er ingen fasitsvar på spørsmålene*
- *Kan selvfølgelig unnlate å svare på spørsmålene eller stoppe når som helst*
- *Bare send melding hvis du lurer på noe, sitter igjen med noen tanker osv.*
- *Anonymiser tredjepersoner*

Under intervjuet, intervjuguide

Problemstilling «hvordan oppleves det å leve i relativ fattigdom?»

1. Bakgrunnsinformasjon

- Kan du fortelle litt om deg selv?
  - Alder, bosted

2. Bosituasjon

- Hvordan vil du beskrive din nåværende bosituasjon?
  - Bor du f.eks. alene eller sammen med noen, evt. hvem?
  - Eier eller leier du/dere?
  - Hvordan vil du beskrive boligen du/ dere bor i?

3. Økonomi

- Hvordan vil du beskrive din økonomiske situasjon slik den er i dag?
  - Har du noen gang brukt kreative løsninger for å kompensere for tider der pengene ikke har strukket til?
  - Sitter du med bekymringer for økonomien din?
  - Da du vokste opp... opplevde du at familien din hadde god råd da?
  - Hvis du får en uforutsett utgift, f.eks. hvis du må til tannlegen eller liknende, hvordan hadde du løst det?

- Merker du noe forskjell på økonomien din nå, kontra før renteøkningene, matpris stigningen, strømmen osv.?
- Hva synes du er gode tiltak for å hjelpe personer i liknende økonomisk situasjon som deg?

4. Sosialt liv

- Har du noe du liker å gjøre på fritiden? Enten om det er møter, idrett, frivillighet eller noe kreativt?
  - Føler du at økonomien din påvirker mulighetene dine til å være med på noe av dette? Hvis ja: på hvilken måte? Kan du komme med noen eksempler?

5. Forforståelse

- Hvordan opplever du at du blir møtt av andre hvis de forstår at du har dårlig råd eller dersom du forteller at du har dårlig råd?

6. Helse

- Hvordan vil du beskrive helsen din?
  - Tror du at økonomien din påvirker helsen din? Eventuelt hvordan?

7. Annet

- Er det noe vi har snakket om som du ønsker å utdype?
- Er det noe annet du lurer på eller ønsker å ta opp?
- Hvordan synes du intervjuet gikk?

Avrunding:

Takke for deltakelsen

Minn informanten på rettighetene sine

Igjen, bare send melding hvis du lurer på noe, sitter igjen med noen tanker osv.

Snakke om noe annet

Vedlegg 2. Informasjonsskriv, norsk

Vil du delta i forskningsprosjektet

«Å leve i relativ fattigdom»?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å hente inn informasjon om hvordan det oppleves å leve i relativ fattigdom, med et spesielt fokus på hvordan det påvirker økonomiske, sosiale og materielle aspekter, samt boligsituasjonen og helsen din. I dette skrivet gir jeg deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Formålet med prosjektet er å få kunnskap om hvordan det oppleves å leve i relativ fattigdom, samt hvordan det påvirker ulike arenaer i livet. Studien tar derfor sikte på å besvare følgende forskningsspørsmål: «hvordan oppleves det å leve i relativ fattigdom»? Forskningsprosjektet er en del av en masteroppgave jeg skal skrive og vil strekke seg over ca. 9 måneder.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Institutt for sosiologi og sosialt arbeid på Universitetet i Agder er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Du har blitt spurt om å delta på dette prosjektet, fordi du er i kontakt med en organisasjon eller er medlem i en gruppe rettet mot personer som er i en sårbar økonomisk situasjon.

Hva innebærer det for deg å delta?

Dersom du velger å delta i prosjektet, innebærer det at jeg stiller deg noen spørsmål i et intervju. Det vil ta deg ca. 1 time. Spørsmålene kommer til å omhandle din økonomiske situasjon og hvordan den påvirker ditt sosiale liv, tilgangen din på materielle ting, ditt boforhold og helsen din. Underveis kommer jeg til å bruke en båndopptaker.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg. Forholdet ditt til organisasjonen eller gruppen kommer ikke til å bli endret på dersom du velger å delta, ikke delta eller dersom du ønsker å trekke deg. Det skal ikke ha noen negative konsekvenser for deg eller ditt forhold til organisasjonen/gruppen.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

Det er kun jeg og veilederen på prosjektet (Sivert Skålvoll Urstad), som kommer til å ha tilgang til opplysningene. Lydopptaket og transkripsjonen av intervjuet kommer til å bli lagret

på serveren til UiA, der ingen andre kan få tilgang. Underveis i transkriberingen kommer jeg til å anonymisere alle personopplysninger, for deretter å slette lydopptaket.

Opplysningene skal kun anvendes i masteravhandlingen, og deltakerne vil ikke kunne gjenkjennes i oppgaven eller andre steder.

Hva skjer med personopplysningene dine når forskningsprosjektet avsluttes?

Prosjektet vil etter planen avsluttes 29.05.2023. Etter prosjektslutt vil datamaterialet med dine personopplysninger anonymiseres.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra institutt for sosiologi og sosialt arbeid på Universitetet i Agder har Personverntjenester vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke opplysninger vi behandler om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene
- å få rettet opplysninger om deg som er feil eller misvisende
- å få slettet personopplysninger om deg
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å vite mer om eller benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- Institutt for sosiologi og sosialt arbeid på Universitetet i Agder ved Sivert Skålvoll Urstad på epost (sivert.s.urstad@uia.no) eller på telefon: +4738141868
- Student Elin Karlsen på epost (elink@uia.no) eller på telefon: +4741360212.
- Vårt personvernombud: Trond Hauso på epost (personvernombud@uia.no).

Hvis du har spørsmål knyttet til Personverntjenester sin vurdering av prosjektet, kan du ta kontakt med:

- Personverntjenester på epost (personverntjenester@sikt.no) eller på telefon: 53 21 15 00.

Med vennlig hilsen

Sivert Skålvoll Urstad
Veileder

Elin Karlsen
Student

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet «Å leve i relativ fattigdom», og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

å delta i intervju

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet

-----
(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 3. Informasjonsskriv, engelsk

Are you interested in taking part in the research project “*Poverty in Norway*”?

Purpose of the project

You are invited to participate in a research project where the main purpose is to understand what it feels like to be poor in Norway, and how that affects what you can buy, your social life and your housing situation. The project is part of my master study.

Which institution is responsible for the research project?

The department of sociology and social work at University of Agder is responsible for the project.

Why are you being asked to participate?

You are being asked to participate because you are in contact with an organization that helps people who live in poverty.

What does participation involve for you?

I will ask questions in an interview. It will take about 1 hour. I will ask questions about your economy and how it affects your life. During the interview I will use a tape recorder.

Participation is voluntary

Participation in the project is voluntary. If you chose to participate, you can withdraw your consent at any time without giving a reason. All information about you will then be deleted. There will be no negative consequences for you if you chose not to participate or later decide to withdraw. It will not affect your relationship with the organisation you are in contact with.

Your personal privacy – how we will store and use your personal data

We will only use your personal data for the purpose(s) specified here and we will process your personal data in accordance with data protection legislation (the GDPR).

Only me and my supervisor (Sivert Skålvoll Urstad) will have access to your information. The recording and the written notes from the interview will be stored at the university's server, where no one else can gain access. After the interview, I will transcribe your words into written text and then delete the recording. I will replace your name and other personal details with a code.

The information will only be used for this master thesis, and no one will be able to recognise you in the project or anywhere else.

What will happen to your personal data at the end of the research project?

The planned end date of the project is 29.05.2021. Your data will be anonymised after the end date.

Your rights

So long as you can be identified in the collected data, you have the right to:

- access the personal data that is being processed about you
- request that your personal data is deleted
- request that incorrect personal data about you is corrected/rectified
- receive a copy of your personal data (data portability), and
- send a complaint to the Norwegian Data Protection Authority regarding the processing of your personal data

What gives us the right to process your personal data?

We will process your personal data based on your consent.

Based on an agreement with the department of sociology and social work at University of Agder, Data Protection Services has assessed that the processing of personal data in this project meets requirements in data protection legislation.

Where can I find out more?

If you have questions about the project, or want to use your rights, contact:

- Department of sociology and social work at University of Agder via Sivert Skålvoll Urstad by email (sivert.s.urstad@uia.no) or by telephone: +4738141868
- Student Elin Karlsen at email (elink@uia.no) or by telephone: +4741360212
- Our Data Protection Officer: Trond Hauso by email (personvernombud@uia.no)

If you have questions about how data protection has been assessed in this project, contact:

- Data Protection Services, by email: (personverntjenester@sikt.no) or by telephone: +47 53 21 15 00.

Yours sincerely,

Sivert Skålvoll Urstad
(Supervisor)

Elin Karlsen
(Student)

Consent form

I have received and understood information about the project “Poverty in Norway” and have been given the opportunity to ask questions. I give consent:

- to participate in an interview

I give consent for my personal data to be processed until the end of the project.

(Signed by participant, date)

Vedlegg 4. Godkjenning fra Sikt

[Meldeskjema](#) / [Fattigdom i Agder](#) / Vurdering

Vurdering av behandling av personopplysninger

Referansenummer

132752

Vurderingstype

Standard

Dato

16.09.2022

Prosjekttittel

Fattigdom i Agder

Behandlingsansvarlig institusjon

Universitetet i Agder / Fakultet for samfunnsvitenskap / Institutt for sosiologi og sosialt arbeid

Prosjektansvarlig

Sivert Skålvoll Urstad

Student

Elin Karlsen

Prosjektperiode

26.08.2022 - 29.05.2023

Kategorier personopplysninger

Alminnelige

Særlige

Lovlig grunnlag

Samtykke (Personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a)

Uttrykkelig samtykke (Personvernforordningen art. 9 nr. 2 bokstav a)

Behandlingen av personopplysningene er lovlig så fremt den gjennomføres som oppgitt i meldeskjemaet. Det lovlige grunnlaget gjelder til 29.05.2023.

[Meldeskjema](#)

Kommentar**OM VURDERINGEN**

Personverntjenester har en avtale med institusjonen du forsker eller studerer ved. Denne avtalen innebærer at vi skal gi deg råd slik at behandlingen av personopplysninger i prosjektet ditt er lovlig etter personvernregelverket.

Personverntjenester har nå vurdert den planlagte behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at behandlingen er lovlig, hvis den gjennomføres slik den er beskrevet i meldeskjemaet med dialog og vedlegg.

VIKTIG INFORMASJON TIL DEG

Du må lagre, sende og sikre dataene i tråd med retningslinjene til din institusjon. Dette betyr at du må bruke leverandører for spørreskjema, skylagring, videosamtale o.l. som institusjonen din har avtale med. Vi gir generelle råd rundt dette, men det er institusjonens egne retningslinjer for informasjonssikkerhet som gjelder.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle alminnelige personopplysninger, særlige kategorier av personopplysninger om politisk oppfatning, religion og filosofisk overbevisning og helseopplysninger frem til 29.05.2023.

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 nr. 11 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse, som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake.

For alminnelige personopplysninger vil lovlig grunnlag for behandlingen være den registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 a.

Behandlingen av særlige kategorier av personopplysninger er basert på uttrykkelig samtykke fra den registrerte, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 a og art. 9 nr. 2 a.

PERSONVERNPRINSIPPER

Personverntjenester vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen:

- om lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke viderebehandles til nye uforenlige formål
- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet.

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Vi vurderer at informasjonen om behandlingen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18) og dataportabilitet (art. 20).

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

Personverntjenester legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32).

Ved bruk av databehandler (spørreskjemaleverandør, skylagring, videosamtale o.l.) må behandlingen oppfylle kravene til bruk av databehandler, jf. art 28 og 29. Bruk leverandører som din institusjon har avtale med.

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må prosjektansvarlig følge interne retningslinjer/rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til oss ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilken type endringer det er nødvendig å melde:

<https://www.nsd.no/personverntjenester/fylle-ut-meldeskjema-for-personopplysninger/melde-endringer-i-meldeskjema>

Du må vente på svar fra oss før endringen gjennomføres.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

Vi vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Kontaktperson: Gry Henriksen

Lykke til med prosjektet!